

ASSAM®
Adaleti Savunanlar
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Derneđi

ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD)
ASSAM International Refereed Journal

ISSN: 2148-5879

İmtiyaz Sahibi/Publisher

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneđi adına
Adnan TANRIVERDİ

Sorumlu Müdür/Managing Director

Mehmet Abdullah KAPLAN

Editör/Editor

Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Editör Yardımcıları/Sub Editors

M. Abdullah KAPLAN

Melih TANRIVERDİ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet Zelka

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

Prof. Dr. Mustafa Paksoy

Prof. Dr. İskender Pala

Prof. Dr. Veysel Bozkurt

Prof. Dr. Uğur Yıldırım

Dizgi ve Baskı/Type Setting and Published By

Prestij Grafik, Reklamcılık Matbaacılık San ve Tic Ltd şti

Mustafa KARADEMİR

Yenibosna, Merkez Mah. Atatürk Cad., Göl Sk. No: 1 Bahçelievler - Yenibosna - İstanbul

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneđi, Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD / ISSN: 2148-5879) Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Derginin ismi olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak yazının yayınlandığı dergi gönderilir.

HAKEMLİ DERĐİ KURULLARINDA GÖREVLİ

AKADEMİSYENLER

- Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit Okur, Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hanifi Aslan, Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel Bozkurt, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Özertürk, Kartal Arş. Hastanesi
Prof. Dr. Ramazan Ayvallı, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zelka, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur Yıldırım, Kahramanmaraş (KSÜ)
Prof. Dr. İskender Pala, Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Paksoy, Kilis Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi Güçlü, Yıldız Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Lider Bal, Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Ferit Uslu, Hitit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hiroki Wakamatsu, Hitit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Edgardo Sica, Foggia Üniversitesi

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit Okur, Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hanifi Aslan, Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel Bozkurt, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Özertürk, Kartal Arş. Hastanesi

Prof. Dr. Ramazan Ayvallı, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zelka, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur Yıldırım, Kahramanmaraş Üniversitesi
Prof. Dr. İskender Pala, Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Paksoy, Kilis Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi Güçlü, Yıldız Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat Gökçe, Kilis 7 Aralık Üniversitesi

İletişim Adresi

Adres: Yakuplu Mah Hürriyet Bulvarı Newport Sitesi No:155 1. Blok Kat:7 D:55
Beylikdüzü İstanbul / Türkiye
Tel ve Faks: +90 212 8551975 <http://www.assam.org.tr> e-posta: info@assam.org.t

ÖNSÖZ

ASSAM-UHAD ikinci sayısı ile okuyucularının huzuruna çıkmıştır.

Bilindiği üzere ASSAM-UHAD; İslâm Dünyasının bir irade altında toplanması için gerekli müesseseler/kurumlar ve bu müesseselerin oluşabilmesi için gerekli mevzuatın, teknik seviyede olması gereken usul ve esaslarını araştırıp tespit etmek ana hedefine ulaşmak için kurulmuş Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar merkezi (ASSAM)'nin, uluslararası yayın yapan bilimsel bir dergidir.

İslâm Dünyasının en dağınık ve bölünmüş/parçalanmış durumda olduğu bir dönemin içinden geçtiğini söyleyebiliriz. Tarihçiler bu yüzyılı yazarken, İslâm Dünyasında “**İlan Edilmemiş Üçüncü Dünya Savaşı**” hüküm sürdüğünü yazacaklardır. Öyle bir savaş ki, İslâm Devletlerini oluşturan topluluklar, kendi vatanlarında etnik veya mezhepsel farklılıklara göre gruplanarak, birbirlerini yok etmek için bütün imkânlarını, sağlayabildikleri dış desteklerle birlikte kullanmaktadırlar.

Dünya hâkimiyeti mücadelesi veren emperyalist süper güçler;

Sağladıkları hâkimiyeti devam ettirmek, enerji kaynaklarının, enerji ulaşım hatlarının, kara, deniz ve hava ulaşım güzergâhları ve merkezlerinin etkili bir şekilde kontrolünü devam ettirmek, mevcut askeri üs ve tesislerinin emniyetle devamını sağlamak, sanayi üretimleri için pazar potansiyelinden azami ölçüde yararlanmak, yüksek savunma harcamalarını finanse etmek, egemenlik bölgelerindeki ülkelerin yönetimlerinin kendi kontrolleri dışına çıkmalarını engellemek maksatlarıyla; İslâm Ülkelerinin etnik ve mezhepsel farklılıklarını olabildiğince tahrik ederek, bölünmelerini ve farklılıkların ihtilaf haline dönüşmesini sağlayacak şekilde, ekonomik, teknolojik, siyasi, askeri, iletişim ve bilişim gücünü kullanarak, İslâm Ülkelerinin kendilerinden olan unsurlarını azami ölçüde ve kışkırtıcı şekilde destekleyerek çatışmalarını sağlamak, çatışma ortamının oluşması için provokasyonlar düzenlemek suretiyle, İslâm dünyasına karşı **ilan edilmemiş, gizli, sinsî, kirli ve asimetrik** yöntemlerin uygulandığı bir savaş uygulamaktadır. Buna “**ilan edilmemiş kirli üçüncü dünya savaşı**” diyebiliriz.

Küresel güçlerin hedeflerine koydukları İslâm Dünyası;

Kendi coğrafyasının, ülkelerinin üniter yapılarının içindeki etnik ve mezhepsel farklılığa sahip unsurlarının bir birleri ile savaştırıldığı, ilan edilmemiş, gizli, sinsî, kirli ve asimetrik 3.Dünya savaşının alanı haline getirildiğinin farkına varmalıdır.

Bu savaştan galip çıkmak için;

Egemen güçlerin zafiyet alanları değerlendirmeli ve hassasiyetlerinin arttırılmasını sağlayacak girişimlerde bulunulmalı, kendi ülkelerinde Hakkın adaleti sağlanmalı, insanların temel hak ve özgürlükleri garanti altına alınmalı, ülkelerinde siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmalı ve devam ettirilmelidir.

Müslüman milletler ne sebeple olursa olsun, devletlerinin iktidarlarını devirmek için isyan etmemelidirler,

Ülkelerinde adaleti, kişi hak ve özgürlüklerini, siyasi ve ekonomik istikrarı temin ettikten sonra, İslâm Ülkelerinin bir irade altında toplanmalarını sağlayacak girişimleri başlatmalıdırlar.

Bunun için;

Sivil toplum kuruluşları, kanaat önderleri, yüksek öğretim kurumları İslâm Birliğinin zaruretini, tesis edilmesinin usul ve esaslarını gündemlerinin ilk maddelerine almalıdırlar.

İslâm birliği fikri müslüman milletlerde yerleştirilmelidir.

Farklı mezheplere sahip islâm âlimleri toplantı ve istişarelerle çatışmayı ve ihtilafları giderecek çözüm yollarını bulmalıdırlar.

Ülke lider ve yöneticileri birliğin sağlanma usul ve esaslarında inceleme, araştırma yaptırmalı, her seviyedeki temsilcilerin katıldığı İslâm Ülkeleri toplantılarının birinci gündem maddelerinin İslâm Birliğinin tesisi konusu olmasını sağlamalıdırlar.

Mart 2011 de başlayan ve 3,5 yıldır devam eden Suriye Devriminde halkın %60'ı (15 159 580 kişi) rejimden menfi olarak etkilenmiştir. **(234 000 şehit, 1 900 000 yaralı, 259 530 tutuklu, 100 120 kayıp, 3 600 440 mülteci, 7 750.000 muhacir, 12 089 480 işkenceye maruz kalan insan, 1 200 000 çocuk komşu ülkelerde mülteci, 4 300 000 çocuk insani yardıma muhtaç, 2 945 000 harap olmuş bina)** (www.gundemanset.net-2014)(*)

İŞİD, Suriye ve Irak'ta mevcut olan kargaşa, kan ve vahşete, Haziran 2014 başından itibaren yeni bir boyut katmıştır. Suriye'de rejim kuvvetlerinden ziyade rejim muhaliflerine; Irak'ta ise başlangıçtaki göstermelik merkezi devlete yönelik saldırısından sonra kürt, türkmen ve yezidilere yönelmiştir.

Akıl almaz bu zulüm ve anarşi Irak, Libya, Yemen ve Mısırda da yıllardır hüküm sürmektedir. İslâm Dünyası kanayan yaralarını saramamakta, yaranın her geçen

* <http://www.gundemanset.net/haber/dunya/4890/suriye-savas-istatistikleri.html>

gün derinleşmesi için açık- kapalı teşviklerin sahibi ülkelere çözüm için bel bağlamaktadır.

İslâm Ülkeleri, siyasi-sosyal-ekonomik-askeri krizlerin hüküm sürdüğü müslüman ülkelere olan münferit ilgilerini birleştirip ortak hareket imkânlarını araştırmak için süper güçlerin, Birleşmiş Milletlerin veya İslâm Ülkeleri dışındaki uluslararası kuruluşların girişimlerini beklememelidir.

İç güvenlik, dış güvenlik, ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerin hüküm sürdüğü İslâm Ülkelerinde istikrarın geri dönmesi için yardımcı olmak üzere, Birleşmiş Milletlerden ve **malum güç odaklarından bağımsız çalışacak yeni bir organizasyona, İslâm Dünyasının acil ihtiyacı bulunmaktadır.**

Kurallarına uymayı ve katkı sağlamayı taahhüt eden, İslâm Ülkesi olma özelliklerine sahip devletlerin oluşturduğu, operasyonel imkân ve yetkilere sahip, İslâm İşbirliği Teşkilâtından (İİT) farklı bir güce ihtiyaç bulunmaktadır.

Adı, “**İslâm Ülkeleri Kriz Yönetim Konfederasyonu**” olabilir.

Aranan kıstaslara uyan gönüllü müslüman devletlerden oluşmalıdır.

Devletler bu organizasyona anlaşmalarla katılabilmeli ve bağlanmalıdır.

Üye ülkelerin temsilcilerinin oluşturduğu, daimi çalışan, amaca uygun kararların alınıp uygulanmasını sağlayacak **bir parlamentosu bulunmalıdır.** Parlamento üye devletlerin iradeleri ile kuruluş gerekçesindeki amaçlara hizmet etmelidir. Gerektiğinde kriz bölgelerindeki taraflar, müracaatları halinde parlamentoda oran dâhilinde temsil edilebilmelidir.

Parlamantoya bağlı ve hesap veren, **kriz merkezi** oluşturulmalıdır.

Kriz merkezinin içinde, **askeri, siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal operasyonları yönetebilecek harekât merkezleri** bulunmalıdır.

Üye ülkeler gerekli **mali desteği** sağlamalıdır.

Kriz merkezinin kontrolünde hareket eden, üye devletlerin katkıları ile teşekkül edecek bir **askeri güce** de sahip bulunmalıdır.

Kriz merkezinin faaliyet göstereceği yer; kriz bölgeleri ve üye ülkelerin teklifleri dikkate alınarak parlamento tarafından belirlenmeli ve gerektiğinde değiştirilebilmelidir.

İSLÂM ÜLKELERİ KRİZ YÖNETİM KONFEDERASYONU ORGANİZASYON ŞEMASI

Konfederasyonun krizlerin taraflarına yaklaşımı yapıcı, barışçı, hakkaniyetli, temel insan hak ve özgürlüklerine tam saygılı, birleştirici, sosyal dokuyu koruyucu, yardım edici ve gerektiğinde de zorlayıcı olmalıdır.

İslâm Dünyası böyle bir konfederasyona sahip olabilseydi, Mısır, Tunus, Libya, Yemen ve Suriye Devrimleri olmadan, Irak ABD tarafından işgal edilmeden, bu ülkeler kargaşa ortamına sürüklenmeden ve yıkılıp harabeye çevrilmeden adil bir yönetim şekline dönüştürülebilirlerdi.

Zaman geçmiş değildir.

ABD'nin liderliğinde Cidde'de yapılan “**Terörle Mücadele Toplantısı**” yerine, **küresel güçlere ihtiyaç duymadan**, yine Suudi Arabistan, Türkiye, Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'ın katılımı ile “**İslâm Ülkelerindeki Krizlere Müdahale Toplantısı**” yapılabilirdi.

Bu toplantıya başka Müslüman ülkeler de katılabilirdi. Bu toplantıda “Kriz Yönetim Konfederasyonu”nun temelleri atılabilirdi.

Çalışmalarına da Suriye'den başlayabilirdi.

Konfederasyona katılacak ülkelerin imkânları ile bir merkezden yapılacak müdahalelerle, Suriye'de rejim ve muhalifler birbirlerini yok etmeden bir orta noktada, buluşturulabilirdi.

Sosyal ve inanç dokusu korunarak, tam eşit hak ve özgürlükler tanınarak, kabul edilebilir bir genel seçim sonucu, kendi özerk bölgelerinde adil bir yönetim kurulabilirdi.

Suriye krizinin çözümü ile bütün İslâm Âlemine ve sorunları istismar ederek içinden çıkılmaz hale getiren batıya fevkalade önemli bir örnek sunulabilirdi.

Bu da Suriye halkının mutluluğunu sağlayan, bütün göçmen ve mültecilerin yurduna ve memleketine dönerek ülkelerinin yeniden imarına imkân veren MÜSLÜMANCA bir çözüm olurdu.

Sadece İslâm Dünyasında değil tüm dünyada huzurun hâkim olması “İSLÂM ÜLKELERİ KONFEDERASYONU”nun gerçekleşmesi ile mümkün olabilecektir. (www.assam.org.tr-2014)^(*)

Bu gün her müslüman, İslâm Dünyası bir irade altında “NASIL TOPLANABİLİR?” sorusunun cevabı ile meşgul olmalıdır.

ASSAM Araştırma Kurulları bu sorunun cevabını aramaktadır.

İkinci sayımızda; Yrd. Doç. Dr. Tuğba Yolcu, Doç. Dr. Aydın Usta, Doç. Dr. Sadettin Paksoy, Arş. Gör. Tuğçe Yöntem, Arş. Gör. Buket Büyükçelebi, Araş. Gör. Mehmet Şaşa ve ASSAM Ynt. Krl. Bşk. Yrdc. Em. Alb. Ali Coşar’ın değerli ve ilmi derinlikli makaleleri yer almaktadır. Bu sayımızda ASSAM mensupları ile birlikte oldukları ve makaleleri için kendilerine teşekkür eder, birlikte olmaktan memnuniyet duyduğumuzu ifade etmek isterim.

Adnan Tanrıverdi

ASSAM Ynt. Krl. Bşk.

* <http://www.assam.org.tr/tr/konular/ortaklik-mevzuati/ortak-parlamento/islam-dnyasina-huzur-nasil-gelecek.html>

SUNUŞ

Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD) ikinci sayısını Aralık 2014 tarihinde çıkarmanın mutluluğunu ASSAM ve UHAD ekibi olarak yaşıyoruz.

Dergimiz Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanacaktır. Dergimizde öncelikle son sayfalarda belirttiğimiz ‘Öncelikli Konularda’ yazılar kabul edilmekle beraber sosyal bilimlerin her alanından yazılar yayınlanacaktır.

İkinci sayımızda;

Sayın Tuğba Yolcu tarafından; Hazar havzasının ‘‘Göl mü?’’ yoksa ‘‘Deniz mi?’’ olduğuna yönelik statü sorunu tartışılmış ve incelenmiştir.

Sayın Aydın Usta tarafından; kamu kurumlarında stratejik plan hazırlama ve uygulama süreci, bileşenleri ve evreleri örnek bir stratejik plan modeli üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Çeşitli boyutlardaki göstergeleri içeren stratejik plan uygulamalarının önemine dikkat çekilerek, bu alanda çalışanlara ve uygulayıcılara farklı bir görüş açısı kazandırılması amaçlanmıştır.

Sayın Sadettin Paksoy, Tuğçe Yöntem, Buket Büyükçelebi tarafından; Türkiye’de ve TRC1, TRC2, TRC3 düzey bölgelerinde geçerli olan enflasyonist baskının konut fiyat endeksinden etkilenip etkilenmediğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 2010:01-2014:01 dönemine ait aylık düzey bölgeleri tüketici fiyat endeksi değişkeni ile düzey bölgelerinin konut fiyat endeksi verileri kullanılmış ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacke-Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik analizleri ile test edilmiştir.

Sayın Mehmet Şaşa tarafından; Kelam ve tasavvuf terminolojisinde bilgi konusu incelenmiştir. Bilginin, Arapçada hem ilim hem de marifet kelimeleriyle ifade edilmesinden hareketle, her iki kavramın hem sözlükte hem de ıstılahta müteradif olup olmadıkları konusu tartışılmış ve bir takım farklı fikirler ortaya çıkmıştır. İlim ve marifet kavramlarının sözlük anlamları ele alındıktan sonra, Kelam ve Tasavvuf disiplinlerindeki terim anlamları işlenmiş ve her iki kavramın birbiriyle olan ilişkisi incelenmiştir.

Sayın Ali Coşar tarafından; bilimsel makale hazırlama konusunda açıklayıcı bilgi verilmiştir. Özellikle dergi kuralları konusunda yapmış olduğu açıklamalar önümüzdeki süreçte makale desteği verecek olan ASSAM üyelerine rehber niteliğindedir.

Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

BAŞ EDİTÖR

İÇİNDEKİLER

HAZAR BÖLGESİNİN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNU VE TÜRKİYE'NİN BÖLGE-
YE YÖNELİK SİYASETİ.....11

KAMU KURUMLARINDA STRATEJİK PLANLAMA: ÖNEMİ, BİLEŞENLERİ,
EVRELERİ VE UYGULANABİLİRLİĞİ.....31

KONUT FİYAT ENDEKSİ VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ (TRC1,
TRC2 VE TRC3 DÜZEY BÖLGELERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞ-
MA).....54

KELAM VE TASAVVUF TERKİNOLOJİSİNDE BİLGİ.....70

DİĞER

BİLİMSEL MAKALE HAZIRLAMA DİSİPLİNİ.....93

HAZAR BÖLGESİNİN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNU VE TÜRKİYE’NİN BÖLGEYE YÖNELİK SİYASETİ

Yrd. Doç. Dr. Tuğba YOLCU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

tyolcu@osmaniye.edu.tr

Özet

Enerji kaynakları günümüzde ulusal ve uluslararası siyasete yön veren önemli bir unsurdur. Günümüzde özellikle petrol savaşlara neden olabilecek bir öneme sahiptir. Enerji kaynakları açısından zengin bir alana sahip olan Hazar bölgesi ise günümüzde birçok devletin enerji siyasetinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Sovyetler birliğinin yıkılması ile birlikte bölge üzerinde önemli siyasi mücadeleler başlamıştır. Enerji kaynaklarının siyasete yöne veren önemli bir unsur olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu mücadele içinde Türkiye jeopolitik konumu itibari ile kilit bir noktada yer almaktadır. Türkiye’nin bölgeye yönelik siyaseti geçmişten bu yana kanıksanmış batı eksenli politikalar kadar önemli olmakla birlikte bir o kadar da batı ile ilişkileri de etkileyebilecektir. Bu nedenle Türkiye’nin uygulayacağı politikalar, uluslararası siyaseti açısından önemlidir. Ancak bölgenin hukuki statüsünün henüz belirlenememiş olması bölge ülkeleri ve diğer ülkeler açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Hazar havzası üzerine anlaşılamayan durum ise hazar havzasının “Göl mü?” yoksa “Deniz mi?” olduğuna yönelik statü sorunudur. Bu açıdan çalışmamızda öncelikle Hazar havzasının hukuki statüsüne yönelik tartışmalara yer verilerek daha sonra Türkiye’nin bölgeye yönelik politika tercihlerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hazar Havzası, Hukuki Statü, Türkiye, Enerji Siyaseti.

LEGAL STATUS PROBLEM OF CASPIAN REGION AND TURKEY’S POLICY TOWARDS THE REGION

Abstract

Today, energy sources are very important as it directs both national and international politics. Especially petroleum has a huge importance that can cause wars. Caspian region that has rich sources of energy has also an important role in energy politics of lots of countries. Political battles have been started on the region particularly after Soviet Union demolished. Turkey is playing a key role in this battle with its geopolitical position when

the importance of the energy is taken into account as a critical political issue. On one hand Turkey's politics; on the region is as important as the typical western politics on the other hand it can affect the relations with the western countries. For this reason, the politics that Turkey would apply is important for the sake of international politics. However, it is a big problem for the countries in and out of the region that the legal status of the region is yet to be determined. The problem with the Caspian Basin is about its status, whether it is a "Lake" or "Sea". From this point of, it will be first touched upon the discussions about the status of Caspian Basin and then the Turkey's political preferences intended for the region.

Keywords : Caspian Basin, Legal Status, Turkey, Energy Politics

مشكلة الوضع القانوني لمنطقة بحر قزوين و سياسة تركيا للمنطقة

الدكتور المحاضر المساعد *Tuğba YOLCU*

جامعة *Korkut Ata* العثمانية، كلية الاقتصاد والعلوم الادارية، قسم العلوم السياسية و الادارة العامة

tyolcu@osmaniye.edu.tr

المخلص

ان مصادر الطاقة في الوقت الحاضر هو عامل مهم في تشكيل السياسة الوطنية و العالمية. فلدية أهمية في امكانية ان يكون سبب في وقتنا الحاضر في حروب النفط. فان منطقة بحر قزوين الغنية بمصادر الطاقة فهي منطقة مهمة في سياسات الطاقة لكثير من الدول في الوقت الراهن. حيث بدأت المواجهات السياسية المهمة على المنطقة بالتزامن وبالأخص مع انهيار الاتحاد السوفيتي. عند النظر في أن مصادر الطاقة هي عنصر مهم في الاتجاه السياسي فان تركيا بحكم موقعها الجيوسياسي فانها داخل هذه المواجهه وفي مكان يعتبر كمفتاح. ان سياسة تركيا الموجهه للمنطقة من الماضي للحاضر مع الاهمية التي تأخذها الى سياسة محور و اتجاه الغرب المعتادة لذلك فهي يمكن أن تؤثر على العلاقات مع الغرب. لذلك السبب فان السياسات التي ستطبقها تركيا مهمة من ناحية السياسة العالمية. لكن هناك مشكلة مهمة موجودة من جانب دول المنطقة و الدول الاخرى و هي عدم تحديد الوضع القانوني للمنطقة بعد. هل الوضع الغير متفاهم عليه في حوض بحر قزوين هو البحيرة ؟ أم البحر ؟ فهذه مشكلة الوضع. في هذا الصدد ينبغي علينا في المقام الاول في دراساتنا اعطاء مكان حول الوضع القانوني لحوض بحر قزوين و من بعدها مناقشة سياسة تركيا التي تبغي ترجيحها في المنطقة.

الكلمات المفتاحية: حوض بحر قزوين, الوضع القانوني, تركيا, سياسات الطاقة.

1. GİRİŞ

Ekonomik ve stratejik bir öneme sahip olan Hazar havzası günümüzde statüsü nedeni ile olayların merkezinde yer alarak önemi sürdürmektedir. Avrasya bölgesinin ortasında yer alan Hazar, bu bölgenin doğusu ile batısı arasında köprü konumundadır. Sovyetler Birliği döneminde bölgeye kıyısı olan iki ülke Sovyetler Birliği ve İran'dı. Bu dönemde genel olarak bölgeye Sovyetler Birliği hakimdi. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra yeni kurulan devletler ile Hazar'a kıyısı olan devlet sayısı Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan ile birlikte beşe yükselmiştir.

Bölgenin ekonomik yönden önemli bir gelir kaynağı yaratması yeni kurulan bu devletler ile birlikte bölge üzerinden pay alma yarışını arttırmış ve Hazar'ın statüsü sorunu daha da karmaşık bir hal almıştır. Hazar havzası büyüklüğü sebebi ile "Hazar Denizi" olarak isimlendirilse de Hazar havzasının göl ya da deniz olduğuna yönelik bir anlaşma sağlanamamıştır. Kıyıdaş ülkelerin bu konuda da fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir.

Bölgenin ekonomik kaynaklarının paylaşımı bölgenin statüsünün ne olacağı konusu ile alakalı olduğundan beş kıyıdaş devlet hala bir anlaşmaya varamamıştır. 1980'lerde bölgede petrol yataklarının ortaya çıkması ile ekonomik olarak önemi daha da artmıştır. Zengin petrol yataklarına sahip bölgede bu kaynakların paylaşımı bir sorun teşkil etmiş ve kıyıdaş ülkeler sorunun çözümünde hemfikir olamamışlardır. Ayrıca bölgenin petrol yönünden zengin olması batılı büyük devletlerinde ilgisini çekmiştir. Statü sorunu bölge devletleri yanında batılı devletler içinde önemli bir konu olmuştur. Bu durum ise bölgeye yönelik uluslararası siyasetin yönünü belirlemede etkili olmuştur.

Petrol ve doğalgaz günümüzde ihtiyaç duyulan önemli kaynaklar arasındadır. Hazar Bölgesi'nin petrol ve doğalgaz kaynakları, Türkiye ve Avrupa'nın artan enerji ihtiyacının karşılanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkiye, artan enerji ihtiyacını karşılamak için Hazar bölgesindeki kaynaklardan diğer batılı devletler gibi yararlanmak istemektedir. Bunun yanında batı ile Hazar Bölgesi arasında enerji koridoru durumunda olan Türkiye bu avantajdan da faydalanmak ve bunu ekonomik ve politik açıdan bir kazanç dönüştürme gayreti içindedir. Bu nedenle Türkiye'nin bölgeye yönelik siyaseti Türk dış politikası açısından önemlidir.

Çalışmamız da ilk olarak, bölgenin genel olarak tanınması açısından, Hazar'ın coğrafi ve ekonomik özelliklerine kısaca yer verilmiştir. Daha sonra Hazar'ın statüsü ile ilgili anlaşmalar ele alınmıştır. Bu değerlendirme yapılırken Sovyetler Birliği döneminden önce yapılan ve Sovyetler birliği döneminden sonra yapılan anlaşmalar olarak dönemsel bir ayrıma gidilmiştir. Diğer bölümde Hazar'ın göl ya da deniz olması yönündeki teorik yaklaşıma yer verilerek bu açıklamaların ardından kıyıdaş devletlerin Hazar'ın statüsü konusundaki görüşlerine değinilmiştir. Diğer bölümde ise Türkiye açısından Hazar bölgesine yönelik bir değerlendirme yapılarak sonuç kısmı ile çalışma tamamlanmıştır.

2. HAZAR'IN COĞRAFİ VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Hazar bölgesinin hukuki statüsünü incelemeye önce coğrafi özelliklerine değinmek yararlı olacaktır. Hazar denizi uzunluğu 1204 kilometredir ve yaklaşık 371.000 km²'lik bir alanı kapsayan neredeyse Japonya büyüklüğünde bir alandır. Hazar'ın ortalama derinliği 184 m ve en büyük derinlik oranı ise 1025 m'dir (Cabbarlı, 2006).

Hazar'a kıyısı bulunan ülkeler; Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan, İran ve Türkmenistan olmak üzere beş devlettir. Volga ve Don nehirlerinin kollarına eklenen

kanallar aracılığıyla Karadeniz ve Baltık Denizi'ne bağlanmıştır. Hazar kıyılarının kuzeyden güneye uzunluğu yaklaşık 1200 km olup, doğudan batıya genişliği de 210 km ile 490 km arasında değişmektedir. Hazar Havzası'na 10 büyük akarsu dökülmektedir (Çolakoğlu, 1998: 107.) Hazar'da çoğu oldukça küçük olmak üzere 50 kadar ada vardır. Büyüklüğü, tuzluluğu ve doğal zenginliklerinden dolayı Hazar, hep deniz olarak tanımlanmıştır.

Hazar havzası doğal kaynaklar açısından oldukça zengindir. Hazar'da balıkçılık önemli bir gelir kaynağıdır. Bölge dünya havyar ihtiyacının yüzde 90'ını karşılamaktadır (Bilici, 1998: 43). Hazar Bölgesinde ispatlanmış petrol rezervlerinin toplam dünya kaynaklarının yaklaşık yüzde 3'ünü; dünya doğalgaz rezervlerinin de yüzde 7'sine sahip olduğunu bilinmektedir. Tahminlere göre, göre savaş ya da herhangi bir kargaşa sebebiyle Ortadoğu'nun enerji arzı kesintiye uğrarsa Hazar bölgesi bu enerji açığını kapatabilecek kapasitededir (Aras ve Okumuş, 2000: 67). Hazar havzaları kanıtlanmış ve muhtemel rezervleri tahmini olarak petrol 48 milyar varil ve doğal gaz 292 milyar metreküptür. Tahmin edilen petrol ve doğalgaz rezervlerinde ise Avrupa'dan öndedir (www.eia.gov, 2013)

1991'e kadar Hazar bölgesinin kıyıdaş devletleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve İran olmuştur. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Azerbaycan, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Türkmenistan kıyıdaş devlet durumuna gelmiş ve İran'la birlikte bu devletlerin sayısı beşe yükselmiştir. Hazar'ın büyük oranda keşfedilmemiş enerji rezervleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından önemli oranda uluslararası yatırıma açılmıştır. En büyük ve verimli petrol ve doğal gaz sahaları güney Hazar Bölgesinde Azerbaycan ve Türkmenistan'a ait bölgelerde keşfedilmiştir (Küçükaksoy, 2002: 147). Bununla birlikte Hazar'ın hukuksal tartışmaları gündeme gelmiştir. Zengin petrol ve gaz rezervlerine sahip olduğu için Hazar sadece kıyıdaş devletlerin değil, aynı zamanda büyük devletlerin de ilgi alanı olduğu için Hazar'ın hukuki statüsü problemi 1994'den itibaren uluslararası bir sorun haline gelmiştir (Cabbarlı, 2006). Bu nedenle Hazar bölgesinin statüsü ile ilgili birçok anlaşma yapılmıştır. Ancak bu anlaşmalar neticesinde henüz Hazar bölgesinin statüsü net bir şekilde ortaya konmamıştır.

3. HAZAR'IN STATÜSÜ İLGİLİ ANLAŞMALAR

Hazar'ın statüsüne yönelik anlaşmaları Sovyetler birliğine kadar olan dönem ve Sovyetler birliği sonrası dönem olarak ele alınmıştır.

3.1. Sovyetler Birliği Dönemine Kadar Olan Anlaşmalar

İlk anlaşma 1729 yılında Rus ve Pers İmparatorlukları arasında yapılan Reşt Antlaşması'dır. Bu anlaşma iki imparatorluğa Hazar üzerinde ticaret ve seyahat özgürlüğü vermiştir. İkinci olarak değinilmesi gereken anlaşmalar ise Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828)

anlaşmalarıdır. Bu iki anlaşmanın, imzalandıkları şehirlere göre anlamları önemlidir. Gülistan ilçesinin Karadağ'da, Türkmençay'ın ise Güney Azerbaycan'da bulunan iki şehir olması, dönemin siyasi gelişmelerine de ışık tutmaktadır. İranlılar açısından tarihlerinin en onur kırıcı anlaşması olarak da görülen bu iki anlaşma sonucunda, Ruslar Hazar'da donanma bulundurma hakkını almışlardır. Hatta bu anlaşma ile Trans-Kafkasya tamamen Rus kontrolüne geçmiştir (Şir, 2008: 121).

1917'de Çar hükümeti devrildikten sonra Sovyetler tek tarafı olarak İran'la imzalanmış bütün anlaşmaların geçersiz olduğunu ilan etmişlerdir. Daha sonra 28 Şubat 1921'de Hazar'ın uluslararası hukuki statüsü yeniden ele alınarak Moskova Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın 4. Maddesi Rusya ile İran arasındaki sınırın Hazar'da sona erdiğini ifade etmekte, 8. Maddesi ise sadece Rusya'nın Hazar'da savaş gemisi bulundurma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir (Cabbarlı, 2006). İki taraf Hazar'da kendi bayrakları altında seyrüsefer konusunda eşit haklara sahip olacaklardı (Dabiri, 1994: 30-31). Bu anlaşma, egemenlik değil kullanım biçim ve yöntemlerini açıklayan rejim anlaşmasıdır (Şir, 2008: 121).

27 Ağustos 1935 tarihli Antlaşmanın 14. ve 15. maddelerinde de seyir özgürlüğü yeniden teyit edilmiş, ayrıca 10 millik balıkçılık bölgesi tesis edilmesine rağmen bu konuda resmi bir sınır çizimi olmamıştır (Croissant, 1996: 27). Buna göre, İran Hazar'ın güneyindeki Astara-Hasangülü hattının güneyine sahip olmuş ve böylece SSCB Hazar'ın yüzde 90'ına sahip olmuştur (www.radikal.com.tr, 2008).

25 Mart 1940'ta Tahran Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma büyük ölçüde 1935 Antlaşması'nın hükümlerini teyit etmektedir (Çolakoğlu, 1998: 109). Ayrıca üçüncü ülkelere ait gemilerin geçişlerine de kısıtlama getirilmiş, hatta üçüncü ülke vatandaşlarının gemi personeli olması dahi yasaklanmıştır.

1970 yılında SSCB Petrol Bakanlığı'nın, Hazar'da idari bir bölünme yapılmasını öngören bir emir yayınlanmıştır. Bu emre göre, Hazar'ın SSCB idaresindeki kuzey bölümü Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri arasında idari olarak bölünmüştür. 1970 yılında yapılan bu idari ayrımın geçici olarak Hazar'a uygulandığı görülmektedir. Ancak bu idari bölünme dahi, İran'a ilişkin bir sınır tanımı içermediğinden, günümüzde Hazar'ın statüsü ya da sınırlarının tanımlanmasında kullanılamamaktadır (Şir, 2008: 122). Sovyetler Birliği döneminde yapılan anlaşmalara baktığımızda genel olarak bölgede Sovyet Rusya'nın hakimiyetinin daha da ağır bastığını görmekteyiz.

3.2. Sovyetler Birliği Sonrası Yapılan Anlaşmalar

Yeni devletler 1991 yılında SSCB'nin taraf olduğu anlaşmalardan doğan hak ve sorumlulukları kabul ettiklerini deklare eden Alma-Ata Anlaşması'nı imzalamışlardır.

Ancak SSCB parçalanmış ve varisi olan devlet Rusya ile diğer bağımsız devletler ayrı topraklarda ayrı devletler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu durumda Hazar, hukuki olarak devamlılığı kalmamış, hukuki statüsü ve dolayısıyla rejimi tanımlanmamış (ya da eksik olarak tanımlanmış) bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (Şir, 2008: 122-123).

20 Eylül 1994 tarihinde “Asrın Anlaşması”, Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de, Azerbaycan Milli Petrol Şirketi SOCAR ile Yabancı Petrol Şirketleri Konsorsiyumu (FOCC) arasında imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasıyla Hazar’ın statüsü problemi gündeme girmeye başlamıştır (Gayıbov, 2005: 23).

1995’te Hazar’a kıyısı olan devletler, Hazar’ın yasal statüsü konusundaki görüşmeler için kalıcı bir mekanizma hakkında fikir birliğine varmış ve bu mekanizmayı Ortak Çalışma Grupları olarak belirlemişlerdir. Bu grupların başında her devletin Dışişleri Bakanlığı’ndan konu ile ilgili yasal yöneticileri bulunacaktı. 1995’te Tahran ve Almatı’da gerçekleştirilen ilk toplantılarda Rusya dışındaki ülkeler, Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın konu ile ilgili özellikle bölgesel bütünlük, silahsızlanma, çevrenin korunması ve deniz ulaşımının serbestliği gibi hükümleri kabul ettiklerini teyit etmişlerdir (Saraç, 2007).

1996’da Rusya diğer devletleri ikna etmek amaçlı olarak daha önce karasuları için önerdiği 12 mili 45 mile çıkarmıştır. Ortada kalan kısım ise ortak kullanımda olacaktı. Kıyı ülkeleri ise 45 milde deniz tabanını dilediğince kullanacak, deniz yüzeyi ise birlikte kullanılacaktı. Azerbaycan öneriyi reddetmiştir (www.radikal.com.tr, 2008). Çünkü Azerbaycan zenginlikleri bu bölgenin dışında bulunmaktadır.

Mart 1996’da imzalanan resmi hükümetler arası anlaşma ile Rusya, Azerbaycan petrolünün kendi bölgesinden güvenli geçişini garanti ederek, Azerbaycan’ın kendi açık deniz petrol yataklarında denizaltı kaynaklarını işleme ve üretme hakkını da tanımıştır (Saraç, 2007). Kıyıdaş devletler arasında bu konuda ilk olarak, 1997 yılında Kazakistan ve Azerbaycan, Hazar’ın hukuksal statüsü konusunda bir sözleşme imzalanıncaya kadar, “orta hat boyunca sektörlerin sınırlarına bağlı kalmak için” mutabakata varılmıştır. Yine 1997 yılında Kazakistan ile Türkmenistan, kıyıdaş devletler Hazar için yeni bir statü üzerinde anlaşıncaya kadar, Sovyet dönemi boyunca bölümlere dayalı orta hat boyunca Hazar’ı sektörlere bölme konusunda mutabakata vardıklarına dair bir bildiri imzaladı. Bir yıl sonra ise 1998 yılında Kazakistan, Rusya ile Kuzey Hazar’ın deniz yatağını iki ülke arasında orta hat boyunca taksim eden iki taraflı bir anlaşma imzalanmıştır (Bahgat, 2004: 123). İran ve Türkmenistan, bu bağımsız ikili anlaşmayı tüm taraf ülkelerin Hazar kaynaklarından eşit pay almasını amaçlayan “Hazar Denizi’nin yasal statüsü hakkındaki tüm kararların beş taraf ülkenin oybirliği ile alınması konusundaki geri dönülmez prensip”e aykırı olduğu gerekçesi ile protesto etmişlerdir (Saraç, 2007).

Rusya, su yüzeyinin ortak kullanımı konusunda taviz vererek, Temmuz 1998’de Kazakistan ile Hazar’ın kuzey kısmıyla ilgili olarak deniz yatağı için ortay hat prensibini,

su yüzeyi içinse ortak sahipliği içeren bir anlaşma imzalamıştır. Ardından 9 Ocak 2001’de Azerbaycan’la da benzer nitelikte bir anlaşma imzalamıştır (Saraç, 2007).

Hazar’a kıyısı olan devletler Hazar’ın hukuki statüsüyle ilgili sürekli bir mekanizma olarak 1995 yılında oluşturdukları çalışma grubunun tüm çabalarına rağmen Hazar Denizi’nin hukuki statüsü konusunda, beş kıyıdaş ülkenin devlet başkanının katılımıyla gerçekleşen ilk zirve toplantısı ancak Nisan 2002 yılında Türkmenistan’ın başkenti Aşgabat’ta yapılabilmıştır. İlk kez bir araya gelen beş ülke lideri; tüm hazırlıklara rağmen Aşgabat zirvesinde bir ilerleme sağlayamamıştır. Zirve, bir sonuç bildirisi dahi yayınlanmadan sona ermiştir. Üzerinde görüş birliğine varılan tek nokta, soruna güç kullanarak çözüm aranmaması olmuştur (Purtaş, 2004).

Daha sonra 2003 yılında Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya arasında üçlü anlaşma yapılarak görüşlerini bir noktada toplayarak somut sonuca varmışlardır. Bu anlaşmaya esasen deniz dibi milli sektörlere bölünecek ve diğer beş devlete deniz sularının yüzeyini kullanma imkânı sağlanacak ve her bir ülkenin deniz dibindeki hidrokarbon kaynaklarının kullanımına imkân sağlanacaktı (Gayıbov, 2005: 22).

Nisan 2004 ve Ocak 2005’te 5 ülke arasında tekrar zirve toplantıları yapılmıştır. Ancak bu toplantıdan sonra da bir sonuç alınamamıştır. Son olarak Ekim 2007’de bir araya gelen 5 ülke bu zirve toplantısında bir sonuç bildirgesi yayınlamışlardır. Buna göre Hazar’ın hakimiyeti 5 kıyıdaş ülkede olması gerektiği ve kaynaklarında 5 ülke tarafından kullanılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ancak Hazar’ın statüsü konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır (Terzioğlu, 2008: 33).

Ekim 2007’de İran’da Hazar’a kıyısı olan ülkelerin liderleri toplantısının ikincisi düzenlendi. Toplantı sonunda beş kıyıdaş devlet bir bildiri imzaladı, ancak Hazar’ın statüsü konusunda yine nihaî bir uzlaşmaya varılamamıştır. Toplantıda Hazar’a kıyısı olan ülkeler liderler zirvesinin üçüncüsünün 2008 yılının Kasım ayında Azerbaycan’da gerçekleştirilmesi kararlaştırılarak bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride Hazar’ın kullanım ve güvenliğine yönelik tedbirler alınmıştır. Hazar ile ilgili olarak, Hazar’ın hâkimiyetinin sadece beş ülkeye ait olduğu ve buradaki kaynaklardan sadece bu beş ülkenin yararlanabileceği; Hazar’a kıyısı bulunan beş ülkenin hiçbir zaman karşı tarafa saldırmak için bu denizi kullanmayacağı; kıyıdaş ülkelerden hiçbirinin, başka bir ülkenin Hazar’a kıyısı bulunan bir ülkeye saldırması için topraklarını kullanmasına izin vermeyeceği; Hazar’ın statüsünü belirlemek için müzakerelerin, uluslararası kurallar, hukuksal eşitlik ve barışçıl bir yöntem çerçevesinde devam edeceği ve Hazar’ın statüsü belirlenene kadar komşu ülkelerin gemilerine kendi bayraklarını asacaklarına ilişkin ilkeler yer almıştır (Ertan, 2007).

Daha sonraki zirvede ise İran’ın katılmadığı bir toplantı yapılmış ve daha çok statü sorunu yerine Bağımsız Devletler Topluluğu konusunda görüşmeler yapılmıştır. 2010 yılında ise

Bakü’de yapılan toplantıda 5 ülkenin imzaladığı bir bildiri yayınlanarak Hazar’a kıyısı olan ülkelerin egemenliklerini tanıdıkları hatırlatılarak, Hazar Denizi’nin hukuki statüsü konusundan başlatılan çalışmanın devamının getirilmesi için bundan sonrada çalışmalara devam edileceğini ifade edilmiştir (www.cumhuriyet.com.tr, 2010)

4. HAZAR HAVZASININ STATÜSÜ SORUNU VE KIYIDAŞ ÜLKELERİN GÖRÜŞLERİ

Deniz ile göl arasındaki en büyük fark şudur; devletlerin genellikle göldeki payları üzerinde tam bir egemenlik tanımlanmaktayken, denizde tam egemenlik kararı bölgenin sınırlarına kadar uzanmaktadır. Hazar’ın ‘deniz’ olarak kabul edilmesi durumunda, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne göre her kıyıdaş devletin karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesinin olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, Hazar havzası Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve İran devletleri arasında beş ulusal sektöre bölünecektir. Diğer bir taraftan, Hazar’ın ‘göl’ olarak kabul edilmesi durumunda, kıyıdaş her ülkenin, kıyısından belirli bir uzaklığa kadar kendine ait bölgesi olacak ve ortada kalan bölüm ise ortak olarak kullanılacaktır. Böylelikle Hazar, uluslararası deniz hukuku kurallarının yetki alanına girmeyecektir (Kona, 2005: 116).

Hazar’ın statüsünü belirleme tartışmaları sürerken, Hazar Havzası’nın yasal statüsünü tanımlama konusunda üç genel yaklaşım söz konusudur:

İlk yaklaşım sınır gölü yaklaşımıdır. Buna göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının ortay hatta kadar denize uzatılması yoluyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünmeli, kıyıdaş devletler kendi sektörlerindeki su yüzeyi, deniz ulaşımı, biyolojik kaynakların kullanımı ve deniz dibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olmalıdır. Hazar kıyı devletleri arasında deniz yatağı ve su yüzeyi de dahil olmak üzere eşit alanlara ayrılmak durumundadır (Oğan, 2005).

İkinci yaklaşımda 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi esas alınmaktadır. Bu görüş sahipleri, birinci görüşe daha yakın olsalar da Hazar Denizi’nin yatağının kıyı ülkelerine bağlı bölümlerinin eşit bir şekilde bölünmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Açık deniz yaklaşımına göre ise Hazar’ın 1982 BM Deniz Hukuku sözleşmesinin 3. ve 57. maddelerine göre, 12 millik kara suları ve ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar “münhasır ekonomik bölgeler” belirlenmelidir. Hazar deniz olarak kabul edilmesi durumunda Hazar Denizi okyanus denizlerinden çok küçük olduğundan dolayı öngörülen bölmelerin Hazar’da yapılmasının imkansız olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü 1982 BM Deniz Hukuku sözleşmesinde mevcut olan mill bölümler Hazar’a uygulandığında bu bölünmeler birbirilerine karışmaktadır. Birkaç devletin nezaret bölgeleri birbirileriyle karışır o zaman her bir devlet kendi arazisini orta hattın dışına taşırmamalı. Buradan da görüldüğü gibi eğer Hazar deniz olarak kabul edilirse sonuçta yine de orta hatta göre bölünmelidir (Gayıbov, 2005: 29).

Hazar'ın statüsüne ilişkin bir diğer görüş olarak, Hazar'ın özel bir su havzası olduğu ve statüsü belirlenirken tek başına deniz hukuku ilkelerinin ve uluslararası göllerin bölünmesindeki uygulamanın mümkün olmayacağı ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre Hazar'da denizin her ülkenin yetki alanına giren kısımları dışında ortak kullanım uygulanması gibi geleneksel olmayan yöntemlerin uygulanması savunulmaktadır (Ünal, 1999: 21).

Uluslararası göllerin kullanımına ve paylaşımına ilişkin geniş geçerliliği olan hukuk kurallarının varlığından söz etmek olanaksızdır. Dolayısıyla burada önemli nokta kıyıdaş devletlerin uzlaşmasıdır. Bugüne kadar Hazar'ın paylaşımı ve kullanımı için iki önemli öneri sunulmuştur. Biri ortak kullanım olan "condomnium", diğeri ise ortak egemenlik görüşü ile "sektörel paylaşım" görüşüdür (Gayıbov, 2005: 27). Asıl olarak baktığımızda tek bir sonuç çıkmaktadır ki sorun Hazar Havzasının göl ya da deniz olması değil kıyıdaş devletlerin anlaşma sağlamasıdır. Ancak göl ya da deniz olması konusunda kıyıdaş devletlerin görüşleri kendi çıkarları doğrultusunda farklılık göstermektedir.

Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan kıyıdaş ülkeler kendi ekonomik menfaatleri doğrultusunda Hazar havzasının statüsüne yönelik farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu bölümde beş kıyıdaş devletin hazar havzasının statüsüne yönelik görüşlerine yer verilmiştir.

4.1. Rusya'nın Görüşleri

Avrasyacılık düşüncesi çerçevesinde Rusya, Hazar Denizi bölgesini Rusya'nın menfaat ve nüfuz alanı olarak görmüş ve bölgeye kendisinden başka bir gücün hakim olmasını engellemeye yönelik stratejiler uygulamıştır (Vural, 2006: 71). Sovyet Rusya dönemi anlaşmalarına da baktığımızda Rusya'nın hakimiyeti açıkça görülmektedir. Rusya konu ile ilgili üç değişik politika izlemiştir.

İlk olarak klasik görüşünde Rusya, Hazar'ın 1921 Rusya-İran ve 1940 SSCB-İran anlaşmalarında Hazar'ın hukuki statüsünün belirlendiğini ve söz konusu anlaşmalarda münhasır egemenlik alanının yalnız balıkçılık için tanınan 10 millik kıyı şeridinden ibaret olduğunu, bunun dışında kalan bölgedeki suların ortak kullanıma açık olduğunu ve Hazar'a kıyıdaş devletlerin bu sulardan eşit haklarla yararlanabileceğini ileri sürmektedir (Cabbarlı, 2006). Rusya bu düşüncesi ile Hazar'ı kapalı bir havza olarak görmekte ve uluslararası kullanıma kapatmaktadır.

İkinci olarak Rusya Kasım 1996'da tutum değişikliğine giderek yeni bir öneri ileri sürmüştür. Rusya'nın yeni önerisine göre, her kıyıdaş ülke 45 deniz millik bir münhasır milli bölgeye sahip olacaktı ve bundan sonraki kısımlar ise beş kıyıdaş ülkenin ortak kullanımına sunulacaktı. Rusya'nın bu tutum değişikliğine gitmesinin sebebi bölgedeki politik-ekonomik menfaatlerin artan karmaşıklığından kaynaklanmıştır. Rusya'nın bu

önerisini de İran desteklerken, Azerbaycan ve Kazakistan karşı çıkmış, Türkmenistan sessiz kalmıştır (Purtaş, 2004).

Son olarak, Rusya Hazar'ın statüsü konusunda tutumunu biraz daha değiştirerek Kazakistan ile 6 Temmuz 1998 tarihinde imzalanan anlaşma ile Rusya'nın, "deniz dibi bölünebilir, ancak su kütlesi ve su yüzeyi ortak kullanıma tabidir" görüşünü benimsediği, Hazar için "ortak kullanım" tanımından "sınır gölü" tanımına yaklaştığı görülmektedir (Çolakoğlu, 2008: 110) Mayıs 2003'te ise Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan ile birlikte Hazar'ın deniz yatağının taksimi konusunda "orta hat" yöntemine dayalı üç taraflı bir anlaşmayı imzalamıştır. Bu yöntem göre, münhasır ekonomik bölgelerin genişliği, devletlerin kıyı çizgilerinden paralel ve eşit uzaklıkta olan orta bir hattın çizilmesi yoluyla çözümlenmiştir (Terzioğlu, 2008: 37).

Rusya'nın bu değişen tutumlarında ekonomik çıkarları gözetmesi yatmaktadır. Rusya bölge kaynaklarını kontrol altında tutup ucuza aldığı enerjiyi, dünya pazarlarına pahalıya satmak ayrıcalığını sürdürmek istemektedir.

4.2. Azerbaycan'ın Görüşleri

Azerbaycan ilk olarak Hazar'ı göl olarak kabul etmiştir. Almanya, Avusturya ve İsviçre arasında paylaşılan Konstanz Gölü ve İsviçre ve Fransa arasında paylaşılan Cenevre gölünde uygulanan bu sistem Azerbaycan'ın tezine örnektir (Terzioğlu, 2008: 37). Bu durumda, Hazar ya tamamen ulusal sektörlere bölünmeli veya ortak kullanıma açılmalıdır. Azerbaycan Hükümeti Hazar'ın milli sektörlere bölünmesini tezini benimsemiştir. Sektör bölgesi prensibine göre Hazar sahilinin %19'u Azerbaycan'a, %16'sı Rusya'ya, %14'ü İran'a, %22'si Türkmenistan'a, %29'u ise Kazakistan'a ait olacaktır (Cabbarlı, 2006). Azerbaycan'ın bu görüşü 1995 Anayasası'nda da yer bulmuştur. Buna göre "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iç suları, Hazar Havzası'nın Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait olan kısmı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz parçasıdır (mad. 11/II).

Azerbaycan ikinci bir teklif olarak Hazar'a "açık deniz" statüsünün uygulanabileceğini ileri sürmüştür. Azerbaycan açısından önem taşıyan nokta Hazar'ın göl veya deniz statüsünde tanınmasından çok, kıyı ülkelerinin deniz üzerinde münhasır yetkilerini kullanabileceği ulusal egemenlik alanlarına bölünebilmesidir. Ancak Hazar'ın hukuksal statüsü kesin olarak belirleninceye kadar, Azerbaycan her kıyı devletinin kendi bölgesinde kalacak şekilde petrol ve doğal gaz rezervlerini işletebilmesini savunmaktadır (Cabbarlı, 2006).

4.3. Türkmenistan'ın Görüşleri

Uluslararası petrol ve doğalgaz piyasasına yeni giren bir ülke olmasına rağmen, sahip olduğu petrol ve gaz rezervleri ile Türkmenistan güçlü bir konuma sahiptir. Diğer dört ülkeye göre Türkmenistan'ın Hazar'la ilgili tutumu daha belirsiz ve esnek. Belirli bir

tutumunun olmaması da onu bölgede gelişen olaylara uzak kalmasına neden olmuştur. Türkmenistan ilk önce Azerbaycan ve Kazakistan tarafının ileri sürdüğü ulusal sektörlere bölünmesi tezini savunmuştur. Ancak daha sonra bu tutumunu değiştirerek 45 millik münhasır yetki alanı dışında kıyıdaş devletlerin ortak kullanımına açık bir alan tesis edilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bugün Türkmenistan Rus-İran çizgisinden uzaklaşmıştır. Azerbaycan ile arasında sorun olan Azeri ve Çırag petrol yatakları 45 millik kıyı şeridinin daha ötesinde olduğu için Türkmenistan'ın Hazar'ın milli sektörlere ayrılmasını desteklediği söylenebilir. Aralık 1998'de Hazar'ın statüsünün ele alındığı Moskova toplantısında Türkmenistan, Hazar'ın beş "bağımsız denize" bölünmesini teklif etmiştir (Cabbarlı, 2006).

Bu arada Türkmenistan ve İran, Hazar'ın kuzeyindekilere karşı bir ittifak içine girerek 2003 yılında Hazar'ın güney sektörünün taksimine ilişkin bir anlaşma imzalayan iki ülke uluslararası hukukun ilke ve normlarına ve BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne uygun olarak deniz yatağının paylaşımı konusunda anlaşmışlardır. Ancak anlaşma, bu ilkelerin neyi içerdiğini belirlememekle birlikte, iki ülkenin her bir Hazar devletinin Hazar'ın % 20'sine sahip olması gerektiği ve beş eşit parçaya taksiminden yana olduğu izlenimini vermektedir. Böylece Hazar'da İran ve Türkmenistan, kuzeyde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan'ın oluşturduğu uzlaşmaya karşı bir tutum sergilemektedir (Terzioğlu, 2008: 37).

İran gibi Türkmenistan da Hazar'da sınırların çizilmesi veya kaynakların bölüşülmesini karara bağlayan ikili anlaşmaya taraf olmamıştır (Şir,2008:127). Ayrıca Rusya'nın Kazakistan ve Azerbaycan'la yaptığı anlaşmalara karşı çıkmış ve tüm kıyıdaş devletlerin oybirliğiyle karar alınması gerektiğini açıklamıştır (Purtaş, 2004).

4.4. Kazakistan'ın Görüşleri

Kazakistan'ın durumu Azerbaycan ve Türkmenistan'inkinden daha hassastır. Gelişen bir ülke olması ve Rusça konuşan nüfusunun büyüklüğü yüzünden Moskova'dan kendisini daha fazla uzaklaştıramamaktadır. Bu nedenle Hazar'ın hukuki statüsü konusunda yapılan bütün görüşmelerde Kazakistan uzlaşmacı bir tutum sergilemektedir (Cabbarlı, 2006).

Kazakistan, Hazar'ın statüsü konusunda Azerbaycan ile benzer görüşleri benimsemiştir. Azerbaycan, Hazar'ın tümüyle ulusal sektörlere bölünmesini savunurken, Kazakistan'ın deniz yatağının paylaşılması ve Hazar sularının ise belirli bir münhasır yetki alanının dışında ortak kullanılması görüşünü benimsediği görülmektedir (Terzioğlu, 2008: 39).

12 Kasım 1996'da Aşabat görüşmelerinde ise Kazakistan Hazar'ın uluslararası hukuk normlarına uygun olarak münhasır yetki alanının ve balıkçılık bölgeleri sınırlarının belirlenmesini ve deniz tabanının milli sektörlere ayrılmasını istemiştir. Kazakistan, deniz tabanının tamamen bölünmesini kabul ederken su, kitesinin ortak kullanılmasını kabul etmekle, Hazar'ı sınır gölü olarak değerlendirdiği izlenimi vermektedir (Cabbarlı, 2006).

4.5. İran'ın Görüşleri

Petrol ve doğal gaz zengini olan İran'ın kalkınma stratejisi, enerji kaynakları üzerinedir. Bu bağlamda Hazar gibi bir bölgeye komşu olup buraya ilgisiz kalması beklenemez. Rusya gibi İran da Hazar Denizi'nin sektörel bölünmesine güçlü biçimde karşı çıkmaktadır (Küçükaksoy,2002: 153). Temmuz 1998'de Rusya ve Kazakistan Hazar'ın kuzey bölgesi deniz tabanının bölünmesi hakkında anlaşma imzaladıklarında İran bu anlaşmayı tanımayacaklarını ifade etmiştir. İran, Hazar'ın bugünkü statüsüne karşı olan herhangi bir iki taraflı anlaşmanın geçerli olmayacağını açıklamıştır. İran, daha sonra beş sahil devletin adaletli pay alması gerektiğini kaydetmiştir. İran Hazar'ın hukuki statüsünün halledilmesinde Hazar'ın beş sahil devlet arasında beraber paylaşımı prensibini ileri sürmektedir (Cabbarlı, 2006). Eşit paylaşım esası uygulanırsa İran'ın Hazar'daki payı %20'ye çıkacaktır. İran bu tezini kabul ettirmek için silahlı kuvvetlerini de kullanmıştır. Ancak İran'ın sert tutumuna sadece Azerbaycan değil Rusya da tepki gösterince İran, tutumunu yumuşatarak, ısrarla savunduğu eşit paylaşım tezi yerine hakkaniyete uygun paylaşımından söz etmeye başlamıştır. Hakkaniyete uygun paylaşımından söz eden İran, yine Hazar'ın ortak kullanım tezini ve Hazar'ın silahtan arındırılmasını gündemde tutmaktadır. İran bu şekilde bölge ülkelerin tek taraflı projelerini baltalamayı ve ABD başta olmak üzere dış güçlerin bölgeye girişine engel olmayı amaçlamaktadır (Purtaş, 2004).

Hazar'da çıkarılan petrolün batı ülkelerine taşınması ve batı ülkelerinin bölgeye olan ilgisi, İran'ı endişelendirmektedir. Bölgedeki petrol İran petrolüne olan talebi azaltacak ve petrol fiyatlarının azalmasına sebep olacaktır. Bu yüzden, İran, Hazar petrollerinin eşit paylaşımından yana olmuştur. İran, statü sorununun ancak İran ve Rusya arasında çözülebileceğini, diğer ülkelerin ise alınacak kararlara uyması gerektiğini savunmaktadır (Saraç, 2007).

Kıyıdaş ülkelerin görüşleri bölgeden elde edecekleri ekonomik çıkarlara göre değişmektedir. Bu yüzden kıyıdaş devletler tarafından bir mutabakata varılamamıştır. Kıyıdaş devletlerden Türkmenistan ve Kazakistan konuya biraz pasif yaklaşmaktadır. Konunun Azerbaycan, İran ve Rusya arasında çözümlenmesi sorunu büyük oranda çözeceği görülmektedir.

5. TÜRKİYE'NİN HAZAR BÖLGESİNE YÖNELİK ULUSAL VE ULUSLARARASI SİYASETİ

Günümüzde, uluslararası siyaset arenasında ekonomik olgular büyük önem kazanmıştır. Dış politika artık sadece barış ve güvenliğin korunmasıyla değil, refahın sağlanmasıyla da ilgilidir. Unutulmamalıdır ki barışın korunması ile ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesi birbirleriyle bağlantılı öğelerdir (Tuncer, 2009: 95). Uluslararası ilişkilerde barışçıl ortamlar ekonomik işbirliğini de arttıracaktır. Bu nedenle enerji arzı açısından güçlü bir konumda bulunan hazar havzasına yönelik Türkiye'nin uygulayacağı

siyaset ekonomik ilişkileri de etkileyecektir.

Enerji arzı üzerine siyasi alanda yaşanan güç savaşı ülkelerin uluslararası siyasetin yön vermede etken durumdadır. Bu noktada enerji arzı güvenliğini sağlamanın en iyi yolu arz çeşitliliğini sağlamaktan geçmektedir, yani ne kadar çok üretici bölge olursa enerji piyasası o derecede istikrara kavuşabilecektir. Bu sebeptendir ki Ortadoğu'daki savaşlar ve siyasi gerginlikler, bu bölgeden sağlanan enerjiye olan bağımlılığı azaltma eğilimi doğurmuştur (Bahgat, 2005: 5).

Türkiye'nin toplam ithalatının yaklaşık yüzde 9'u ham petroldür. Bir ülkenin ekonomisinin petrole bağımlılığını ölçmekte bir kıstas olan bu oran, genellikle artmaktadır. Ülke ekonomisinin petrole bağımlılığının bir diğer göstergesi ise, GSMH'den net petrol ithalatı için ayrılan pay olarak kabul edilmektedir. Türkiye, milli gelirinin yüzde 2'den fazlasını net petrol ithalatı için harcamaktadır (Yüce, 2007: 44). Bu açıdan bakıldığında Türkiye açısından Hazar havzasının diğer batılı ülkeler kadar önemli bir yeri vardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Hazar havzasında yeni bir konjonktür ortaya çıkmıştır. Bağımsızlıklarını kazanan ülkeler konumlarını sağlamlaştırmaya çalışırken, bölgesel güçler arasında da bir etki mücadelesi başlamıştır (Kasım, 2009: 1). Türkiye bu mücadelenin içinde tarihi, ekonomik ve stratejik bir yeri vardır. Türkiye'nin kıyıdaş ülkeler ile tarihi bir bağının olmasının yanında ekonomik olarak da bir bağ vardır. Türkiye'nin bölge ülkeleri ve Avrupa arasında bulunarak bu ülkelerle Avrupa arasında bir köprü durumunda olması Türkiye'nin jeopolitik önemini arttırmaktadır. Bu nedenle Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte bölgeye yönelik daha aktif bir siyaset içine girmiştir.

Bu aktif siyaset içinde Türkiye bir yandan kardeş cumhuriyetlerin bekası için önemli sonuçlar doğuracak "statü" sorununda bu ülkelerin görüşlerini desteklerken, diğer yandan bölgedeki konumu ile "enerji havuzu ve geçiş ülkesi" olma üstünlüğünü yakalamaya çalışmaktadır (Oğan, 2005).

Türkiye, Hazar Denizi petrollerinin ve doğal gaz rezervlerinin uluslararası pazarlara açılmış olması sonucunda, üretim ve özellikle dağıtımından pay alma fırsatını yakalamıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu, doğanın zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını, talebi hızla artan batı ülkelerine taşımaya son derece elverişlidir. Türkiye'nin öncelikli hedefi, bu potansiyelin değerlendirilerek Türkiye'yi 21. yüzyılın "Avrasya Enerji Koridoru" konumuna getirmektir (Saatçioğlu ve Küçükaksoy, 2004: 29).

Türkiye orta Asya cumhuriyetleri ile ilişki kurmaya başlamasından bu yana stratejik bir karışıklık içinde olmuştur. Bazı politikalarını gerçekleştirme de azimli ve kararlı dururken bu politikaları gerçekleştirme araçlarında yetersiz kalmıştır (Yüce, 2006:354). Hazar bölgesine yönelik izlediği politikaların temelinde, Rusya'dan tamamen çekinen, bu nedenle de ABD ile birlikte hareket etme düşüncesi yer alırken; doğal gazda Rusya'ya

neredeyse bağımlı hale gelerek yanlış bir politika izlemiştir (Yüce, 2006:351-352). Öte yandan Türkiye, başlangıçtan bu yana Rusya ile bölgede gereksiz hasımlık yaratacak bir stratejiyi benimsememiş ve başta Bakû-Ceyhan olmak üzere önerdiği projelerde, Rusya ile işbirliği olanaklarını hep zorlamıştır (Vural, 2006: 113).

Hazar Havzası, Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinde işbirliği sahası olurken, genel niteliği "ekonomik işbirliği ve siyasi rekabet" olan Türkiye- Rusya ilişkilerinde, özellikle enerji nakil hatları konusunda, rekabetin en yoğun yaşandığı bölge olmuştur. Türkiye bölge ülkeleriyle askeri işbirliğini geliştirmeye çalışırken, Kafkasya İstikrar Paketi gibi girişimlere de öncülük etmekte ve NATO üyesi olma sıfatı Barış İçin Ortaklık projesinde bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesinde ve etkin bir aktör olmasında önemli bir vasıta olmuştur (Balcer, 2009: 79-80). Elbette ki Türkiye tüm bu avantajların önünde bir takım engellerle de karşılaşmaktadır. Türkiye'nin havzaya yönelik politikalarının önünde en büyük engellerden biri Rusya'dır.

Rusya'nın Hazar Havzasında bulunan son derece yüksek miktarda doğalgaz ve petrolün uluslararası pazarlara ulaşmasında, dış satım hatlarını kontrolü altında tutarak bunun için de Avrupa'ya kendisinden başka doğalgaz satan bir devletin olmasını engellemeye çalışmaktadır. Ayrıca bölge ülkelerine göre nüfus ve ekonomik açıdan daha gelişmiş olması, bölge devletlerinin yöneticileriyle geçmişe dayanan ilişkiler, doğalgaz ve petrol ulaşım hatlarındaki egemenlik, bölgesel etnik sorunları kontrol etme gücü (Güney Osetya, Dağlık Karabağ, Abhazya), yeni bağımsız devletlerdeki Rus azınlıklar, Rusya'nın Türkiye'ye karşı avantajlı konumunu destekleyen temel sebeplerdir (Balcer,2009: 79-80).

Türkiye'nin bu engel karşısında bölgeye yönelik izlemesi gereken siyaset, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na (2010:181) göre bölge devletlerinin Rusya'ya karşı statülerinin kademeli olarak güçlendirilmesi ve Hazar-Karadeniz bağlantısının bu cumhuriyetler üzerinden gerçekleşmesinin temin edilmesi ve İran ile aramızdaki ideolojik gerilimleri son vererek ekonomik işbirliğini sağlamlaştırmak yoluyla Rusya'nın bölge üzerindeki etkisini dengelenmesi şeklinde olmalıdır. Böylelikle Rusya'nın bölge üzerindeki nüfuzu azaltılarak Türkiye'nin bölge ülkeleri ile tarihi bağlarından hareketle ekonomik ilişkiler güçlendirilebilecektir. Ancak özellikle Sovyetler Birliği döneminde Türkiye'nin bölge ile bağları tamamen koptuğundan bu alanda sınırlı bilgiye sahip olmuştur. Bu nedenle Türkiye bölge ülkeleri ile tarihi bağlarını güçlendirmek için birtakım adımlar da atmıştır.

Gelişme yolundaki ülkelerle ticari, sosyal, siyasi, ekonomik, teknik, kültürel işbirliğini geliştirmek ve projeler hazırlamak amacıyla 1992'de Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Türk İşbirliği Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur. 1993 yılında Türksoy adı verilen proje başlatılarak, Türk kültürünün korunması, sonraki nesillere aktarılması ve kültürel dayanışmanın sağlanmasına çalışılmaktadır (Kasım, 2009: 93-94).

Türkiye'nin Hazar bölgesine ilgi göstermesinin ekonomik olduğu kadar, siyasi ve stratejik

nedenleri olduğunu da belirtmiştik. Açık denizlere kıyıları olmayan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol ve doğal gazının Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaşması Türkiye'ye göre, bir yandan bu ülkelerin bağımsızlıklarını pekiştirmek ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak, diğer yandan ise Türkiye'nin bölgedeki siyasi ağırlığını artırmak açısından önemlidir. Bu anlamda, bölgesel enerji kaynaklarının nakil yollarını kontrol etmek, Asya ve Avrupa arasında yer alan Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik önemini bir kez daha artırabileceği gibi Türkiye'nin Ortadoğu petrollerine ve Rus doğal gazına olan bağımlılığını da azaltabilecektir (Abdullayev, 1999: 263-264).

Türkiye için bölge ülkeleri içinde en önemli yeri Azerbaycan almaktadır. Azerbaycan ile etnik, kültürel ve dilsel yakınlığı mevcuttur. Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettiğinde, ilk tanıyan devletlerden biri Türkiye'dir. Azerbaycan, Türkiye açısından Orta Asya'ya açılmada bir köprü olarak görmektedir. Bu nedenle enerji kaynakları bakımından ülkenin istikrar içinde olması taraftarıdır. Ermenistan'ın, Azerbaycan topraklarını işgaliyle ortaya çıkan Yukarı Karabağ sorunu, Güney Kafkasya'da siyasi istikrarın, ekonomik gelişmenin ve bölgesel işbirliğinin önündeki en önemli engeldir. Yukarı Karabağ ihtilafı Azerbaycan'da bir milyonu aşkın insanın yerlerinden edilmesine ve Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgaline yol açmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2009). Azerbaycan'daki siyasi istikrarsızlık Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle Türkiye Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik gücünün artması Türkiye'nin yararına. Ancak kabul etmek gerekir ki jeopolitik etkinliğin artmasına paralel olarak risk de artar. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından küresel güçler bölgede büyük bir çıkar mücadelesine girişmişlerdir. Türkiye konumu, ulusal menfaatleri ve ilişkileri gereği bu mücadelenin içerisinde olmak zorundadır (Akpınar, 2005: 245).

Hazar havzasının petrol açısından zengin bir kaynağı olduğunu belirtmiştik. Günümüzde önemli bir kaynak olan petrol doğal olarak küresel güçlerinde ihtiyaç duyduğu bir hammadedir. ABD dünyanın en fazla petrol tüketen ülkesidir ve ihtiyaç duyduğu bu enerji kaynağını Ortadoğu'dan temin etmektedir. Ancak geçmişteki yaşanan petrol krizlerinden dolayı ABD ve batılı müttefikler çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır (Gayıbov, 2005: 84).

ABD'nin Ortadoğu'yu işgal ederek bütün petrol coğrafyasına saldırıya kalktığı günümüzde ana hedeflerden biri de özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Hazar havzası olduğu anlaşılmaktadır (Çeçen, 2007: 249). Bu amacın ekonomik olmanın ötesinde stratejik yönü de vardır. ABD bölgeye yerleşerek Rusya ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu azaltmaya çalışmaktadır (Doyuran, 2005: 43). ABD'nin bölge stratejilerindeki diğer bir dayanak ise; Hazar Bölgesi'nde yeni bağımsızlığa kavuşan ülkeler ile ekonomik ve stratejik işbirliği yaparak hem Rusya'nın yeni yayılmacılık politikalarını hem de İran'ın bölge ülkeleri ile canlandırmaya çalıştığı ilişkileri engelleme düşüncesidir (Gayıbov, 2005: 84). İran ise Türkiye'nin ABD'nin bölgeye nüfuz etmesi için bir araç olduğunu düşünmektedir (Kasım, 2009: 93-94).

ABD'nin yanı sıra diğer bir küresel güç ise AB ülkeleridir. Türk cumhuriyetlerinin bulunduğu coğrafyada özellikle de Kafkasya'daki olacak ve olası siyasi gelişmelerden en çok etkilenecek ülkeler arasında AB ülkeleri gelmektedir. Çünkü AB ülkelerinin ABD'den de büyük hatta yaşamsal olarak nitelenebilecek çıkarları mevcuttur. Bu iki nedenden ileri gelmektedir. Bu ülkelerden sadece İngiltere'nin petrol üretmesi, diğerlerinin ise tüm petrol ihtiyaçlarını ithal yoluyla karşılamak zorunda olmalarıdır. Bu bakımdan AB için petrol "stratejik" bir madde olduğu gibi, petrolün kesintisiz ve güvenli ikmal de "yaşamsal" bir nitelik kazanmaktadır. İkincisi; AB ülkeleri petrol ihtiyaçlarının %40'ını Körfezden ithal etmeleridir. Son derece istikrarsız olan bu bölgeye bu denli bağımlı olmanın sağlıklı ve güvenli bir petrol ikmal politikasıyla bağdaşmayacağı açıktır (Doyuran, 2005: 48-50).

Eski sosyalist ülkeler çok uluslu firmaların biri üretim diğeri pazar aşaması olarak iki seviyede ilgilerini çekmiştir. Yani çok uluslu şirketler bu ülkelerde hem üretim aşamasında yer alarak hem de pazarlarını genişleterek önemli avantajlar elde edeceklerdir (Bilgin, 2005: 293). Bu düşünceyle AB'nin geliştirdiği projelerden "Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım-TACIS" (Technical Assistance to Commonwealth Independent States) programıyla yeni bağımsız Hazar Bölgesi ülkelerinin pazar ekonomisine geçmesini ve demokratikleşme yönünde önemli adımlar atmasını sağlaması hedeflenmiştir (Vural, 2005: 84). ABD ve AB tarafından bölgeye yönelik oluşturulan tüm bu stratejiler bölge üzerindeki etkiyi arttırmaya yöneliktir. Bu noktada bölgeden gelecek hammaddeler açısından enerji koridoru durumunda olan Türkiye ile ilişkiler de önem arz etmektedir.

Bu açıdan Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu enerji arzı güvenliğine katkı sağlayacak pek çok boru hattı inşa edilmiş ve yeni projeler üretilmiştir. Türkiye, geniş Hazar Havzası hidrokarbon kaynaklarının doğrudan batı pazarlarına ulaştırılmasını öngören ve *21. Yüzyılın İpek Yolu* olarak sunulan *Doğu-Batı Enerji Koridorunun* gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur. Kafkasya ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan boru hattı projeleri, bölgenin Batı ile entegrasyonu açısından yararlı olacaktır. Güvenli ve ticari açıdan kârlı boru hatları, bölgeye istikrar ve refahın getirilmesine katkı sağlayacaktır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2009).

Türkiye'nin bölge üzerinde bu kadar önemli bir konumda olmakla birlikte bölgeye yönelik siyasetinde yetersizlikler mevcuttur. Öncelikle bölgeye sadece ekonomik açıdan yaklaşmamalıdır. Konu ekonomik olmak bir yana stratejik açıdan da önemlidir. Bu noktada ise Türkiye'nin birçok avantajı vardır. Bu avantajlarını kullanmada bölgeye yönelik etkin bir siyaset anlayışı ile hayata geçirebilir.

Türkiye'nin Hazar Havzası'na yönelik siyasi eksikliklerinden bir diğeri ise Türkmenistan ve Kazakistan ile ilişkilerinde enerji kaynaklarına yönelik bölgedeki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde; Azerbaycan'la ilişkilerini geliştirirken Türkmenistan'ı ihmal edilmesi ve Rusya ile olan yakın ilişkileri nedeniyle Kazakistan'la yeteri kadar yakınlık sağlayamaması bölgeye

yönelik yürüttüğü enerji politikasının temel eksikleri olarak görülmektedir (Vural, 2006: 118).

Türkiye'ye siyasi ve ekonomik alanda güç verecek potansiyel Kafkasya'da ve Orta Asya'da vardır. Bunlar ortak dil, etnik yapı ve kültürdür. Ayrıca soğuk savaş dönemini tehdit algılamaları SSCB'nin dağılması ve zayıflayan ideoloji açısından Türkiye için görece bir rahatlamadır. Tüm bu avantajları ile Türkiye'nin bölgeye yönelik siyaseti sadece boru hattı düzeyinde değil daha uzun vadeli ve çok yönlü olmalıdır. Dışlanan bir ülke olmaktan ziyade yatırım ve rezerv açısından payını arttıran bir ülke olması durumunda siyaseten de güçlenecektir (Yüce, 2006: 367-369).

6. SONUÇ

Ekonomik çıkarlar siyasi ilişkileri etkilemede önemli bir unsurdur. Siyasi nüfus ekonomik gelişmişlik ile doğru orantılıdır. Günümüzde petrol, doğalgaz gibi hammaddeler ekonomiye ve dolayısı ile siyasete de yön veren unsurlardır. Hazar günümüzde petrol yatağı olarak önemli bir alandır. Böylesine önemli bir alanın kıyıdaş ülkeler ve batılı ülkeler açısından da ekonomik önemi büyüktür. 1990'lara kadar hazar üzerinde hâkimiyet kuran Rusya 1991'de bu hâkimiyetini yeni kurulan devletlerle paylaşmak zorunda kalmıştır. Rusya Hazar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmeme peşindedir. Diğer ülkeler iseazardan en çok payı alma yarışındadır.

Hazar'ın hukuki statüsü konusunda Azerbaycan Hazar'ın sektörlere bölünmesi gerektiğini savunmaktadır. Kazakistan ise sektörlere bölme prensibine göre en çok payı alan ülke olduğu için Azerbaycan ile aynı görüşü savunmaktadır. Rusya ise Hazar'ın göl olduğu yönünde görüş belirtmektedir. Çünkü Hazar'a deniz statüsünün uygulanması Don ve Volga nehirlerini de kıyıdaş devletlere açılacaktır. Bu da Rusya'nın işine gelmemektedir. Türkmenistan'ın görüşü ise daha esnek ve değişkendir. Genel olarak baktığımızda da ikili anlaşmalarda çok fazla taraftar olmadığı görülmektedir. Türkmenistan'ın bu tutumu bölgeye ilgisiz kalmasına neden olmaktadır. İran ise sektörlere bölme prensibine karşı çıkmakta ve eşit paylaşımdan yana olmaktadır. Yani eşit paylaşım ile sektör bölgesinde %12 ile en az orana sahip olan İran bu oranı %20 ye çıkaracaktır.

Yapılan anlaşmalar ile Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan Hazar'ın statüsü konusunda genel olarak bir anlaşma sağladığı gözlenmektedir. Ancak diğer taraftan Türkmenistan ve İran bu anlaşmalara karşı çıkmadılar. Böylece sorun kıyıdaş ülkelerden çok Hazar'ın kuzey ve güneyi arasında gelişmeye başlamaktadır.

Sorun kuzey ve güney olarak iki gruba ayrılma yönünde eğilim göstermesi 5 taraf ülkenin farklı görüşler taşımaya göre olumlu bir gelişme olmakla birlikte sorunu çözmemektedir. Sorunun çözümü tüm ülkenin çıkarlarını ortak bir noktada birleştirme yönünde zor gibi gözükmektedir. Bu noktada Hazar bölgesindeki hukuki statü sorunu sadece kıyıdaş devletleri değil bu devletler ile ekonomik ve siyasi işbirliği içinde olan diğer devletleri de etkilemektedir.

Sovyet Rusya'nın çöküşü ile birlikte bağımsızlığını kazanan devletler bünyesinde çeşitli grupları barındırmaktadır. Yakın tarihte bağımsızlıklarını elde eden bu devletlerin karmaşık yapısı bölge istikrarını tehdit etmektedir. Etnik yapıdaki bu karmaşıklık, bölgede halen çatışmaların sürmesine neden olmakla birlikte bölge üzerindeki kaynaklar için oluşan rekabette buna sebep olmaktadır. Bu karmaşa bölgede etkili olmak isteyenlere de fırsat vermektedir.

Son dönemlerde batılı ülkelerinde bölgeye yönelik düşünceleri soruna uluslararası boyut kazandırmaktadır. AB ve ABD'nin petrol ve doğalgaz bakımından Ortadoğu'ya olan bağımlılığı nedeni ile bölgeye hakim olma isteği vardır. Batılı büyük devletlerin hazarın ekonomik kaynaklarından pay alma yarışı dikkatleri bu bölgeye çekmiştir. Sorunun çözüme kavuşmasını ve bölgede istikrar sağlanmasından yana olan batılı devletler bu bölgede kuracakları baskı ile çözümün parçası olabilirler. Fakat Rusya'nın bölge üzerinde nüfus sahibi olma isteği ve İran'ın ABD ile yaşadığı sorunlar ve petrol bölgesi olarak etkinliğini kaybetmek istemeyişi sorunun çözümüne engel de olabilir. Hazar havzasında adeta bir "Petrol Soğuk Savaşı" ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir noktada küresel güçler ile Hazar havzası arasında Türkiye köprü konumundadır. Bu nedenle önemli bir yere sahiptir.

ABD dış politikasının ana unsuru enerji olduğundan Hazar havzasına yönelik politikalarını Türkiye üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu noktada Rusya ve Çin tarafından engelle karşılaşmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında stratejik davranması gerekmektedir. Türkiye'nin stratejisi enerji hattı olma yolunda olmaktan ziyade bölgeye yönelik politikalarında çok yönlü bir siyaset izlemelidir.

KAYNAKÇA

"Enerjik Fırtına Denizi: Hazar", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=12061>, (Erişim Tarihi: 11.12.2008)

"Hazar Zirvesi Sona erdi", http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/197200/Hazar_zirvesi_sona_erd.html (Erişim Tarihi: 01.02.2014)

"Overview Of Oil and Natural Gas In The Caspian Sea Region", <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=CSR>, (Erişim Tarihi: 01.02.2014)

Abdullayev, C. (1999), "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:48, ss.255-290

Akpınar, E. (2005), "Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 2 (2005) 229-248*

Aras, B.ve Okumuş, A. (2000), "Basra Körfezi Güvenliği ve Hazar Zenginlikleri", <http://www.asam.org.tr/temp/temp1107.pdf> ,ss.60-70

Bahgat, G. (2004), “The Caspian Sea: Potentials and Prospects”, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol: 17, No: 1, pp. 115–126

Bahgat, G. (2005), “Energy Security: The Caspian Sea.” *Minerals & Energy* Vol: 20 No: 2, pp. 3-15.

Balcer, A. (2009), “The Future of Turkish-Russian Relations: A Strategic Perspective.” *Turkish Policy Quarterly* (Spring 2009), pp.77-89.

Bilgin, M. (2005) , *Hazar’da Son Darbe*, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.

Bilici, A. (1998), “Petrolü, Doğal Gazı ve Havyan Var Statüsü Yok”, *Aksiyon*, 30 Mayıs-5 Haziran 1998. s. 42-44.

Cabbarlı, H. (2006), “Hazar’ın Hukuku Statüsü”,

<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89>, (Erişim Tarihi: 11.11.2008)

Croissant, C. M. & Croissant, M. P. (1996), “Hazar Denizi Statüsü Sorunu: İçeriği ve Yansımalar”, *Avrasya Etüdleri*, Sayı: 4, Kış 1996/97, ss.23-49.

Çeçen, A. (2007), *Türkiye’nin B Planı*, Ankara: Fark Yayınları.

Çolakoğlu, S. (1998), “Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statüsü Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak-Aralık 1998, ss. 109-122.

Dabiri, M. R. (1994) “A New Approach to the Legal Regime of the Caspian Sea as a Basis for Peace and Development”, *The Iranian Journal of International Affairs*, Vol. 6, No. 1-2, Spring-Summer, pp. 28-46.

Davutoğlu, A. (2010), *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Doyuran, S. Z. (2005), *Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dış Politikasına Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme.

Ertan, F. (2007), “Yine Sonuç Yok”, *Zaman Gazetesi*, 06.07.2007.

Gayıbov, A. (2005), *Hazar Havzası’nın Doğal Statüsü ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, İstanbul.

Kasım, K. (2009), *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara: USAK Yayınları.

Kona, G. (2005), “Azerbaycan’ın Petrol Rezervleri Açısından Arz Ettiği Önemin Hazar Havzası Bağlamında İfadesi”, *Azerbaycan Milli İlimler Akademisi “Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine” III. Uluslararası Folklor Sempozyumu*, 114-136, Bakü, 2-5 Ekim 2005

Küçükaksoy, İ. (2002), *Türkiye’nin Enerji Politikası ve Hazar Enerji Havzası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Naciye Saraç, (2007), ”Hazar Zirvesi Yeni İttifaklar Doğurdu”, <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=272>, (Erişim Tarihi: 11.12.2008)

Oğan, S. (2005), “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”, <http://www.turksam.org/tr/a153.html>, (Erişim Tarihi: 11.12.2008)

Purtaş, F. (2004), “Hazar Bölgesi’nde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı”, <http://www.turksam.org/tr/a21.html>, (Erişim Tarihi: 11.12.2008)

Şir, A.Y. (2008), “Hazar’ın Statüsü, Jeopolitiği ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri”, *Global Strateji Enstitüsü, Yıl:3, Sayı: 12*, ss.120-130

TC Dışişleri Bakanlığı, [http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/Turkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20\(Ocak%202009\).pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/Turkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20(Ocak%202009).pdf), (Erişim tarihi 11.04.2010)

TC Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi 11.04.2010)

Terzioğlu, S. (2008), “Hazar’ın Statüsü Hakkında Hazar’ın Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurulu, OAKA, Cilt:3, Sayı: 5*, ss. 26-47.

Tuncer, H. (2009), *Diplomasinin Evrimi: Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ünal, Ö. F. (1999), “Azerbaycan Rusya İlişkilerinde Hazar Sorunu”, *Journal of Qafqaz University*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.19-32.

Vural, Z. ,(2006), *Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslar Arası Politikadaki Yeri ve Türkiye’ye Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Ankara.

Yüce, Ç. K. (2007), “Avrasya’da Yaşanan Enerji Savaşları Sürecinde Türkiye’nin Siyaseti Ne Olmalı?”, *2023*, Sayı:77, Eylül, ss.42-54.

Yüce, Ç. K. (2006), *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerine Mücadele*, Ankara: Ötüken Yayınları.

KAMU KURUMLARINDA STRATEJİK PLANLAMA: ÖNEMİ, BİLEŞENLERİ, EVRELERİ VE UYGULANABİLİRLİĞİ

Doç. Dr. Aydın USTA

İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

aydin.usta@inonu.edu.tr

Özet

Kamu kurumlarının kamu hizmeti üretme ve sunma yükümlülüklerini etkili ve verimli bir biçimde yerine getirmeleri, hem kurum hem de yönetilen topluluk açısından önem taşımaktadır. Kamu yönetimi kapsamında bu faaliyetlerin başarılı bir biçimde gerçekleştirilmesinde yararlanılan etkili araçlardan birisi de stratejik planlardır. Stratejik planlar yardımıyla kamu yöneticileri faaliyetlerine uzun vadeli bir perspektifle bakabilir, iç ve dış etmenlerin kurum üzerindeki etkilerini görebilirler.

Bu çalışmada, kamu kurumlarında stratejik plan hazırlama ve uygulama süreci, bileşenleri ve evreleri örnek bir stratejik plan modeli üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda çalışmada, yöntem olarak Dolaylı Teknikler ve Metotlar yöntemi kullanılmıştır. Teknik olarak yerli ve yabancı yazılı kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış ve stratejik plan evrelerinin ayrıntılı bir biçimde sunulmasına çaba gösterilmiştir.

Çalışmanın amacı, çeşitli boyutlardaki göstergeleri içeren stratejik plan uygulamalarının önemine dikkat çekerek, bu alanda çalışanlara ve uygulayıcılara farklı bir görüş açısı kazandırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Plan, Pilotaj Yapı, Kamu Örgütleri, Örgüt Konseyi, Stratejik Plan Aktörleri

STRATEGIC PLANNING IN PUBLIC BODIES (INSTITUTIONS): ITS IMPORTANCE, COMPONENTS, PHASES AND APPLICABILITY

ABSTRACT

Effective and productive handling of the responsibility of producing and offering public services by public bodies (institutions) is important for the community they are serving as well as the public bodies (institutions) themselves. Strategic planning is one of the

effective tools for the successful achievement of these activities. Strategic plans allow public administrators to have a long-term view of the activities and estimate the effects of internal and external factors on their institutions.

In this study, strategic plan preparation and implementation process in public bodies, its components and phases are explained over a sample strategic planning model. In this context, indirect techniques and methods were used in the study. Literature on the subject was scanned to give a detailed presentation of the phases of strategic planning.

This study aims to give academicians and implementers a different perspective by pointing out the importance of strategic planning applications including indicators in different dimensions.

Keywords: Strategic Plan, Pilot Structure, Public Bodies, Institutional Council, Strategic Plan Actors

التخطيط الاستراتيجي في المؤسسات العامة: أهميتها ومكوناتها و مراحلها وقابلية التطبيق.

الدكتور المحاضر Aydın USTA

قسم العلوم السياسية و الإدارة العامة جامعة اينونو

aydin.usta@inonu.edu.tr

الملخص

ينبغي تقديم الخدمة العامة و الالتزامات في المؤسسات العامة بطريقة فعالة و كفوة. حيث أنها تكتسب أهمية من جانب المؤسسة و أيضا من جانب المجتمع الذي تتم ادارته. ففي نطاق الادارة العامة فان أحد الأدوات الفعالة التي تستخدم في تحقيق نجاح الفعاليات هو التخطيط الاستراتيجي. يمكن النظر بمنظور بعيد الأمد لأنشطة مدراء المؤسسات العامة بمساعدة الخطط الاستراتيجية، وبامكانهم أن يشاهدو تأثيرها العوامل على الداخلية و الخارجية على المؤسسات.

في هذه الدراسة تم العمل على فترة اعداد و تطبيق الخطط الاستراتيجية في المؤسسات العامة و تم الوصف على مراحل ومكونات نموذج مخطط استراتيجي. في هذا المعنى في هذه الدراسة كادارة تم استخدام طرق الادارة و التقنيات الغير مباشرة. من الناحية الفنية تم العمل في الوصول الى مصادر البرمجة المحلية و الأجنبية و تم اظهار الجهود لعرض تفاصيل مراحل الخطط الاستراتيجية.

الغرض من هذه الدراسة مشيرا الى أهمية تطبيق الخطط الاستراتيجية التي تحتوي على اظهار مختلف الاحجام في هذه المجال يكسب العاملين و المطبقين وجهات نظر مختلفة.

الكلمات المفتاحية: الخطة الاستراتيجية، هيكل الارشاد، منظمات المؤسسات العامة، مجلس المنظمات، الفاعلون في الخطة الاستراتيجية.

1. GİRİŞ

Kamu yöneticileri, görevli buldukları kurumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, kurumsal faaliyetleri yürütmek, tutarlı stratejileri ve vizyonu oluşturmak, gerekli eylemleri tasarlamak, yenilikleri izleyerek işlevleri düzenlemek yükümlülüğündedir. Tüm

bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi ise hiyerarşik bir yetki ve finansman olanakları çerçevesinde sağlanabilir. Bu anlamda özenle hazırlanmış bir stratejik plan, gereken durumlarda yöneticilere rehberlik edebilir.

Stratejik plan, kamu kurumlarının başarısına önemli boyutta katkı sağlamaktadır: Bu bağlamda stratejik plan, geleceğe yönelik düşünmeyi teşvik etmekte, yönetilen topluluğun mevcut gereksinimlerini ortaya koymakta, uygun kalkınma stratejilerini belirlemekte ve çevresel değişimleri önceden görebilmeye imkân sağlamaktadır. Stratejik plan, ayrıca yönetimi iyileştiren bir yaklaşımdır. Bu anlamda stratejik plan, kurumsal yapıyı tanımlamayı, öncelikler üzerine odaklanmayı, uygun araçlarla eylemleri yönetmeyi ve koordine etmeyi içermektedir.

Stratejik plan, gelişmeleri izleyebilmek için göstergeler yardımıyla faaliyet alanlarına kesin bir çerçeve çizer. Ayrıca, öngörülen projelerin finansmanı için gösterilmesi gereken yoğun çabalara işaret eder. Stratejik plan diyalogu yürüten ve kolaylaştıran bir sistemdir. Bu bağlamda, yönetimin belirlediği strateji ve politikaların uygulanmasına katkı sağlar.

Kamu kurumlarının ortaya koyduğu program ve projelerden, yönetilen topluluk olumlu veya olumsuz etkilenebilir. Bu anlamda stratejik plan, bunlar arasındaki diyalogu, bunların kararlara katılımını, birlikte hareket etmelerini sağlamakta ve dolayısıyla yönetimin işini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında stratejik plan, iletişimi de iyileştiren bir yaklaşımdır. Kurumsal aktörler stratejik plan aracılığıyla, yönetilen topluluğa, projelerin amaçları, yürütülmesi ve değerlendirilmeleri konularında düzenli olarak bilgi aktarabilmektedir.

Herhangi bir kamu kurumu etkili, verimli ve gelişmiş bir performansla sahip olabilmek için, amaçlarını tanımlama, gereken stratejilerini hazırlama yükümlülüğündedir. Bu yükümlülüklerini ise stratejik planların yöntem ve araçları ile ancak uygulamaya koyabilir. Bu bağlamda kamu kurumları değişen toplumun gereksinimleri paralelinde stratejik planlamaya, yeni yapılanmalara ve yeni çalışma araçlarına sahip olabilmek için çalışmalarını sürdürmek zorundadır (Duc ve Barbey, 2006: 91).

Stratejik çerçeve yönetim faaliyetlerinde ele alınan bir yaklaşım veya genel bir planlamadır. Bu anlamda belirlenen stratejiler bir sürecin iyi yönetilmesini sağlamaktadır. Planlama, gereksinimleri saptayan; ilke olarak stratejik bir çerçeve içerisinde bu gereksinimleri karşılamayı hedefleyen operasyonları ve öncelikleri tanımlayan; sistemli bir süreçtir. Planlama, günümüzde gelecek için bir şeyler yapmayı düşündürmektedir (Shapiro, 2001 b: 4).

Artık kamu kurumları da işletmeler gibi rekabet etmek zorundadır. Özel sektör kurumları arasında sürekli ve dinamik bir rekabet mevcut iken; kâr amaçsız sektörlerde ve kamu kurumlarında daha farklı bir rekabet ortamı mevcuttur. Kamu kurumlarında rekabet, kurumlar arasında değil yöneticiler arasında meydana gelir. Bu durum kamu kurumlarını politik arenalara çevirmektedir. Kamuda kurumun hizmetine talip olan paydaşların memnuniyeti yöneticilerin performansı olarak kabul edilmektedir (Çoban, 2007: 9).

Stratejik planlama, kalkınma amaçlarına ulaşmak için neler yapılması gerektiği konusunda; optimum karar alımında; kıt kaynaklardan maksimum yarar elde etmede; yerel, ulusal ve uluslararası iletişimin sağlanmasında ve uygulamalarda çeşitli yararlar sağlamaktadır. Bu anlamda stratejik planlamanın çok çeşitli karar ve eylemleri içerdiği söylenebilir.

Kamu kesiminin mali ve idari sorunları dikkate alındığında kamu idarelerinin faaliyetlerini planlı bir şekilde yerine getirmeleri giderek önem kazanmaktadır. Kamu yönetimi ve kamu mali yönetimi reformları çerçevesinde, makro düzeyde bütçe hazırlama ve uygulama sürecinde mali disiplini sağlamak, kaynakları stratejik önceliklere göre dağıtmak, bu kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığını izlemek ve bunun üzerine kurulu bir hesap verme sorumluluğu geliştirmek temel başlıklar olarak ortaya çıkmıştır (DPT, 2006: 1). Bu durum kamu kurumlarında stratejik plan hazırlamanın önemini ortaya koymaktadır.

Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde Türkiye’de de pek çok kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunların en önemlilerinden birisi kamu idarelerine stratejik plan ve performans programlarını hazırlama yükümlülüğü getiren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’dur. Ayrıca, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu uyarınca da nüfusu 50.000’in üzerinde olan belediyeler ile il özel idarelerine stratejik plan ve performans programı hazırlama zorunluluğu getirilmiştir. Bu anlamda söz konusu yasalarla Türkiye’de stratejik planlar ve performans programları aracılığıyla stratejik yönetim uygulamaları fiilen başlatılmıştır.

Bu çalışmada, stratejik planlamanın ne olup ne olmadığı; kamu kurumları açısından nasıl ele alınması gerektiği; stratejik planın evreleri ve yararları anlatılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bir stratejik planda yer alması gereken temel ilkeler ele alınmaktadır.

2. STRATEJİK PLAN KAVRAMI

Stratejik Plan terimi ilk kez 1960’lı yılların ortalarında özel sektör alan yazına girmiş ve daha sonra da kamu sektöründe benimsenmiş bir yaklaşımdır. Stratejik planı da içeren stratejik yönetim ise öncelikle ABD’de ve İngiltere’deki kamu örgütlerinde uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda stratejik yönetimle birlikte uygulanma olanağı bulan stratejik planlama, kamu örgütlerinde temel kararların alınmasında rehber olan bir disiplin ve çaba olarak görülebilir (Zagame, 1993: 13). 1960’lı yıllarda ABD Savunma Dairesi Başkanlığı bünyesinde oluşturulan Planlama, Programlama ve Bütçelendirme Sistemi alanındaki ilk örnek olarak kabul edilebilir. Savunma Dairesi Başkanlığı günümüzde askeri güç ve silah sistemleri konusunda bu geleneğini sürdürmekte ve bu alana büyük miktarlarda kaynak ve enerji ayırmaktadır (Ott & Ott’dan akt: Çoban, 2007: 16).

Stratejik planlama, kuruluşun bulunduğu nokta ile ulaşmayı arzu ettiği durum arasındaki yolu tarif eder. Kuruluşun amaçları, hedefleri ve bunlara ulaşmayı mümkün kılacak

stratejiler, plan içinde gösterilir. Bu anlamda stratejik planlama şu özellikleri taşımaktadır (DPT, 2006: 7):

- Sonuçların planlamasıdır.
- Değişimin planlanmasıdır.
- Gerçekçidir.
- Kaliteli yönetim aracıdır.
- Hesap verme sorumluluğuna temel oluşturur.
- Katılımcı bir yaklaşımdır.

Stratejik planlama yönetim sürecinin iyi yönetilmesini sağlayan genel bir yaklaşımdır. Stratejik planlama neyi nasıl yapmak istediğimize açıklık getirir ve günlük aktivitelerle ilgili eylemleri karşılaştırır. Şu sorulara yanıt verir (Shapiro, 2001a: 4):

- Biz kimiz?
- Kapasitemiz nedir? Neleri yapmaya yetenekliyiz?
- Çözmeye çalıştığımız problemler nelerdir?
- Yapmayı düşündüklerimizin mevcutlardan farkı nedir?
- Hangi kritik soruları cevaplandırmak zorundayız?
- Hangi kaynakların kullanımına izin vermek zorundayız? Önceliklerimiz nelerdir?

Ayrıca öncelikli amaçların neler olduğu, bu amaçlara ulaşmak için nasıl organize olunması gerektiği, neyin, ne zaman yapılması gerektiği stratejik planlarda gösterilir.

Tablo 1: Bir Stratejik Planda Adı Geçen Kavramlar ve Kısa Tanımları

Vizyon	Mevcut duruma göre radikal olarak tercih edilebilir, arzulanan gelecekteki bir durumu ve iddialı bir imajı gösterir. Yönelinen genel yönü, izlenilen, ulaşılmak istenilen ideali gösterir. Vizyon ifadesi, zaman içerisinde kurumun olması gereken yeri, imajı ve ideali hatırlatır.
Misyon	Varoluş nedeni veya kurumun temel işlevinin fonksiyonel ifadesidir. İfade edilen misyon, bir deniz feneri gibi bulunduğu noktadan hizmet eder. Çalışanları, paydaşları, yöneticileri yönlendirir ve mal ve hizmetten yararlananlar kurumun kim olduğunu, ne yaptığını kolaylıkla anlayabilirler. Misyon kısacası birleştirici bir rol oynar.
Değerler	Kurum çalışanlarının yönetiminde ve kurum olarak sağduyulu davranmada başvurulan temel ilkelerdir. Kurumsal bir projenin ruhunu oluşturur; kurumsal dayanma gücüdür; çalışanlara rol davranışı modelidir; kurumun kültürünü yansıtır.
Stratejik Yönlendirmeler	Çabaların yönünü gösterir. Büyük hedefleri karşılaştırır; kısacası ulaşılmaması önerilen ve denenmesi gereken şeylerdir. Kurumsal stratejiler, amaçlara göre daha az netlikte tanımlanabilir. Stratejiler iç ve dış sorunsallarla ilgili olabilir.
Müdahale Boyutları	Alanda veya sektörde belirlenen amaçlara ulaşmak için kurumsal öncelikleri gösteren yönlendirmeleri ifade eder.
Amaçlar	Ulaşılmaması istenilen, gözlemlenebilir ve ölçülebilir sonuçları tarihleri ile birlikte formüle eder. Amaçlar, stratejik yönlendirmelere ve müdahale boyutlarına dayalı olarak ortaya konulur.
Ölçüler	Tüm ölçü ve parametreler kurumsal sonuçları ve bileşenlerini değerlendirmeye hizmet eder.
Gerçekleştirme Araçları	Sonuca ulaşmaya hizmet ederler. Zamanla biçimlenen bir sürü taktik veya özel aktivitelerdir. İnsan, finansman ve materyal kaynaklarını aynı amaca yönlendiren; somut ve ölçülebilir amaçlara katkı sağlayan bilinçli eylemlerdir.

Kaynak: (Universite du Quebec en Outaouisa, 2009: 4).

Stratejik plan, örgütün aktiviteleri ile topluma katkısını, örgütün amacını, iç ve dış iletişimi sağlayan örgüt misyonunun kısa bir ifadesini içerir. Bu anlamda plan, örgütün değerlerini ortaya koymaktadır. Stratejik plan bu unsurların dışında da birçok önemli unsuru içermekte ve bu unsurlardan hareketle bir mantık ilişkisini ortaya koymaktadır. Söz konusu bu unsurlar açıklanmalı bir biçimde Tablo 1’de sunulmaktadır. Cook’a göre herhangi bir kurum için yapılan stratejik planın bu önemli unsurları kapsamaması gerekir.

Bu unsurlardan herhangi birinin eksikliği stratejik planın stratejik olmasına engel teşkil eder (akt: Çoban, 2007: 52).

Stratejik planlama birçok anlamı birlikte taşımaktadır. Hem bir süreci hem de bir sonucu tanımlamaktadır. Gravel'e göre (1997) stratejik planlama, hazırlanan prosedürde kurumun geleceğini dikkate alan ve bu geleceğe ulaşmak için gerekli eylemleri içeren bir süreçtir. Süreç ve sonuç olarak stratejik planlama kurumun imajı konusunda önemli bir enstrümandır; bu enstrüman motivasyon, iletişim ve eşgüdümü sağlar; kurumun incelenmesini önerir, çevre ile ilişkilerini ortaya koyar (Biwole ve Evezo'o, 2003).

Strateji, uzun vadede bir amaca ulaşmak için araç ve kaynak seçimi ile ilgili olarak kurumun kararlar ve eylemler kümesidir. 20. yy'da çeşitli ülkelerde uygulanan beş yıllık planlar, doğal olarak bu stratejik plan kültürünü yaratmıştır.

Çeşitli stratejik plan modelleri bulunmaktadır; bunların başında Ansoff 1974; Jauch ve Glueck 1990; Rue et Holland 1986; Wheelen et Hunger 1990; Martinat 1983 modelleri gelmektedir.

Yönetim alanında uygulanan ilk stratejik karar modeli Ansoff (1974) tarafından geliştirilmiştir. Bu model genel olarak işletmelerin girişim sonuçlarının incelenmesinden ve askeri karar alma yöntem ve ilkelerinden esinlenmiştir. Bu modele göre stratejik kararlar esas olarak örgüt için ürün deseni seçimi ve pazara yönelik olarak örgütsel aktivitelerin tanımlanmasını içerir. Aynı zamanda kaynak dağılımını ve sinerji yaratılması bu modelin unsurları arasında yer almaktadır (Huot, 1993: 13).

Martinet'in modelinde (1983) Ansoff'da olduğu gibi piyasa-ürün ikilisine ilişkin stratejik karar seçimine yardım hedeflenmektedir. Bu anlamda Ansoff'un modeli ile karşılaştırıldığında, bu modelde, kurumun misyonu veya faaliyet sonuçları dikkate alındığı gibi kurumun mevcut durumu ile gelecekteki durumu arasındaki fark da dikkate alınmaktadır. Rue ve Holland (1986)'a gelince, Martinet'in modeline benzer bir modelin ortaya konulduğu görülmektedir. Diğerlerinden farklı olarak bu modelde, iç ve dış çevre analizi ve geçmiş dönem stratejilerinin analizi yapılmaktadır. Ancak, Rue ve Holland'ın modelinde Martinet'in modeline göre stratejilerin oluşturulması aşaması yeteri kadar açık değildir (Huot, 1993: 13).

Tablo 2: Stratejik Plan Modelleri

Ansolf (1974)	Martinet (1983)	Rue&Holland (1986)	Wheelen& Hunger (1990)	Jauch&Glueck (1990)
*Amaçların tanımlanması	*Misyon ve sonuç *Genel amaçlar	*Misyon tanımı *Uzun dönem amaç seçimi (Daha sonra strateji ve performans analizi)	*Misyon *Amaçlar	Stratejik yönetimin unsurları *Strateji *Misyon ve amaçlar
*Kurumsal durum *Çevresel olanaklar	*Kurumun güçlü ve zayıf yönleri *Stratejik pozisyonun tanımlanması *Ulaşılması gereken mesafenin analizi	*Geçmişteki ve mevcut stratejilerin tanımlanması *Mevcut ve gelecekteki performansın tanımlanması *Çevre analizi *İç analiz	Çevresel *Sosyal çevre *Çevresel yükümlülük Kurumsal *Yapı *Kültür *Kaynaklar	Tanımlama ve analiz *Genel çevre *Uluslararası sektörel çevre *Kurumsal faktörler
*Karar çeşitlendirmesi veya *Stratejik planlama -Büyüme stratejisi -Çeşitlendirme stratejisi	*Strateji araştırması *Etkili strateji seçimi	*Alternatif stratejilerin karşılaştırılması 1. Alternatif kurumlar 2. Alternatif işler	*Stratejiler *Politikalar	Seçenekler *Strateji seçenekleri *her bir strateji için seçenekler *Strateji seçimi
*Kaynakların yeniden dağıtılması *Sinerji araştırmaları	*Kaynakların dağılımı ve önceliği *Program ayrıştırması *Programların tanımlanması *Bütçeleme	*Fonksiyonel stratejiler *Organizasyonel faktörler	*Programlar *Bütçe *Prosedür	Uygulama *Yapı ve kaynaklar *Politikalar, planlar ve yönetim
*Geri bildirim	*Stratejinin gözden geçirilmesi ve gerçekleştirilmesi	*Denetim ve değerlendirme	*Denetim ve değerlendirme *Performans	Denetim ve değerlendirme *Geri bildirim *Gerekli düzenlemeler

Kaynak: (Huot, 1993: 12).

Wheelen ve Hunger (1990)'in modeli iç ve dış analiz konusunda önemli yeniliklere sahiptir. Jauch ve Glueck ise (1990) kurumlara çevresel rekabette stratejik üstünlük sağlayacak stratejik bir model kazandırmışlardır. Yazarlar modellerini stratejik yönetim modeli olarak adlandırmışlar ve kavramı şöyle tanımlamaktadırlar: Stratejik yönetim, kurumsal amaçlara yardım eden stratejilerin gerçekleştirilmesini sağlayan karar ve eylemler kümesidir. Stratejik yönetim süreci, amaçlara göre belirlenen stratejilere ve alınan stratejik kararlara göre belirlenir. Jauch ve Glueck'e göre stratejik karar ilke olarak şu üç unsur ile ilgilidir: Ürün (veya hizmet), piyasa ve örgütün işlevleri veya aktiviteleri (Jauch et Glueck'den akt: Huot, 1993: 14).

Sözü edilen tüm bu modeller, günümüzde uygulama olanağı bulan diğer modellere örneklik teşkil etmektedir ve günümüzdeki modellerin geliştirilmesinde söz konusu bu modellerin büyük payı olduğu söylenebilir. Bu modellerle ilgili özet bilgiler Tablo 2'de verilmektedir.

3. STRATEJİK PLANIN ÖNEMİ

Bir nesnenin, bir olgunun önemi, sağladığı yararlarla ölçülebilir. Yani yararlı olan her şey, aynı zamanda önemlidir, denilebilir. Bu anlamda stratejik planın önemini belirlemek bakımından stratejik planın sağlayacağı yararlar kısaca şöyle açıklanabilir:

Kamu kurumlarında stratejik planlamanın önemi toplum kesimlerinin görüş birliğini ön plana çıkarmasıdır. Bu anlamda stratejik planlama şöyle tanımlanabilir: Stratejik planlama gelecek olaylarla ilgili olarak önceden toplum kesimlerinin görüş ve gereksinimlerine dayalı olarak karar vermedir (Sibley'den akt: Çoban, 2007: 49).

ABD Devlet Saymanlığı (Government Accounting Office) konunun önemini şu şekilde ortaya koymaktadır (akt: Çoban, 2007: 21): *Son yıllarda devlet kurumlarının özel sektör kuruluşları gibi yönetilmesi gereği anlaşılmıştır. Nasıl ki şirketler paydaşlara hesap verme durumundalar ise devlet kurumları da vergi ödeyen vatandaşlara karşı sorumluluk sahibidirler. Bu vatandaşlar vergi olarak ödedikleri her bir doların akıllıca değerlendirilmesini istemektedirler.* Bu anlamda harcanacak her bir doların akıllıca harcanması ise ancak stratejik planlar sayesinde olmaktadır. Bu durum stratejik planların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Günümüzdeki değişmeler kurumları derinden etkilemektedir. Kamu yönetiminde, birbiri ile tutarlı stratejik yaklaşımlar artık daha çekici gözükmemektedir. Diğer yandan, kalite ve mükemmellik arayışının arttığı bir dünyada, vatandaşına yönelik olarak hizmet üretimi, verimlilik ve etkililik artışı sağlama görevi bulunan kamu kesiminde stratejik yönetim kural ve ilkelerinin uyarlanmasının önemli yararı bulunmaktadır (Çoban, 2007: 33).

Çomaklı vd. (2007: 185) stratejik planlama yaklaşımının kamu kesimi açısından önemi ile getireceği yenilik ve dönüşümleri şöyle sıralamaktadırlar.

- Kamu kesimi açısından stratejik planlama, devletin topluma uyumunu ve dolayısıyla uzun dönemli yaşayabilirliğini sağlar.
- Strateji her şeyden önce toplumu değerlendirme ve ileriye dönük tahminler yapma imkânını sağlar.
- Kamu örgütüne kendini değerlendirme imkânı verir. Strateji kamu yöneticilerine ne tür bir kamusal işlevleri olduğu ve ne durumda buldukları konusunda bilgiler sağlar.
- Strateji, kamu yönetimi içinde bir bütün olarak ortak amaca yönelme ve tutarlılık sağlar.
- Strateji ve politikalar, faaliyetleri belirli bir alana sevk eder ve planlar için belirli bir çerçeve oluşturur.
- Strateji kamu yönetiminin kalitesini artırır.

Stratejik plan hazırlamanın ayrıntılı alt amaçları ise şöyle sıralanabilir (Çoban, 2007: 50).

- Amaç ve hedeflere dayalı yönetim anlayışını geliştirmek,
- Arzulanan performans sonuçları için süreçlere odaklanma,
- Dağıtılan kaynakların etkin kullanımını sağlamak,
- Kamusal malları kullanan vatandaşın tatminini artırmak,

Kaynakları strateji olarak dağıtmak,

- Kurumlarda mali disiplini sağlamak,
- Kurumlarda şeffaflığı sağlamak, sorumluluk alanlarını tayin ederek “*hesap verme*” duyarlılığı geliştirmek,
- Kurumların politika oluşturma kapasitesinin güçlendirmesi,
- Orta ve uzun vadeli ulaşılabilir ve tanımlanmış hedeflere dayalı bir yönetim yapısı geliştirmek.

Kamu kesiminin mali ve idari sorunları dikkate alındığında kamu idarelerinin faaliyetlerini planlı bir şekilde yerine getirmeleri giderek önem kazanmaktadır. Kamu yönetimi ve kamu mali yönetimi reformları çerçevesinde, makro düzeyde bütçe hazırlama ve uygulama sürecinde mali disiplini sağlamak; kaynakları stratejik önceliklere göre dağıtmak; bu kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığını izlemek ve bunun üzerine kurulu bir hesap verme sorumluluğu geliştirmek stratejik plan hazırlanmasını zorunlu kılmaktadır. Kamu idarelerinin planlı hizmet sunumu, politika geliştirme, belirlenen politikaları somut iş programlarına ve bütçelere dayandırma ile uygulamayı etkili bir şekilde izleme ve değerlendirmelerini sağlamaya yönelik olarak “*stratejik planlama*” temel bir araç olarak

benimsenmiştir (DPT; 2006: 1).

İki tür planlama vardır: Stratejik planlama ve operasyonel planlama. Stratejik planlamanın yararları şu şekilde sıralanabilir (Shapiro, 2001 b: 9).

- Stratejik planlama sosyal, ekonomik, politik durumun analizini yapar ve uzun vadeli amaçları formüle eder.
- Kurumun problemleri ile birlikte çözümünü ortaya koyar.
- Sistem üzerinde düşünmeyi sağlar.
- Kurumun özel amaçlarını belirler.
- Kurumun vizyon ve misyonunu formüle eder.
- Kurumun güçlü ve zayıf yanlarını analiz eder.
- Çevresel fırsat ve tehditleri analiz eder.
- Kurumun önceliklerini sıralar.
- Amaçlara ulaştıracak stratejileri gözden geçirir.

Desaulniers'e göre stratejik plan, bir düşünme aracı olarak; bir yönetim aracı olarak; bir iletişim ve değişim aracı olarak görülebilir (Biwole ve Evez'o, 2003):

Bir düşünme süreci olarak stratejik planlama, çevresel değişiklikleri, eğilimleri tahmin etmek; fırsat ve tehditleri tespit etmek; örgütsel kapasiteyi değerlendirmek; ilgili sorunları ve güçlükleri belirlemek ve ilgili tepkileri belirlemek gibi işlemlere sahiptir.

Bir yönetim aracı olarak stratejik planlama, çevresel değişiklikleri dikkate almayı sağlamak; uzun, orta ve kısa vadeli sonuçları referans almak; amaçları, boyutları ve stratejik yönlendirmeleri tanımlamak; kaynakların optimal tahsisini araştırmak ve uygun eylemleri belirlemek gibi işlemlere sahiptir.

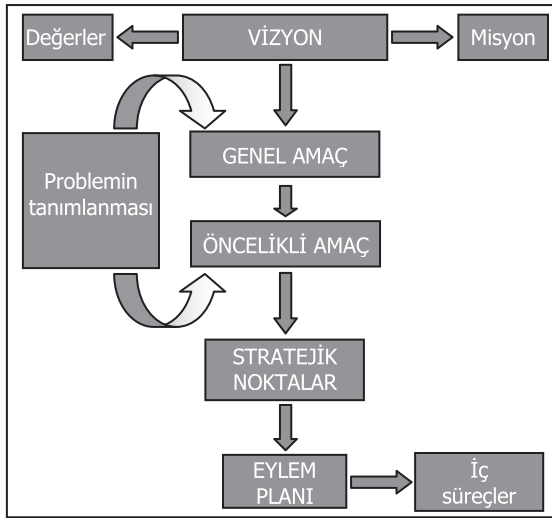
Bir iletişim ve değişim aracı olarak stratejik planlama, eylem stratejileri, istenilen sonuçlar, yönlendirme ve vizyon geliştirmek; paydaşlar arasındaki danışma ilişkilerini geliştirmek; sorunların ve güçlüklerin anlaşılmasını sağlamak gibi işlemlere sahiptir.

4. STRATEJİK ÇERÇEVENİN BİLEŞENLERİ

Stratejik çerçeve planın kalbinde yer almaktadır. Stratejik çerçevenin bileşenleri, açıkça dile getirilen bir vizyon; açıkça belirlenen değerler; bir görev olarak ifade edilen misyon; kurumun genel amaçları; kurumun öncelikli amaçları; kurumun stratejik noktaları ve kurumun stratejik sorunlarından oluşmaktadır.

Bu bileşenler düzenli bir biçimde birbirini izlerler. Misyon değerleri içermeli ve kurumun vizyonunu gerçekleştirecek çalışmalardan yararlanmak zorunda olan paydaşların gereksinimlerini karşılamalıdır. Stratejiler belirlenen amaçların ve vizyonun gerçekleştirilmesine katkı sağlamalıdır. Stratejik çerçeve kurumsal çalışmalara açıklık ve tutarlılık getirmelidir. Misyon değerlerle bir araya gelen; vizyon gereksinimlere yanıt veren; stratejiler belirlenen amaçlara ulaşmayı ve vizyonun gerçekleştirilmesine katkı sağlayan unsurlardır (Shapiro, 2001: 31).

Amaçlar ve aktiviteler vizyonun gerçekleştirilmesine katkı sağlamalıdır. Stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesi ile amaçların gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Şekil 1: Stratejik Çerçevenin Bileşenleri

Kaynak: (Shapiro, 2001: 32).

Bir strateji, çözümüne çaba harcanılan bir probleme, kurumun güçlü ve zayıf yönlerine ve üzerinde durulan konunun içinde bulunduğu koşullara genel yaklaşım biçimidir. Bir strateji yapılacak çalışmalara bir çerçeve çizer, yapılmak istenilenleri açıklar ve yararlanılmak istenilen kaynakları belirler (Shapiro, 2001a: 2).

Vizyon, bir kurumda çalışmaların ve düşüncenin rehberidir. Vizyon stratejik çerçevenin hareket noktasıdır. Bu özelliği ile kuruma bir biçim verir. Vizyonla ilgili olarak amaçlar ve aktivitelerin vizyonun gerçekleştirilmesine katkı sağlayıp sağlamadığı sorgulanmalıdır (Shapiro, 2001a: 32): Vizyon cümlesinin yazımında öncelikle 3 veya 4 anahtar problem yazılır ve bu problemlerin çözümünü hayal ederek vizyon cümlesi yazılır. Vizyon, stratejik çerçevenin önemli bir unsurudur. Vizyon geleceği ifade eder, hırsın, arzusunun ifadesidir;

ancak hareket noktası şimdidir.

Değerler, kurumun çalışmalarında, paydaşlarla olan ilişkilerinde gözetilen ilkelerdir. Bir işin iyi yapılması; insanlara iyi davranılması; olumlu düşünme, değerlere birer örnek olarak gösterilebilir ve tüm ilişkiler bu iyi idealler çerçevesinde yürütülür. Ayrıca kurumun değerleri, operasyonel ilkeleri ve strateji seçimini de etkiler.

Misyon, mandat formatında açıklanır ve izah edilir. Bir mandat kurumun aktivitesini tanımlar; kiminle, kim için bu aktiviteler gerçekleştirilmektedir ve çalışmalarda nasıl bir bakış açısı sunulmaktadır; mandatin içermesi gerekir. Mandat aktivitelerin neler olduğunu ve nasıl yapılacağı hakkında bilgi verir. Mandatin kapsamında yönetilen topluluktan da söz edilir.

Bir örgütün misyonu ise, konum olarak bir örgütün bulunduğu yeri gösterir ve nereye gitmesi gerektiğine işaret eder. Misyonun tanımladığı bu düzenleme, örgütün gelecek dönemlerde izleyeceği özel amaç ve hedeflerdir. Her örgütün uygun amaçları, onlara uygun olarak davranacağı yasal görevleri vardır. Misyonun belirlenmesi ile stratejik amaçların ilk listesi elde edilmiş olur.

Genel amaç doğrudan problemin analizine bağlıdır. Örneğin bir toplumda suç işleme oranı yükseldiğinde; bu durum önemli bir problem olarak görülebilir. Buradaki genel amaç suç işleme oranının belirli bir oranda düşürülmesi olmalıdır. Bu noktadan hareketle tüm aktiviteler amaçlar çerçevesinde suç işleme oranını azaltmaya yönelecektir. Kurumun varlık nedeni de budur. Genel amaç ile kurumun vizyonu arasında bir bağ bulunmaktadır. Genel amaç temel problemin açıklanması ile birlikte çözüme yönelik olarak pozitif yönde değişir ve ne yapılması gerektiği konusunda ilgilileri aydınlatır (Shapiro, 2001a: 33). Stratejik amaçlar vizyonun gerçekleştirilmesine anlamlı olarak katkı sağlar. Amaçlara ulaşma düzeyini belirlemede ölçüler geliştirilir. Örneğin, suç işleme oranının düşürülmesinde ölçü yüzde oranı ile ifade edilir.

Stratejik amaçlar, misyonu tamamlamak için ulaşılmaması düşünülen sonuçlardır. Strateji, kurumu başarıya, ilerlemeye ulaştıracak düşünceler, hipotezlerdir. Kurumsal stratejinin bileşenleri ise amaçlardır. Bir kamu kurumu açısından şu tümceler amaç örnekleri olarak kabul edilebilir: Daha fazla özürülü vatandaşı eğiterek meslek edinmelerini sağlamak. Yoksulluğa ve sosyal ayrımcılığa karşı yeni bir tür uygulama gerçekleştirmek. Daha fazla hükümlü ve tutuklunun meslek edinmesini sağlayarak topluma kazandırmak.

Genel amacın belirlenmesi problemin analizi işleminde tanımlanan önemli soruna bağlı iken; öncelikli amaçların belirlenmesi ise önemli sorunun nedenlerinin tanımlanmasına bağlıdır. Örneğin, toplumda suç işleme oranını (% 50 oranında azaltmak) anlamlı biçimde azaltmak genel amaç olarak belirlenmiş olsun; yapılan analizde işsizlik suç işlemenin nedeni olarak tespit edilmişse; öncelikli amaç, toplulukta iki yıl içerisinde işsizliği % 50 oranında azaltmak olmalıdır (Shapiro, 2001a: 32). Burada işsizlik oranının azaltılması

ile işlenen suç oranının azaltılması düşünülmektedir. Ancak buradaki öncelikli amaç da ölçülebilmelidir.

Öncelikli amaç belirlendikten sonra bu öncelikli amaca ulaştıracak iş stratejilerinin de belirlenmesi gerekir. İş stratejisi öncelikli amacı gerçekleştirerek genel amaca; oradan da vizyona ulaşmayı hedefler. Bu mantık silsilesinin anlamı, kurumun önemli bir probleminin çözümünü üstlenmesidir. Ancak burada kurumsal strateji kavramı ile iş stratejisi kavramını karıştırmamak gerekir. Bunlar farklı kavramlardır.

Stratejik noktalar, bir organizasyonun öncelikli amaçlarına ulaşmak için ihtiyaç duyulan sonuçları tanımlar. Örneğin, öncelikli amaç istihdam hacmini % 50 artırmak ise; uygun stratejik noktalar şunlar olabilir (Shapiro, 2001a: 35):

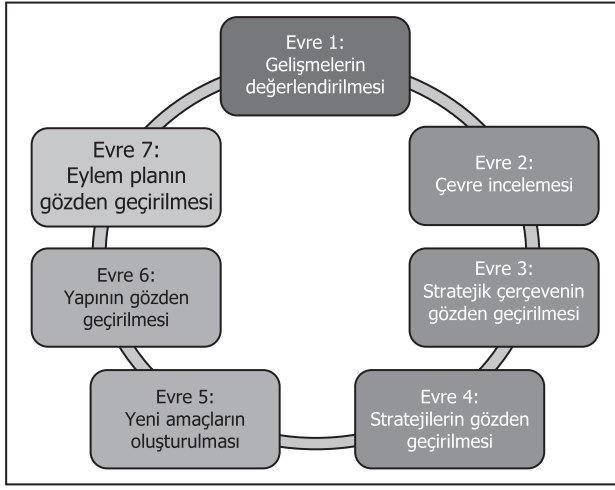
Beceri kurslarının açılması,

- Mikro finansal ölçekte kaynaklar sağlanarak orta ve küçük düzeyde iş yerlerinin açılması,
- Kuruluşlara danışmanlık bürolarının açılması,
- Yeni iş merkezlerinin açılması.

Böylece öncelikli amacın gerçekleştirilmesi ile genel amaca katkı sağlanmış olacaktır. Stratejiler değiştirilebilir. Bu nedenle sürecin iyi izlenmesi gerekir. Genel amacın ve öncelikli amaçların ölçülmesi için ise çeşitli ölçülere gereksinim vardır. Stratejiler belirlendikten sonra de aktivitelerin gerçekleştirilmesi aşamasına geçilir.

5. STRATEJİK PLANIN EVRELERİ

Stratejik planlama bir süreçtir; çeşitli evre, aşama ve aktiviteleri içermektedir. Shapiro (2001b: 32) stratejik planlama sürecini (1) gelişmelerin değerlendirilmesi, (2) çevrenin tasviri, (3) stratejik çerçevenin gözden geçirilmesi, (4) stratejilerin gözden geçirilmesi, (5) yeni amaçların oluşturulması, (6) yapının gözden geçirilmesi/planlama, (7) eylem planının gerçekleştirilmesi olarak yedi evreye ayırmaktadır.

Şekil 2: Stratejik Planın Evreleri

Kaynak: (Shapiro'dan esinlenerek geliştirilmiştir)

(1)*Gelişmelerin değerlendirilmesi*: Planlamanın ilk evresinde kurumsal gelişmeler değerlendirilmelidir. Bu evrede kurumsal problemler, kurum içi çatışmalar, personel rotasyonu, idari/finansal sistemdeki eksiklikler, gelecekte ortaya çıkması muhtemel problemler, bu problemlerle ilgili kaygılar, mevcut problemlerin nedenleri bir mantık çerçevesinde ortaya konulur.

Değerlendirme, alınan kararlar, stratejiler, eylemler üzerine bir yargılamayı ve hüküm vermeyi içerir. Bu anlamda değerlendirme yerel topluluklar çerçevesinde kültürel gelişmeye katkı sağlar. Buradan elde edilecek birikimler gelecek planlarda da kullanılabilir.

(2)*Çevre incelemesi*: Bu evre, genellikle kamu örgütünün iç yapısının tanıtılması, kamu örgütünün çevresinin tanıtılması ve örgütsel temel ihtiyaçların tahmini gibi sonuç odaklı üç bileşen üzerine kuruludur.

Çevre incelemesi, işlevsel veya işlevsel olacak bir kurumun içinde yer aldığı/alacağı koşulların değerlendirilmesini içermektedir. Sosyal, ekonomik, politik, teknolojik ve yasal koşullardan etkilenmeyen bir kurum düşünülemez. Açıkçası bu etmenler kurumu derinden etkiler. Bu evrede gerçekleştirilecek PEST tekniği çevresel incelemeye katkı sağlayacaktır.

Çevre incelenmesi ile bölgenin ve yönetsel birimin konjonktüre uyumu açısından çevre ve paydaşlarla ilgili bir bilgi envanteri çıkarılmaktadır. Bu bilgiler nicel (*yerel topluluk ile ilgili tarihi, coğrafik, sosyo demografik, ekonomik, sunulan hizmet miktarı, yatırımlar,*

eylem planı sayısı, finansal) ve nitel (*hedefkitlenin ve yerel aktörlerin görüşleri vb.*) olabilir. Bu bilgilerin birçoğu uygun dokümanlardan, grup tartışmalarından, gerçekleştirilen analizlerden derlenmektedir. Böylelikle yönetsel birim ve değişen durum hakkında yeni bir anlayış oluşturulmaktadır (*Quebecenforme, 3*).

Derlenen bu bilgilerin analizi ile yönetsel birimin gelişme potansiyeli ile güçlü ve zayıf yanları ortaya konulmaktadır. Bu tanımlamalar çerçevesinde bir sonraki evre olan stratejik çerçevenin gözden geçirilmesinde, problem tanımlanması kolaylaşmakta, nedenleri anlaşılabilen zayıflıklara karşı uygun araçlar belirlenebilmektedir.

Kısacası, bu evrenin sonucunda, örgütün geleceğini etkileyebilecek önemli sorunlar ortaya konulur. Mevcut durum ile gelecekteki durum arasındaki fark tahmin edilerek ölçülebilir ve böylelikle iç/dış etkenlere örgütün uyumu sağlanabilir. Sorunlar ve büyüme eğilimi, finansal dengeyi bozabilir, dolayısıyla örgütün stratejik unsurlarına zarar verebilir. Bu evrede her bir sorun hakkında bir rapor hazırlanır. Bu rapor, bilgi desteği ile sorunu tanımlayacak, nedenlerin altını çizecek ve örgüt üzerindeki etkilerini ortaya koyacaktır. Söz konusu sorunlar, halk ile yaşanan sorunlar olabileceği gibi, çalışanların eğitim eksikliği ve güç oluşturmada karşılaşılan kaynak eksikliği biçiminde de olabilir.

(3)*Stratejik çerçevenin gözden geçirilmesi*: Bu evrede vizyon, değerler, misyon, genel amaçlar, öncelikli gelişim amaçları ve proje amaçları ile ilgilenilir.

Bu evrede şu soruların kesinlikle yanıtlanması gerekir (Shapiro, 2001b: 34):

- Vizyonumuz nedir? Değişti mi? Son beş yıllık sürede vizyona ulaşma yolunda bir gelişme kaydedildi mi?
- Çalışmalara temel teşkil eden değerlerimiz nelerdir? Bu değerlere yeterince katılıyor muyuz? Değerlerimiz ile yönetim biçimimiz arasında bir tutarsızlık var mı?
- Misyonumuz ne olduğumuzu yeterince tanımlıyor mu? Aktiviteler, kim için ne yaptığımızı belirtiyor mu?
- Amacımız yeterince açık mı? İstedığımız sonuçları gösteriyor mu? Genel amaçlarla öncelikli amaçlar arasında bir bağ var mı? Projeler ile öncelikli amaçlar ve genel amaçlar arasında bir bağ var mı?

Vizyon uzun dönemde kuruma ilham kaynağı olan, arzu edilen bir durum ve çekiciliği olan ideal bir tanımlamadır. Vizyon cümlesinin hazırlanma süreci yönetsel birimin tüm aktörlerinin katılımı ile gerçekleştirilir. Vizyon, üzerinde uzlaşılmış, mevcut durumda ve gelecekte çevrede revaçta olan ve paylaşılan bir fikri ifade eder.

Vizyon, örgütün ideal bir kurum olma imajıdır, gelecek öngörüsüdür. Genel amaç, süreç

içerisinde vizyonun özel görünümüne odaklanacaktır. Örneğin kurumun vizyonu insan haklarını hedef almışsa; genel amaç yoksullu azaltmak olmalıdır (Shapiro, 2001b: 34).

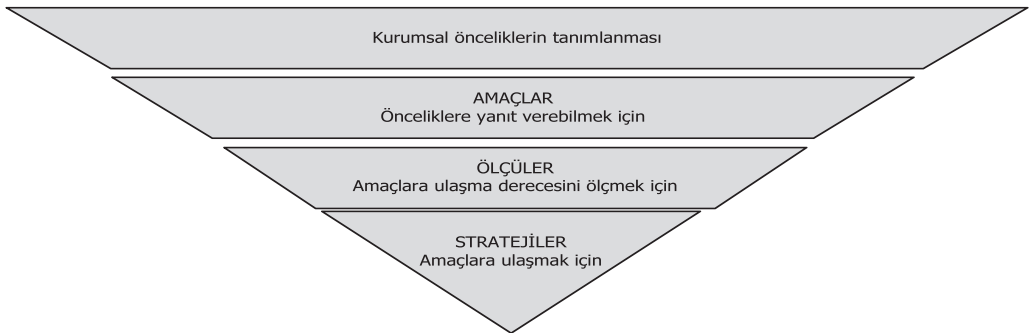
Kurumun değerleri, paydaşlar, yararlanıcılar ve çalışanlar tarafından süreçlerde paylaşılan derlerdir. İnsanlarla iyi ilişki, olumlu bakış açısı bu değerler arasında yer alır.

Misyon kurumun gerçekleştirdiği çalışmaları tanımlar ve aktivitelerin kısa bir özetini içerir. Örneğin bir kurum 65 yaş üzeri yaşlı insanların yaşam koşullarını iyileştirmek için çalışıyorsa; yaşlıların ulaşım hizmetleri, yemek ve sosyal gereksinimlerinin karşılanması misyon aktiviteleri olarak kabul edilebilir (Shapiro, 2001b: 35).

(4) *Stratejinin gözden geçirilmesi*: Dördüncü evre stratejinin gözden geçirilmesi veya strateji seçimi ile ilgilidir. Strateji sözcüğü yaklaşım sözcüğüne karşılık gelir ve bu yaklaşım, misyon ile değerler çerçevesinde, amaçlara/vizyona ulaşmak için seçilmiş aktiviteler ve projelerdir. Bu gözden geçirme çalışmaları şu sorulara yanıt verir (Shapiro, 2001b: 36):

- Proje amacımızı gerçekleştirmek için neler yapmalıyız?
- Aktiviteler neticesinde amaca ulaşabilir miyiz?
- Yaptıklarımız stratejik çerçeveye göre mantıklı mıdır?
- Yapmamız gereken başka bir şey var mı? Örneğin yaşlılara yardımı hedefleyen bir kurum, yardımseverlere yönelik bir anket düzenleyebilir?

Stratejiler değişimi dikkate aldığı için genellikle vizyon cümlesi hazırlandıktan sonra belirlenir. Ayrıca stratejiler amaçlar ile ilişki içerisindedir. Yıllık eylem planlarının hazırlanmasında rehber görevi görür. Bir strateji, amaçlara ulaşmak için izlenecek yolu belirler; eylemlerin eşgüdümünü ve yönetim sürecini tanımlar. Aynı bir amaç için çok sayıda stratejiye sahip olunabilir.

Şekil 3: Stratejilerin Gözden Geçirilmesi

Kaynak: (*Quebecenforme*, s.3)

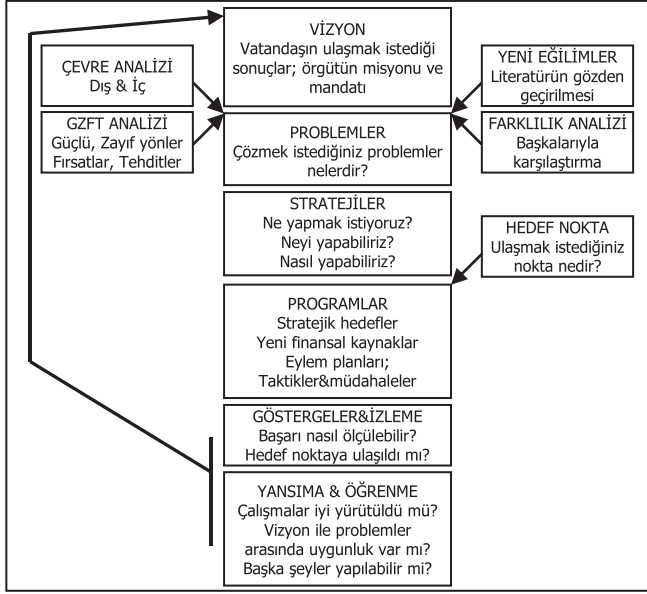
(5)*Yeni amaç oluşturulması*: Beşinci evre gözden geçirilen stratejiler üzerine yeni amaçlar oluşturulmasını ve mevcut amaçların gözden geçirilmesini içerir.

Bir amaç genellikle orta vadede (3 yıl) gerçekleştirilmek istenilenleri ifade eder. Amaç, değişimi öngören, vizyona yönelik hedef kazanımları ve etkilerini belirler. Bu anlamda bir amaç, bazen çok belirli veya bazen de genel olarak formüle edilebilir. Ayrıca belirlenen amaç, gerçekleştirilen sürecin değerlendirilmesine imkân sağlamalıdır.

(6)*Yapının gözden geçirilmesi*: Altıncı evre düzenlenmesi zorunlu olan yönetim davranışları üzerinedir. Bu evrede şu soruların yanıtlanması zorunludur (Shapiro, 2001b: 36):

- Grupları oluşturmak niçin zorunludur? İki yıl içerisinde amaca ulaşmak için hangi ünite, servis, proje, ekip gereklidir?
- Ne tür yönetim ve finansal desteğe ihtiyacımız var?
- Hangi politikaları uygulamaya koymalıyız?
- Değişime gereksinim var mı?
- Ek bir yapılanmaya gereksinim var mı?
- Yapmak istediklerimiz için bilgiye gereksinim var mı?
- Hangi haberleşme biçimine ihtiyacımız var? Sorulan bu sorular doğrultusunda yenilikler gerçekleştirilecek ve kurum yeniden biçimlendirilecektir.

(7)*Eylem planı*: Yedinci evre operasyonel eylem programının planlanması konusundadır. Amaçlara ulaşmak için tamamlanması gereken görevleri ifade eder. Eylem planı yapılması gerekeni, belirlenen tarihleri, eylemden sorumluları, hangi kaynaklara ihtiyaç bulunduğunu gösterir.

Şekil 4: Stratejik Planlama Modeli

Kaynak: (Planification virtuelle Inc.).

Eylem planı, amaçlar, ölçüler ve stratejilerin belirlenmesinden itibaren hazırlanır. Eylem planı, stratejik plana göre daha somut ve işlevseldir. Bu bağlamda eylemler, yönetilen topluluğa ve türüne göre gruplandırılır. Ayrıca eylemler özelliklerine göre derecelendirilebilir. Bu aşamada PERT ve GANT şemalarının hazırlanması yararlı olacaktır.

Planification virtuelle Inc. ise stratejik planlamayı daha basit bir biçimde altı evreye ayırmaktadır. Bu çalışmada Shapiro'nun çalışmasından farklı olarak bazı evrelerin ayrıntılı bir biçimde gösterildiği görülmektedir. Bir stratejik plandaki evrelerin ve aşamaların basit bir biçimde izah edildiği bu çalışma kısaca Şekil 4'te sunulmuştur.

6. STRATEJİK PLANIN UYGULANABİLİRLİK KOŞULLARI

Kamu kurumları yaşanan toplumsal, ekonomik sorunlara çözüm üretmek için çeşitli reformlar yapmak durumundadır. Ancak bu tür reformlara başlanılmadan evvel tüm ilgililere güvence vermek reformlara destek sağlamak bakımından önem taşımaktadır. Stratejik planlama yaklaşımı ile arzu edilen performansa ulaşılabileceği konusunda ilgili kamu kurumu aktörleri ikna edilebilir. Çünkü stratejik plan mantıksal çerçeve matrisinde çok sayıda hipotez ifade edilmekte ve bu hipotezler somut ilişkilere dayanmaktadır.

Kamu kurumları beklenti içerisindeki vatandaşları memnun etmek anlayışı içerisinde,

stratejik planlar hazırlarlar ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunurlar ve yapısal, işlevsel düzenlemeler yaparlar. Stratejik planlama modeli uygulamalarında personelin rolü açıkça belirlenir ve her bir personel iş tanımları konusunda bilgi sahibidir. Yine bu modelde tüm iç süreçler şeffaftır. Bu şeffaflık reformların güvenilirliğini teminat altına almakta ve yönetimin hesap verebilirliğini sağlamaktadır. Sonuç olarak dürüstlük, eşitlik ilkeleri ile birlikte tüm bu uygulamalar kamu kurumlarının saygınlığını artırmaktadır.

Çalışanların katılımını sağlamak bakımından da bu model çok önemlidir. Bu model çerçevesinde, gerçekleştirilen enformasyon sürecinde, çalışanlarla, sendikalarla istişare hızlı bir biçimde sağlanmaktadır. Stratejik ve karmaşık görevlerin yer aldığı yönetim biçimlerinde, belirlenen amaca ulaşmak için organizasyon tarafından çalışmaların yapılandırılmasında, gereken işlemlerin yürütülmesinde, ölçülerin saptanmasında ve üretilen mal ve hizmetlerin tanımlanmasında stratejik yaklaşımın çeşitli kolaylıklar sağladığı ve tercih edilmesi gerektiği söylenebilir (Hufty, TY: 32).

Kurumsal başarıda öncelikle, hazırlanan stratejik planların koşullarının sağlanarak uygulanması gerekmektedir. Herhangi bir stratejik planın iyi uygulanmaması durumunda birçok olumsuz durum ortaya çıkabilir. Bu nedenle planla ilgili olanların bu bilinçle hareket etmeleri gerekir. Her şeyden evvel bir stratejik planın uygulanabilmesi için üst yönetimin gereken desteği sağlaması ve örgüt çalışanlarınca planın benimsenmesi gerekmektedir.

Stratejik planlama, farklı bakış açılarıyla ele alınarak bir önceki başlık altında ortaya konulan pek çok yararı sağlayabilir. Ancak hazırlanan planın uygulanması; uygulanırken izlenmesi, değerlendirilmesi ve yansılarının alınması da gerekmektedir. Ayrıca kamu kurumlarınca stratejik planlama yaklaşımının benimsenebilmesi için bir uygulama sürecinin geçmesi gerekmektedir. Bu anlamda stratejik planlama ve uygulama sürecinde bazı sorunların yaşanması doğaldır. Ancak bu sorunlar çözümlenebilir niteliktedir; çünkü stratejik planlamanın kendisi mantıksal düzenlemeleri içermektedir.

Nutt, stratejik planlamanın pek çok alanda örgütsel değişim gerektiren süreç olduğu için örgütlerde dirençle karşılaşılabilmesine dikkat çekmektedir. Politik ve sosyal yansımalar örgütte değişime direnç yaratabilir. Stratejik planlama, tamamen ret edilmekten, gecikmeli olarak uygulamaya kadar çeşitli tepkilerle karşılanabilir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için yeni düzenleme oluşturma, katılımcı yöntemler uygulama, ikna etme ve inandırma gibi taktikler uygulanabilir (Songür, 2011: 28).

Stratejik planlamada, özellikle kamu yönetimi uygulamalarında, en önemli sorunlardan biri sahiplenmedir. Stratejik planlamada başarı elde edebilmenin olmazsa olmazı, hem yönetici, hem de çalışanlar tarafından planın sahiplenilmesinin gerekliliğidir. Ancak yöneticiler bazen stratejik planlamaya olumlu yaklaşmamakta ve uygulamak istememekte; bu nedenle de planlama sürecini desteklememektedirler (Mintzberg'den akt: Songür, 2011: 28).

Stratejik plandaki uyum eksikliği ve plan ölçülerindeki eksiklik karşı fikirlerin ortaya

çıkmasına ve karışıklıklara da yol açabilir. Korku ve belirsizlik karşısında plan uygulamaları karşıtlarını yaratabilir. Grup ve kişilerin negatif algı taşımaları planlı çalışmalara direnci tetikleyebilir. Plan uygulamalarındaki karmaşıklık paydaşlar tarafından anlaşılmazsa ve yöneticilere açık biçimde açıklanmazsa karşıtları ortaya çıkarabilir. Değişim örgütün farklı düzeylerinde farklı anlaşılabilir. Haberleşme ve bilgi eksikliği belirsizliği artırabilir ve güven eksikliği değişim karşıtlığını harekete geçirebilir (Huerta, 2008: 18).

Stratejik plan uygulamaları hakkında olumlu bir kanaat oluşturmak, bu tür değişimlerle ilgili yeterli bilgi vermekle mümkündür. İnsanlar bilmedikleri şeylere karşı kuşku duyarlar. Bilgilendirme büyük oranda bu kuşkuyla sağduyu ile değerlendirmeye dönüştürür. Katılımcılık bireylerin kendi iç dünyalarında değişimi yargılayarak içselleştirmelerine katkı sağlar. Bu yüzden ortak akla hitap etmekte yarar vardır. Ortak akıl ise, uzun erimli tartışma ve grup toplantıları ile oluşturulabilir (Çağlar, 2005: 21).

Stratejik plana olan direncin doğmasını engellemek veya ortaya çıkmış direnci ortadan kaldırmak için yöneticilerin bu direncin nedenlerini iyi şekilde anlamaları gerekir. Çünkü çalışanlar değişime çeşitli nedenlerle direnç gösterebilirler. Sorunların anlaşılmasında katılımın da önemi büyüktür. Katılım ne kadar güçlü olursa işin sonunda ortaya konan çözümün performansı da o derece yüksek olur. Katılım, uyumu (adhesion) sağlar. İşin sonunda elde edilen çözüm katılımcılara aittir. Empoze edilmeye çalışılan bir çözümün doğurduğu dirençle karşılaşma şansını ortadan kaldırır. Bu bağlamda, hazırlanacak iyi bir iletişim planı şu kaygılara yanıt verebilir (Research Triangle Institute, 2004: 29):

- Alınan kararlar, stratejik plan sürecinin gelişimi konusunda yöre halkının ve partnerlerin (kamu otoriteleri, politik otoriteler) bilgilendirilmesi.
- Gecikme nedenleri, öngörülenlerle gözlem raporları arasındaki farklılıklar konusunda yöre halkının bilgilendirilmesi.
- Kalkınma planını etkileyen risklerin etkileri ve yeni koşullar konusunda halkın bilgilendirilmesi.

Bu faktörlerin dağılımı ve uygulanması, buna paralel olarak planlama sürecindeki aktörlerin başarıya ulaşmasını sağlamak adına katılımı sağlamak, önemli bir başlangıçtır denilebilir.

7. SONUÇ

Günümüzde, yönetilen halk, kamu kurumlarından, kişisel gereksinimlerine uygun hizmet vermelerini arzu etmekte; kamu örgütlerinin kendilerine saygın birer vatandaş gibi davranmalarını ve verilen hizmetlerin kaliteli olmasını talep etmektedir. Bu nedenle, her bir kamu kurumu, kamu yönetimi işlevini sürekli iyileştirmek zorundadır.

Geleneksel yönetim ve planlama, artık eski yıllarda olduğu kadar etkili ve verimli olamamaktadır. Buna karşılık, yeni yönetim yaklaşımlarındaki stratejik planlar ise, kurumların yönetim işlevlerinde kullandıkları önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu etkili araç; kurumun etkililiğine, verimliliğine, performans gelişimine, karar verme süreçlerine, iletişime, zaman ve kaynak tasarrufuna ve sonuçları değerlendirmeye olumlu katkılar sağlamaktadır. Sayılan bu özellikleri ile stratejik planların geleneksel planlardan farklı oldukları görülmektedir.

Stratejik planlama yöntemi; insan kaynaklarını değerlendirmeyi, ölçüm ve süreç izlemeyi, uygun karar almayı, sürekli iyileşmeyi, sorumluluk ve şeffaflığı dikkate alan bir yöntemdir. Kısacası, stratejik planlamaya dayalı yönetim, üretim sonuçları, etkililik ölçüsü, çevreye uyum ve yenilikleri öğrenme süreçleri üzerine kuruludur.

Stratejik yönetiminin temel aracı olan stratejik planlama, yönetimde yol ve yöntemleri uygulamaya koyan, sistemli ve yararlı bir araçtır. Bu nedenle, bir stratejik plan, gerekli ve tutarlı bilgileri içeren, çalışma ortamı için ortak bir dil oluşturan bir yapıya sahip olmalıdır. Stratejik plan, yöneticilerin sistemi değerlendirmelerini sağlayan, kurum içindeki eğilimleri tanımlayan ve çalışanlara rehberlik eden, tutarlılığı olan ve doğal olarak tüm örgütsel işlevleri etkileyen birden çok göstergenin oluşturduğu bir dizgedir. Ayrıca yönetim süreci içerisinde gelişmeyi sağlamada, doğru eylemleri uygulamaya koymada sorumlulukları göstermektedir.

Stratejik planın hazırlanması ve içerdiği her evre, örgütün geçmişi ile amaçları arasında bir tür köprü vazifesi görmektedir. Bu anlamda, amaçları belirleme, üretimi artırma ve sonuçları düzenleme, stratejik planlamanın esas unsurları arasında yer almaktadır. Stratejik planlamanın temel ayaklarını ise, örgütü ve çevresini ölçümle tanıma, amaçları ölçümle belirleme ve örgütsel bilgileri tüm çalışanlarla paylaşma ve sonuçları değerlendirme süreçleri oluşturmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki; stratejik plan veya proje planı hazırlanması, stratejik yönetimin tamamlayıcı temel unsurları olarak görülebilir. Bu bağlamda öncelikle kamu kurumlarında, strateji veya proje planlarının hazırlanmasının gerekliliği, bu çalışmanın temel önerileri arasındadır. Bu çerçevede kamuda stratejik planlar yardımı ile kurumsal işlevler ölçülebilir, değerlendirilebilir, ölçüm ve değerlendirme sonuçlarına göre de kamu kurumlarının yapısı ve faaliyetleri sürekli olarak geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Biwole Viviane Ondoua; *Épse* Evezo'o (...). "Enjeux et Atout de la Planification et de la Programmation Strategique", Chargee de Cours a l'Universite de Yaounde II.

Çağlar, İrfan (2005). *Türk İşletmeciliğinde Değişim ve Değişim Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitapevi.

Çoban, Mehmet (2007). *Stratejik Planlama*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Çomaklı, Şafak E. Kenan Mehmet Ekici; Tarık Zeki Şahım (2007). *Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim*, Ankara: A-C Yayınevi.

DPT (2006). *Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu*, Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Duc, N. ve Barbey, V. (2006). “Le Processus D’Elaboration De La Strategie Dans Les Collectivites Publiques”, *Revue Economique et Social- Numero 1 Mars, 91-100*.

Huerta, Melchior, O. (2008). *La Gestion du Changement dans L’Administration des Pays de L’OCDE : Un Premier Aperçu General*, Documents de Travail sur la Gouvernance Publique no: 12. Editions OCDE.

Huot, Caroline (1993). *La Planification Strategique dans les PME*, Universite du Quebec: Memoire.

Hufty ; Eric (TY). “La gestion par Resultats Dans la Fonctions Publique”, XII : Conference des Juristes de L’Etat.

Planification virtuelle Inc.(...) www.virtualplanning.ca/media_uploads/pdf/3.pdf, (Erişim tarihi: 30.12.2013).

Quebecenforme (....), “**Planifier de façon stratégique pour des changements durables**”, <http://www.quebecenforme.org/media/126630/planifier.pdf>, (Erişim tarihi: 30.12.2013).

Research Triangle Institute (2004). *Guide Pratique De La Planification Strategique Participative Dans Les Collectivites Locales*, North Carolina,USA: RTI Internationale.

Shapiro, Vanet (2001a). *Planification Strategique*, CIVICUS.

Shapiro, Vanet (2001b). *Vue d’Ensemble de la Planification*, CIVICUS.

Songür, Neşe (2011). *Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama*, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Universite du Quebec en Outaouisa (2009). *Planification Strategique*, Quebec.

Zagame, P. (1993), “Planification Strategique. Quelques Reflexions Pour une Transposition a la Planification National”, In *Revue Economique Numero Hors Serie*,13-56.

KONUT FİYAT ENDEKSİ VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ (TRC1, TRC2 VE TRC3 DÜZEY BÖLGELERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA)

Doç. Dr. Sadettin PAKSOY(*), Arş. Gör. Tuğçe YÖNTEM(**)
Arş. Gör. Buket BÜYÜKÇELEBİ(***)

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ve TRC1, TRC2, TRC3 düzey bölgelerinde geçerli olan enflasyonist baskının konut fiyat endeksinden etkilenip etkilenmediğinin değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda 2010:01-2014:01 dönemine ait aylık düzey bölgeleri tüketici fiyat endeksi değişkeni ile düzey bölgelerinin konut fiyat endeksi verileri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hacker-Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik analizleri ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye genelinde konut fiyat endeksi enflasyonist baskıya sebep olmazken TRC1 ve TRC2 bölgelerinde enflasyonist baskıya sebep olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut Fiyat Endeksi, Enflasyon, Bootstrap

RELATIONSHIP BETWEEN HOUSE PRICES INDEX AND INFLATION (AN APPLICATION ON TRC1, TRC2 AND TRC3 REGIONS)

Abstract

The aim of this study is to examine whether is a relationship between house price index and inflation in Turkey and TRC1 TRC2 TRC3. In this context, two variables were used from 2010:01 to 2014:01. Variables are consumer price indeks and house price index. The causality relationship between the variables was analyzed by causality tests that based on bootstrap method applied by Hacker and Hatemi-J (2006). According to the results we have reached, the housing price index does not cause inflationary pressures in Turkey, but house price index causes inflationary pressures in TRC1 and TRC2.

Keywords: Housing Price Index, Inflation, Bootstrap

* Doç. Dr. Kilis 7 Aralık Üniv., İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, spaksoy@kilis.edu.tr

** Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniv., İİBF, İktisat Bölümü, tugceynt@gmail.com

*** Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniv., İİBF, İşletme Bölümü, bbuyukkonuklu@kilis.edu.tr

مؤشر سعر المنزل و العلاقة بينه وبين التضخم
(دراسة تطبيقية في المناطق الاقليمية TRC1 و TRC2 و TRC3)
الدكتور المحاضر *Sadettin PAKSOY*, الباحثة *Tuğçe YÖNTEM*
الباحثة *Buket BÜYÜKÇELEBİ*
الملخص

الغرض من هذه الدراسة هو التقييم لتأثير و عدم تأثير الضغوط التضخمية في مؤشر أسعار المنازل في تركيا و في مستوى المناطق الاقليمية TRC1 و TRC2 و TRC3. في هذا الصدد تم استخدام بيانات مؤشر أسعار المنازل بمستوى المناطق مع تغييرات مؤشر أسعار المستهلكين بمستوى المناطق بشكل شهري في الفترات بين 01:2010 و 01:2014. وتم القيام بالاختبار من خلال التحليل التمهيد السببية (Hacke-Hatemi-J (2006 والعلاقات السببية بين المتغيرات. وفق للنتائج التي تم الحصول عليها ففي كل تركيا بعدم وجود أسباب الضغوط التضخمية لمؤشر أسعار المنازل في مناطق TRC1 و TRC2 وتم الحصول على النتائج التي أدت الى أسباب الضغوط التضخمية.

الكلمات المفتاحية: مؤشر أسعار المنازل, التضخم, التمهيد

1.GİRİŞ

Türkiye istatiki bölge sınıflandırılması ile 26 alt düzey bölgeye ayrılmıştır. Söz konusu bölgelerin ekonomik analizlerinin yapılması ve bu doğrultuda politika oluşturulması önem arz etmektedir. Son zamanlarda çeşitli bölgelerde görülen konut fiyatlarındaki artışların bölgesel enflasyon değerlerini etkileyebilmesi olası bir durumdur. Söz konusu durumun olası varlığının enflasyonla mücadele de yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ve TRC1, TRC2, TRC3 düzey bölgelerinde geçerli olan enflasyonist baskının konut fiyat endeksinden etkilenip etkilenmediğinin değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan TRC1 TRC2 ve TRC3 bölgelerinin bölgesel bazda enflasyon ve konut fiyat endekslerindeki değişime değinilecektir. Sonrasında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi her bölge için sınıflandırılarak, Hacker Hatemi J (2006) bootstrap nedensellik analizleri ile test edilecektir. Elde edilen sonuçlar değerlendirilerek çalışma sonuçlandırılacaktır.

2. LİTERATÜR

Konut fiyatlarıyla enflasyon arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu çalışmalarda konut fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisinden çok enflasyonun konut fiyatları üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Durkaya 2002 yılında yaptığı çalışmada, yüksek enflasyonist ortamlarda yükselen faiz oranlarının konut için gereken uzun vadeli finansman olanaklarını olumsuz etkilediğini ve artan fiyatların reel geliri düşürüp hane halkının alım gücünü

azalttığını belirtmiştir. Hane halkının alım gücünün düşmesi kiralık konut talebinin azalmasına da sebep olmuştur (Durkaya, 2002: 15).

Goetzmann ve Volaitis, konutun uzun vadede enflasyona karşı koruyucu bir varlık olduğunu bu sebeple konut talebiyle fiyatlar genel düzeyi arasında aynı yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır (Goetzmann ve Volaitis, 2006).

Öztürk ve Fitöz 2009 yılında yaptıkları çalışmada, konut talebiyle fiyatlar arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuş ve bunu Türkiye'nin enflasyonist ortamıyla açıklamışlardır (Öztürk ve Fitöz, 2009:39). Öztürk ve Fitöz'ün bu çalışması Goetzmann ve Volaitis (2006)'in çalışmasıyla da örtüşmektedir.

Goodhart ve Hofmann 17 ülkenin 1970-2006 yılları arası çeyrek dönem verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında konut fiyatlarındaki ani artışların ve şokların enflasyonu doğrudan etkilediğini ortaya koymuşlardır (Goodhart ve Hofmann, 2008).

Lessard ve Modigliani'nin enflasyon ve konut arz ve talebi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, enflasyonun mortgage ile finanse edilen konut talebini olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır.

Cushman&Wakefield (2014) Türkiye'de konut fiyat balonu varlığına ilişkin yaptığı çalışmada, konut fiyatlarının enflasyon ve faiz oranları gibi makroekonomik faktörlerden etkilendiğini belirtmiştir. Konut fiyatlarının belli dönemlerde enflasyon artışının altında kaldığı, ancak devam eden dönemlerde bu durumu telafi edebilen artışlar gerçekleştiği için konutun hala etkili bir geleneksel bir yatırım aracı olarak görüldüğü ifade edilmektedir.

3. KONUT FİYAT ENDEKSİ VE TRC1, TRC2 ve TRC3 DÜZEY BÖLGELERİNDE ENFLASYONUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan TRC1 Bölgesi Gaziantep, Kilis ve Adıyaman, TRC2 Bölgesi Diyarbakır ve Şanlıurfa ve TRC3 Bölgesi Mardin Batman, Şırnak ve Siirt illerinden oluşmaktadır. Söz konusu illerde son zamanlarda konut fiyatındaki ciddi artışlar sebebi ile bölge halkları memnuniyetsizliklerini genel olarak ifade etmektedir. Bu durumun gerçekten son zamanlardaki savaş ve göç sebebi ile balon fiyatlar olduğumu yoksa konut kredisindeki artış sebebi ile mi yaşandığı önem taşımaktadır. Konut kredisinin baz alındığı temel endeks konut fiyat endeksidir. Konut fiyat endeksi hesaplanmasında, yapım yılına bakılmaksızın, satışa konu olan tüm konutlara ilişkin fiyat verileri kullanılmaktadır. Konut piyasasında konutun gerçek fiyatı satışın gerçekleşmesi ile oluştuğundan, söz

konusu gerçek fiyatı temsil etmek üzere, bireysel konut kredisi talebiyle kredi veren kuruluşlara yapılan başvurular sırasında düzenlenen değerlendirme raporlarındaki konut değerleri kullanılmaktadır. Satışın gerçekleşerek kredinin kullanılabilmesi şartı aranmamakta, değerlemesi yapılan tüm konutlar kapsama dahil edilmektedir (www.tcmb.gov.tr). Endeks 2010 yılından itibaren hesaplanmaya başlanmıştır. Baz yılı değeri 100'dür. Türkiye genelinde konut fiyat endeksi 2010-2013 dönemi için %39 artış gösterirken TRC1 bölgesinde %85 TRC2 bölgesinde %53 ve TRC3 bölgesinde %31'lik bir artış yaşanmıştır. Genel olarak konut fiyat endeksi değerleri Tablo 1'de görüldüğü üzere TRC1 ve TRC2 bölgesinde Türkiye geneli konut fiyat endeksi değerlerinden oldukça yüksektir.

Tablo 1. Konut Fiyat Endeks Değerleri

YILLAR	Türkiye	TRC1	TRC2	TRC3
2010	100	100	100	100
2011	110	121	115	110
2012	123	153	142	121
2013	139	185	153	131

Tablo 2. Tüfe Değerleri

YILLAR	Türkiye	TRC1	TRC2	TRC3
2003	100	100	100	100
2010	178	177	179	167
2011	190	190	192	179
2012	207	207	210	194
2013	222	226	227	208

Türkiye'de Enflasyon 2010- 2013 döneminde % 32. 02 artarken TRC1 bölgesinde %35.59, TRC2 bölgesinde %34. 64 TRC3 bölgesinde %31.13 oranında artmıştır. TRC3 bölgesindeki enflasyon Türkiye geneli enflasyon değerinin altındayken TRC1 ve TRC2 bölgelerinde Türkiye genelinin üzerinde seyretmektedir.

4. EKONOMETRİK UYGULAMA

4.1. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, öncelikle Türkiye için genel TÜFE değeri ve KFE arasındaki ilişki

sonrasında ise TRC1, TRC2 VE TRC3 bölgelerine ait TÜFE değerleri ve yine bu bölgelere ait KFE arasındaki ilişki 2010:01-2014:01 dönemi için incelenmiştir. Veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den elde edilmiştir. Öncelikle serilerin durağanlığı araştırılmıştır. Çünkü durağan olmayan zaman serileri sahte regresyon sorununa neden olabilmektedir. Serilerin durağanlığını test etmek üzere Augmented Dickey Fuller (ADF) (1979) birim kök testi uygulanmıştır.

ADF regresyonu aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$\Delta y_t = \alpha + \beta_t + \theta_t + \rho y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \phi_j \Delta y_{t-j} + u_t \quad (I)$$

Eşitlikte ρ uygun gecikme uzunluğunu gösterir. ρ 'nin sıfır olması durumunda seride birim kök olduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilememektedir.

Serilerimizde durağanlık sınamalarından sonra uygun gecikme uzunlukları belirlenmeye çalışılmıştır. Uygun gecikme uzunlukları belirlendikten sonra AR köklerinin içerde olma şartı sağlanmıştır. Sonrasında serilerde otokorelasyon probleminin olup olmadığı LM testi ile incelenmiş, otokorelasyon varlığına ait bulgular elde edilmemiştir. Değişkenler arası nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap metoduna dayalı nedensellik ilişkisi ile test edilmiştir. Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi, Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testine dayanmaktadır. Toda ve Yamamoto yöntemindeki gibi değişkenlerin aynı derecede durağan olması gerekliliği aranmamaktadır (Hacker ve Hatemi-J, 2006:1490). Her iki yöntemde de $k+d_{max}$ uygun gecikme uzunluğu belirlenmektedir. k Var modelindeki uygun gecikme uzunluğunu d_{max} ise değişkenlerin maksimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Bu iki değer belirlendikten sonra $d_{max} + k$ gecikme uzunluğunda bir VAR model tahmin edilir ve bu modeldeki parametre sınırlamalarının test edilmesi sayesinde nedensellik analizi yapılmaktadır (Yılancı ve Özcan, 2010:28).

Buna göre oluşturulan VAR süreci, şu şekilde ifade edilebilir:

$$KFE_t = \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{1i} KFE_{ti} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{1i} InTÜFE_{ti} + \varepsilon_{1t} \quad (II)$$

$$TÜFE_t = \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{2i} TÜFE_{ti} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{2i} KFE_{ti} + \varepsilon_{2t} \quad (III)$$

(II) nolu denklemde yer alan $i \leq k$ için sıfır hipotezi $\beta_{1i} = 0$ olarak test edilir. Alternatif hipotezin kabul edilmesi durumunda TÜFE değişkeninden MBP değişkenine doğru nedensellik ilişkisi bulunurken, (III) nolu denklemde ise,

$i \leq k$ için sıfır hipotezi $\beta_{1i} = 0$ olarak test edilir ve yine alternatif hipotezin kabul edilmesi durumunda ise MBP değişkeninden TÜFE değişkenine doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Hacker ve Hatemi-J (2006) testinde, Toda ve Yamamoto (1995) testinden farklı olarak asimptotik Ki-kare (χ^2) dağılımı yerine bootstrap dağılımı kullanılmaktadır (Lebe ve Akbaş, 2014:68). Hacker ve Hatemi-J (2006) Granger nedensellik testleri için kritik değerlerin hesaplanmasında karşılaşılan zorlukları gidermek için bootstrap simülasyon tekniğini geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımın geliştirilmesindeki temel unsurlar Mwald testinin değişkenlerin kısa dönemleri kapsamı durumunda yanlış sonuç vermeleri, tahmin edilen kalıntıların dağılımındaki çarpıklıklar ve artıkların varyansının heterojen bir yapı sergilemesidir (Tang ve Ch'ng, 2011:6818). Toda ve Yamamoto (1995) modeli asimptotik dağılım teorisi doğrultusunda uygulanmaktadır; ancak Hacker ve Hatemi-J (2006) örneklem sayısı küçük olduğunda asimptotik dağılım teorisinin güçlü bir dayanak olamayacağını ve bu gibi durumlarda kaldırıcı bootstrap simülasyon yönteminin kullanılmasını önermektedirler. Bu teknikte, nedensellik testinin ampirik büyüklük özellikleri iyileşmekte ve Mwald testi farklı durumlarda bile gerçek değerine yaklaşmaktadır (Yıldırım ve Kesikoğlu, 2012:142). Bu teknikte kritik değerlerin hesaplanması için bootstrap simülasyonu 10.000 defa tekrarlanarak her bir simülasyonda Mwald istatistiği hesaplanmakta ve Mwald istatistiğinin ampirik dağılımı oluşturulmaktadır (Yıldırım ve Kesikoğlu, 2012:142).

5. AMPİRİK BULGULAR

Türkiye geneli için değişkenlerin birim kök sınamasına ilişkin ADF test sonuçları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye ADF Birim Kök Testi Sonucu

	Düzye Değeri		Birinci Farkı	
	Sabitli	Trend+Sabitli	Sabitli	Trend+Sabitli
KFE	2.6152*	-2.1175*	-6.9470*	-7.9854*
		(-3.5063)	(-2.9251)	(-3.5085)
	(-2.9237)			

TÜFE	0.6976*	-2.4501*	-5.8097*	-5.9341*
	(-29237)	(-3.5063)	(-2.9251)	(-3.5085)

*Not: * Değerleri t istatistik değerlerini gösterirken, parantez içindeki değerler %5 güven düzeyinde MacKinnon (1996) kritik değerlerini göstermektedir.*

Serilerin durağanlığı için t istatistik değerinin MacKinnon (1996) kritik değerinden mutlak değerce büyük olması gerekmektedir. Bu doğrultuda KFE değeri ve TÜFE değeri birinci farkında durağan çıkmıştır.

Tablo 4. Türkiye İçin VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi

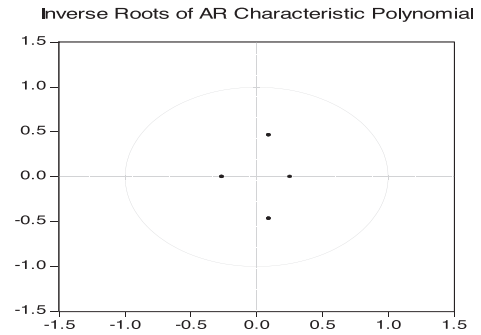
Ge- cikme Uzun- luğu	Bilgi Ölçütleri				
	LogL	LR	FPE	AIC	HQ
0	-132.4033	NA	1.542652*	6.109241*	6.139317*
1	-130.8868	2.826257	1.727709	6.222126	6.312353
2	-129.4963	2.464992	1.948300	6.340740	6.491118
3	-127.5666	3.245293	2.148017	6.434847	6.645377
4	-120.2610	11.62262*	1.859936	6.284591	6.555271

Serilerimizde oto korelasyon probleminin olmadığı uygun gecikme uzunluğu LR bilgi kriterine göre 4 olarak seçilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu ise 1'dir. Bu doğrultuda yapılacak nedensellik testlerinde k+dm_{ax} değeri 5 olarak belirlenmiştir. Verilerde yapılan otokorelasyon testine göre olasılık değerleri 0,05'ten büyük olduğu için otokorelasyon sorunu yoktur. AR köklerinin ise içerde olma şartı sağlanmıştır.

Tablo 5: Türkiye İçin LM Testi

Gecikme Uzunluğu	LM-İstatistiği	Olasılık Değeri
1	3.930056	0.4156
2	3.676263	0.4516
3	2.509836	0.6429
4	10.34926	0.1349
5	6.700996	0.1526
6	1.838925	0.7654
7	2.954113	0.5655
8	7.023947	0.1346

Şekil 1. Türkiye İçin AR Kökleri

Tablo 7. Türkiye için Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedensellik Analizi Sonucu

H ₀ hipotezi	Gecikme uzunluğu $k + d_{max}$	Test İstatistiği MWALD	1% Kritik Değer	5% Kritik Değer	10% Kritik Değer
TÜFE \neq KFE	5*	12.283	16.346	10.786	8.583
KFE \neq TÜFE		4.839	14.850	10.377	8.343

*Değerleri LR kriterlerine göre seçilen gecikme uzunlukları ile serilerin durağanlık seviyeleri toplamını göstermektedir. 10.000 bootstrap iterasyonu yapılmıştır.

Yapılan nedensellik analizi sonuçlarına göre KFE TÜFE'yi etkilemezken TÜFE %10 anlamlılık seviyesinde KFE'den etkilenmektedir.

Tablo 8. TRC1 ADF Birim Kök Testi Sonucu

	Düzyer Değeri		Birinci Farkı	
	Sabitli	Trend+Sabitli	Sabitli	Trend+Sabitli
KFE	-3.3777* (-2.9237)	-2.5074* (-3.5063)	-5.6350* (-2.9251)	-7.1217* (-3.5085)
TÜFE	0.8946* (-2.9251)	-3.4722* (-3.5063)	-4.4674* (-2.9251)	-4.8582 (-3.5085)

Not: * Değerleri t istatistik değerlerini gösterirken, parantez içindeki değerler %5 güven düzeyinde MacKinnon (1996) kritik değerlerini göstermektedir.

KFE değeri ve TÜFE değeri birinci farkında durağan çıkmıştır.

Tablo 9. TRC1 VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi

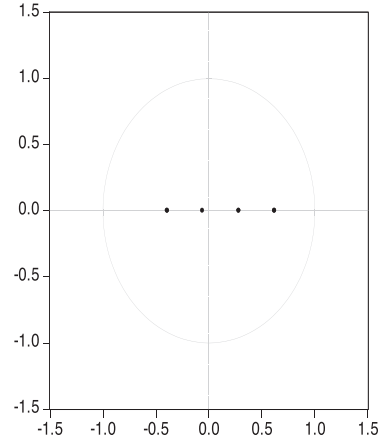
Gecikme Uzunluğu	Bilgi Ölçütleri				
	LogL	LR	FPE	AIC	SC
0	-336.6795	NA	11809.77	15.05242	15.13272
1	-170.7966	309.6481	8.866395	7.857626	8.098515*
2	-164.8782	10.52167	8.153530	7.772362	8.173843
3	-160.9822	6.579893	8.217976	7.776985	8.339058
4	-151.7417	14.78480*	6.548593*	7.544074*	8.266739

Serilerimizde oto korelasyon probleminin olmadığı uygun gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 4 olarak seçilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu ise 1'dir. Bu doğrultuda yapılacak nedensellik testlerinde $k+d_{max}$ değeri 5 olarak belirlenmiştir. Verilerde yapılan otokorelasyon testine göre olasılık değerleri 0,05'ten büyük olduğu için otokorelasyon sorunu yoktur. AR köklerinin ise içerde olma şartı sağlanmıştır.

Tablo 10. TRC1 LM Testi Sonucu

Gecikme Uzunluğu	LM-İstatistiği	Olasılık Değeri
1	4.999093	0.2874
2	6.225714	0.1829
3	8.611830	0.1716
4	1.647384	0.8003
5	2.254938	0.6890
6	6.438360	0.1687
7	2.480607	0.6481
8	7.259364	0.1228
9	0.727093	0.9479
10	2.604635	0.6260
11	1.474438	0.8312
12	3.613738	0.4608

Şekil 2. TRC1 AR Kökleri

Tablo 11. TRC1 Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedensellik Analizi Sonucu

H_0 hipotezi	Gecikme uzunluğu $k + d_{\max}$	Test İstatistiği MWALD	1% Kritik Değer	5% Kritik Değer	10% Kritik Değer
TÜFE \neq KFE	5*	12.283	16.346	10.786	8.583
KFE \neq TÜFE		15.839	14.850	10.377	8.343

*Değerleri AIC kriterlerine göre seçilen gecikme uzunlukları ile serilerin durağanlık seviyeleri toplamını göstermektedir. 10.000 bootstrap iterasyonu yapılmıştır.

TRC1 bölgesi için yapılan nedensellik testinde TÜFE % 10 anlamlılık seviyesinde konut fiyatını etkilerken, KFE %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde TÜFE'yi etkilemektedir.

Tablo 12. TRC2 ADF Birim Kök Testi Sonucu

	Düzyer Değeri		Birinci Farkı	
	Sabitli	Trend+Sabitli	Sabitli	Trend+Sabitli
KFE	-0.0852*	-1.2858*	-5.3730*	-5.3083*
	(-2.9234)	(-3.5063)	(-2.9050)	(-3.5000)
TÜFE	0.6051*	-47350*	-4.4481*	-4.5553*
	(-2.9237)	(-3.5130)	(-2.9000)	(-3.5080)

Not: * Değerleri t istatistik değerlerini gösterirken, parantez içindeki değerler %5 güven düzeyinde MacKinnon (1996) kritik değerlerini göstermektedir.

KFE değeri ve TÜFE değeri birinci farkında durağan çıkmıştır.

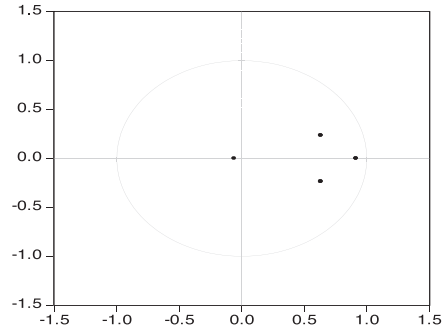
Tablo 13. TRC2 VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme Uzunluğu	Bilgi Ölçütleri				
	LogL	LR	FPE	AIC	SC
0	-331.1499	NA	9236.529	14.80666	14.88696
1	-178.9546	284.0979	12.74125	8.220203	8.461091*
2	-172.9004	10.76299*	11.64636*	8.128906*	8.530386
3	-172.2931	1.025651	13.58588	8.279692	8.841765
4	-171.8216	0.754315	15.98568	8.436517	9.159182

Serilerimizde oto korelasyon probleminin olmadığı uygun gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 2 olarak seçilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu ise 1'dir. Bu doğrultuda yapılacak nedensellik testlerinde $k+d_{max}$ değeri 3 olarak belirlenmiştir. Verilerde yapılan otokorelasyon testine göre olasılık değerleri 0,05'ten büyük olduğu için otokorelasyon sorunu yoktur. AR köklerinin ise içerde olma şartı sağlanmıştır.

Tablo 14. TRC2 LM Testi Sonucu

Gecikme Uzunluğu	LM-İstatistiği	Olasılık Değeri
1	0.908568	0.9233
2	0.564977	0.9669
3	1.550422	0.8177
4	10.81994	0.0287
5	5.283629	0.2594
6	3.476121	0.4815
7	1.709609	0.7890
8	2.337967	0.6739

Şekil 3. TRC2 AR Kökleri**Tablo: 15.** TRC2 Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedensellik Analizi Sonucu

H_0 hipotezi	Gecikme uzunluğu $k + d_{max}$	Test İstatistiği MWALD	1% Kritik Değer	5% Kritik Değer	10% Kritik Değer

TÜFE \neq > KFE	3*	12.283	16.346	10.786	8.583
KFE \neq > TÜFE		16.839	14.850	10.377	8.343

*Değerleri AIC kriterlerine göre seçilen gecikme uzunlukları ile serilerin durağanlık seviyeleri toplamını göstermektedir. 10.000 bootstrap iterasyonu yapılmıştır.

TRC2 bölgesi için yapılan nedensellik testinde Tüfe % 10 anlamlılık seviyesinde konut fiyatını etkilerken, KFE %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde TÜFE'yi etkilemektedir.

Tablo 16. TRC3 ADF Birim Kök Testi Sonucu

	Düzye Değeri		Birinci Farkı	
	Sabitli	Trend+Sabitli	Sabitli	Trend+Sabitli
KFE	-0.2667*	-5.6311*	-6.8133*	-6.6926*
	(-2.9281)	(-3.5107)	(-2.9281)	(-3.5120)
TÜFE	0.4628*	-3.34111*	-4.8610*	-4.9690*
	(-2.9235)	(-3.5000)	(-2.9050)	(-3.4280)

Not: * Değerleri t istatistik değerlerini gösterirken, parantez içindeki değerler %5 güven düzeyinde MacKinnon (1996) kritik değerlerini göstermektedir.

KFE değeri düzey değerinde ve TÜFE değeri birinci farkında durağan çıkmıştır.

Tablo 17. TRC3 VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme Uzunluğu	Bilgi Ölçütleri				
	LogL	LR	FPE	AIC	SC
0	-305.5627	NA	2962.272	13.66945	13.74975
1	-186.3389	222.5510	17.69069	8.548397	8.789285*
2	-180.3233	10.69453	16.19819	8.458811	8.860292

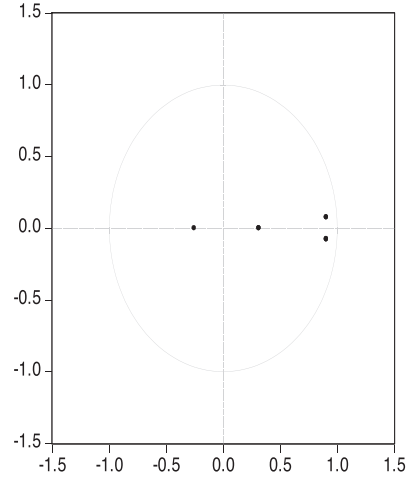
3	-176.8472	5.870703	16.63378	8.482097	9.044170
4	-166.8446	16.00408*	12.81342*	8.215317*	8.937982

Serilerimizde otokorelasyon probleminin olmadığı uygun gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 1 olarak seçilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu ise 1'dir. Bu doğrultuda yapılacak nedensellik testlerinde $k+d_{max}$ değeri 2 olarak belirlenmiştir. Verilerde yapılan otokorelasyon testine göre olasılık değerleri 0,05'ten büyük olduğu için otokorelasyon sorunu yoktur. AR köklerinin ise içerde olma şartı sağlanmıştır.

Tablo 18. TRC3 LM Testi Sonucu

Gecikme Uzunluğu	LM-İstatistiği	Olasılık Değeri
1	7.423989	0.1151
2	3.164833	0.5306
3	16.53832	0.0024
4	4.490124	0.3437
5	2.959896	0.5646
6	4.309983	0.3657
7	2.079825	0.7211
8	5.096437	0.2775
9	9.207460	0.0561
10	2.417300	0.6595
11	1.351337	0.8526
12	9.491294	0.0499

Şekil 4. TRC3 AR Kökleri

Tablo 19. TRC3 Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedensellik Analizi Sonucu

H_0 hipotezi	Gecikme uzunluğu	Test İstatistiği MWALD	1% Kritik Değer	5% Kritik Değer	10% Kritik Değer
TÜFE \neq KFE	2*	12.283	16.346	10.786	8.583
KFE \neq TÜFE		4.839	14.850	10.377	8.343

**Değerleri AIC kriterlerine göre seçilen gecikme uzunlukları ile serilerin durağanlık seviyeleri toplamını göstermektedir. 10.000 bootstrap iterasyonu yapılmıştır.*

TRC3 bölgesi için yapılan nedensellik testinde Tüfe % 10 anlamlılık seviyesinde konut fiyatını etkilerken, KFE TÜFE'yi etkilememektedir.

6. SONUÇ

Konut fiyat endeksi ve bölgesel enflasyonun araştırıldığı bu çalışmada Türkiye geneli ve TRC1, TRC2, TRC3 düzey bölgelerinde konut fiyat endeksinin % 10 anlamlılık seviyesinde tüketici fiyat endeksinin etkilediği sonucuna varılmıştır. Literatürde enflasyonla konut fiyatları arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmalara bakıldığında konut fiyatları üzerinde enflasyonun etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak konut fiyatlarının enflasyon üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada TRC1 ve TRC2 bölgesi için yapılan analiz sonuçlarında, değişkenler arasında çift yönlü nedensellik olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Bu durumda TRC1 bölgesindeki şehirler(Gaziantep, Kilis Adıyaman) ile TRC2 bölgesindeki şehirlerdeki (Diyarbakır ve Şanlıurfa) enflasyonist baskı üzerinde konut fiyat endeksinin de etkisi olduğunu göstermektedir.

Konut fiyat endeksi, verilen bireysel konut kredileri baz alınarak hazırlandığı için bu illere ait bireysel konut kredilerinin daha etkin bir şekilde verilmesi gerekliliğini göstermektedir. Bu doğrultuda uygulanacak politikalar söz konusu illerin daha ideal bir yapı sergilemesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Dickey, D. A. ve Wayne, A. F. (1979). "Distribution of the Estimator for Autoregressive Time Series with a Unit Root." *Journal of the American Statistical Association*, 74:427-431.

Durkaya, M. (2002). *Türkiye’de Konut Piyasasının Talep Yönlü Analizi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.

Hacker, R. S. ve Hatemi-J, A. (2006). "Tests for Causality Between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application." *Applied Economics*, 38(13):1489-1500.

Goetzmann, W. N. ve Volaitis, E. (2006), *Simulating Real Estate in the Investment Portfolio: Model Uncertainty and Inflation Hedging*, Yale International Center for Finance Working Paper, No. 06–04, pp.1–39.

Goodhart, C. ve Hoffman, B. (2008). *House Prices, Money, Credit and The Macroeconomy*, European Central Bank Working Paper Series, No.888, April 2008.

Gönden, T. , Gönden, T. ve Pekdemir, D. (2014). *Türkiye Konut Sektörü: Fiyat Balonu*, Cushman & Wakefield Araştırma Yazısı, Eylül 2014.

Lebe, F.ve Akbaş, E. Y. (2014). "Türkiye’nin Konut Talebinin Analizi: 1970-2011." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1):27-83.

Lessard, D. ve Modigliani, F. (1975). Inflation and The Housing Market: Problems and Potential Solutions. *Working papers from Massachusetts Institute of Technology (MIT)*, Sloan School of Management, No 813-75.

Öztürk, N. ve Fitöz, E. (2009). "Türkiye’de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama." *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10):21- 46.

Tang, F. C. and Ching, K. S. (2011). "The Granger Causality Between Health Expenditure and Income in Southeast Asia Economies." *African Journal of Business Management*, 5(16):6814-6824.

Yılcı, V. ve Özcan, B. (2010). "Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları İle GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi." *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1):21-33.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, "Konut Fiyat Endeksi"ne İlişkin Yöntemsel Açıklama"

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kfe/KFEYontem.pdf> (Erişim Tarihi: 03.06.2014)

Yıldırım E. ve Kesikoğlu, F. (2012). “İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı: Bootstrap İle Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması”, Ege Akademik Bakış, 12(2):137-148.

KELAM VE TASAVVUF TERMINOLOJİSİNDE BİLGİ

Araş. Gör. Mehmet Şaşa Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi mehmetsasa@kilis.edu.tr

Özet:

Bilginin tanımının yapılıp yapılamayacağı, mahiyetinin ne olduğu konusu, İslâm düşüncesinde çok tartışılan meselelerdendir. Bilgi, Arapça'da hem ilim hem de marifet kelimeleriyle ifade edilmiştir. Dolayısıyla her iki kavramın hem sözlükte hem de ıstilahta müteradif olup olmadıkları konusu tartışılmış ve bir takım farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Kelam ve Tasavvuf disiplinleri de bu konuları ele almış ve tartışmıştır. Kelamcılar, bilginin hem teolojik hem de epistemolojik boyutunu ele almışlardır. Kelam ilminde marifet kavramı, ilim ve imanın tanımı yapılırken ve Allah'ı bilme konusu işlenirken değinilen bir kelimedir. Bu spesifik konular dışında, her ne kadar istisnalar varsa da, genel itibarıyla ilim ve marifet kavramları müteradif kabul edilmiştir. Bununla beraber kelamcılar, genel itibarıyla düşünce ağını ilim kavramı üzerine kurmaya çalışmışlardır. Mutasavvıflar ilmi ise, genel olarak bilginin teolojik boyutundan ziyade, epistemolojik yönüne eğilmişlerdir. Tasavvuf disiplininde ilim ve marifet kavramlarının birbirinden farklı olduğu savunulmuştur. Ayrıca sûfiler, ilim kavramından ziyade marifet kavramını kullanmış ve düşünce ağını marifet kavramı üzerine kurmuşlardır. Çalışmamızda ilim ve marifet kavramlarının sözlük anlamları ele alındıktan sonra, Kelam ve Tasavvuf disiplinlerindeki terim anlamları işlenmiş ve her iki kavramın birbiriyle olan ilişkisi incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kelam, Tasavvuf, ilim, marifet, bilgi.

KNOWLEDGE IN THE THERMINOLOGY OF THEOLOGY AND SUFISM

Abstract

The discussions on possibility of description of knowledge and what is the nature of it, are the much-debated topics in the Islamic thought. In Arabic language, knowledge described as both scholarship and marifet. Hence, lexically and technically synonymousness of these concepts have discussed and different opinions have emerged. Both Theology and Sufism discussed and interested in these topics. Theologians studied epistemological

and theological dimension of knowledge. Marifet concept in theology, has mentioned while conceptualise knowledge and belief and studying knowing Allah. Except some of theologians, generally speaking, scholarship and marife accepted as synonym. Theology tried to place their knowledge web on the knowledge. On the other hand, sufism evaluated scholarship and marife differently and placed their knowledge web on the concept of marife. In our study, lexical meaning of knowledge and marife has examined than technical meanings of them in the theology and sufism has studied.

العلم/المعرفة في اصطلاحات علم الكلام والتصوف

المخلص :

إن قضية إمكانية تعريف العلم من عدمه وماهيته من المسائل المختلفة فيها في الفكر الإسلامي . المعنى الذي قصد بكلمة "bilgi" في اللغة التركية يعبر عنه بالكلمتين العلم والمعرفة. ويستعمل هذين الكلمتين في اللغة التركية أيضا. ولذلك تم النقاش حول قضية ما إذا كان هذان المفهومان مترادفين لغة واصطلاحا وتنتج عن ذلك بعض الأفكار المختلفة. وقد تناول كل من علم الكلام والتصوف هذه المواضيع وتداولها. إن علماء علم الكلام قد بحثوا في المعلومة من بُعديها اللاهوتي والمعرفي. وإن مفهوم المعرفة في علم الكلام يشار إليه في سياق تعريف العلم والإيمان وتناول قضية معرفة الله. فيما عدا هذه النقاط المحددة – مهما يكن من استثناءات- تم التوافق بصفة عامة على أن مفهومي العلم والمعرفة مترادفان. ومع ذلك فإن علماء الكلام عموما قد حاولوا بناء مبادئ أفكارهم على مفهوم العلم. أما المتصوفون بصفة عامة فإنهم اهتموا بمفهوم العلم من البعد المعرفي للمعلومة بغض النظر عن البعد اللاهوتي . وإن السائد في مجال التصوف هو وجود فروق بين مفهومي العلم والمعرفة وعدم ترادفهما. وكذلك فإن الصوفيين استخدموا مفهوم المعرفة أكثر من مفهوم العلم وأسسوا مبادئ أفكارهم عليه . وقد قمنا في هذه الدراسة بتناول معاني مفهومي العلم والمعرفة لغة ثم بدراسة معانيهما في علم الكلام والتصوف اصطلاحا وعلاقة هذين المفهومين ببعضهما البعض.

الكلمات الرئيسية : الكلام ، التصوف ، العلم ، المعرفة ، المعلومة

1- Giriş:

Türkçede bilgi kavramıyla ifade edilen mana, Arapçada ilim ve marifet diye iki farklı kelime ile ifade edilmiştir. İslâm düşüncesinde bilginin (ilmin/marifetin) tanımının yapılıp yapılamayacağı konusu ise tartışmalı bir meseledir. Bilgi nasıl tanımlanmalıdır? Bilgi ile ne kastedilmektedir? Yapılan tanım hem insan bilgisini hem de Allah'ın bilgisini kapsamakta mıdır? Yapılan tarif, mantık ilminde incelenen genel tanım teorisinin ilkelerine uymakta mıdır? İlim ve marifet kavramlarının müteradif midir? Yoksa birisi, diğerini içine alabilecek kadar daha kapsamlı mıdır? Gibi bir takım sorular, bilgi hakkında tartışılan önemli konulardır.

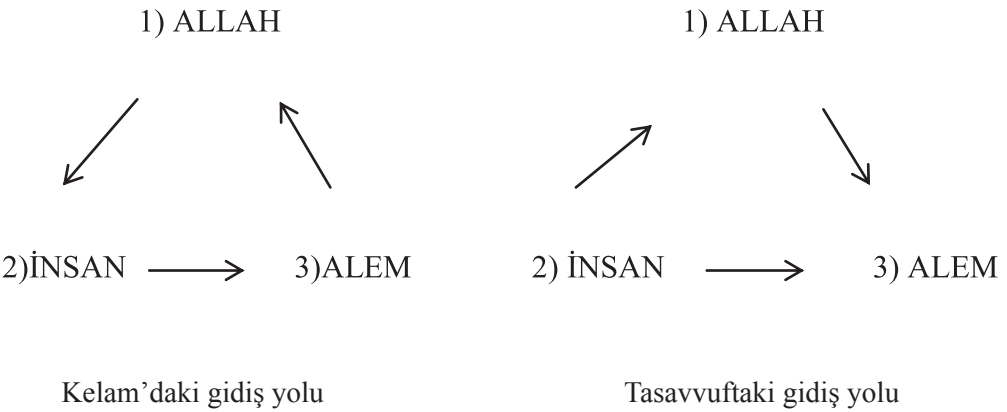
Bilginin tam bir tanımının yapılabileceği ifade edildiği gibi, böyle bir tarifi yapılmasının güçlüğünden de bahsedilmektedir. Hatta bilgiyi tanımlamanın imkânsızlığı üzerinde de durulmuştur. Bilginin tanımlanıp tanımlanamayacağı, ilâhî ve beşerî şeklinde farklı yönlerinin olmasıyla ilgilidir. Bununla beraber bilginin doğuştan olup olmadığı konusu kadar bilginin kesbî olup olmadığıyla da ilişkilendirilmiştir (Cürçânî, 1998: 68-93; Âmidî, 2003: I, 26-27; Âmidî, 2004: I, 74-78).

İslam düşünce tarihi boyunca ilim konusunda geliştirilen yaklaşımlar, öncelikle Kur'ân'ın sunduğu perspektiflere sahip olmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte, İslâmî ilimler arasında bilginin tanımı hakkında yapılan değerlendirmeler farklılık arz etmiştir. Her bilim dalı kendisine özgü bilgiyi tarif etmiş ve bilgi nesnelere bu tanımlar çerçevesinde incelemiş ve açıklamalar yapmıştır. (Taylan, 1992: VI, 158-159).

Kelam terminolojisinde ilim kavramının, Tasavvuf literatüründe, marifet teriminin özel bir konuma sahip olması, çalışmamızda, Kelam'ın yanında özellikle de Tasavvuf'u ele almamıza sevk etmiştir. Çalışmamızı Kelam ve Tasavvuf ilimleri açısından değerlendirdiğimizden dolayı da, konuya geçmeden önce her iki disiplinin metodolojisine kısaca değinmenin, faydalı olacağını mülâhaza ediyoruz.

Kelam ve Tasavvuf disiplinleri, esas itibariyle birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen biraz da tarihî süreç içindeki bir takım olaylar sonucunda birbirlerinden oldukça farklı gibi bir görünüm arz etmektedir. Oysaki özellikle konularının temelinde olan tevhid nazariyesine verdikleri önem itibariyle belki de İslam ilimleri arasında birbirine en yakın iki ayrı disiplin olarak bile algılanabilir. Sonuç itibariyle her ikisinde de temel olarak tevhid nazariyesinin hassasiyeti ve önemi her fırsatta ortaya çıkmaktadır. Zaten ilahî dinlerin temel ilkesi de tevhid inancıdır (Güzel, 2001: 193).

Gerek Kelam ve gerekse Tasavvuf'ta Allah-insan ve âlem üçlüsünün, daima temel ilkelerin merkezinde olduğu görülmektedir. Temelde bu üçlü arasındaki ilişki ve bağ ele alınmaktadır. Ancak farklılık, bu üçlü arasındaki gidiş yolu, yani metodoloji ile ilgilidir. Her iki disiplinin yöntemini şu şekilde verebiliriz (Güzel, 2001: 203):

Kelam usulü açısından bu üçlüye baktığımızda, bir takım rasyonel yollarla, insanı merkeze alarak, âlemi tanıma -ki, bu tanıma içerisine kozmolojik süreç, yaratılış, varlık

gibi konular girer- yoluyla Allah'ı tanıma ve ispat süreci gözlenmektedir. Hudus, imkân ve gaye-nizam delilleri bu bağlamda ele alınabilir.

Kelamcılar, ilim veya marifetin kaynağı olarak sadece akıl, nass ve hissi kabul etmişlerdir (Kadı Abdülcebbar, t.y.: XII, 343; Mâturîdî, 2003: 35, 69, 75; Mâturîdî, 2004: III, 100, 290–291/ V, 464–465; Neseî, 2003: I, 22; İbn Fûrek, 2005: 18; Pezdevî, 2003:18; Bakıllânî, 1957: 8-11; Taftazânî, 1326: 27-29; İzmirî, 1339-1341; I, 56-59). Kelamcıların duyuları bilgi kaynağı olarak zikrettikleri yerlerde, ilim ve marifeti eş anlamlı görmelerinden olmalı ki, “ilmin sebepleri, kaynağı” dedikleri gibi “marifetin sebepleri, kaynağı” şeklinde de bahsederler (Mâturîdî, 2003: 35, 69, 75; İbn Fûrek, 2005: 18; Neseî, 1993: I, 22; Beyâzî, 1971: 61).

Tasavvuf ise, akıl, nass ve duyuların yanı sıra dinî yaşantıdan kaynaklanan zevk, ilham ve keşfi de kabul edip hakiki bilgiye (irfana) nihâî noktada keşf yoluyla ulaşabileceğini savunur. Sûfiler, keşf ve ilhamla ulaşılan bilgiye “ilim” demeyip “marifet, irfan, ilm-i ledün, ilm-i vehbî” gibi isimler verirler. Sezgi yoluyla elde edilen “irfan”, Allah ve sıfatları hakkında doğrudan bilgi verdiği halde, akıl ve nakil vasıtalı bilgi verirler (Türer, 2013: 34-35).

Sûfilerin geliştirdikleri epistemoloji ve bu epistemolojinin sonucu olarak oluşan öznel bilgi, kelamcıların sahip oldukları nesnel bilgiyi tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Zira öznel bilgi, kime ait olursa olsun, tarihsel ve kültürel olarak belirlenmiş bilgiden öteye geçememektedir. Kelamcılar ise, bilgi için aklî, naklî ve hissî delilleri toplamaya yönelir ve bir şeyi doğru olarak tasdik etmek ister. Dolayısıyla sistematik bilgi üreten akıl ile inanılması gereken şeyleri temellendirmeye ve kesinleştirmeye çalışır. Kelamcıların sistematik bilgi üreten akıldan kastettikleri şey ise; duyuları, zekâyı, düşünceyi, istidlali, vicdanı ve insan için mümkün iç ve dış, nesnel ve öznel bütün bilgi edinme yollarını içine alır (Hanefi, 1999: 29).

Kelam ilmi, güdüler ve kişilik özelliklerinden kaynaklanan açıklamalara karşı ihtiyatlıdır. Oysa sûfinin bilgi kaynağının en önemlilerinden biri de ilham ve keşftir. İlham ve keşfin ise, kaynağı belli olmadığı için genelde kaynak süjedir. İlham, kişisel bir hazdır, hak olabildiği gibi batıl olma ihtimalinden de uzak değildir. Nitekim İbn Haldun, “tasavvuf mensuplarının büyükleri, keşiflere itibar etmezler, ansızın husule gelen bu keşifleri, mihnet ve sinama sayarak, bundan Allah'a sığınır” şeklinde açıklamada bulunarak buna işaret etmiştir (İbn Haldun, 1986: II, 546).

Mutasavvıflar, inanç esasları konusunda cedel (diyalektik) metodunu kullanmayı tercih etmemekte; nazar ve istidlal gibi aklî yöntemlerle Tevhid'e ulaşmayı benimsememektedirler: Bu tutumları, onların, akâid açısından bağımsız bir fırka konumuna gelmelerini engellemiştir (Aslan, 2002: 66).

Tasavvuf, marifet konusunda kelam ilmine yakındır. Çünkü metodu ayrı olsa bile, kelam

ilmi gibi Allah'ın, sıfatlarını, melekleri, vb. itikâdî konuları ele alır. Ancak Tasavvuf'ta bu konuların keyfiyetleri hakkında nazârî tartışmalara pek girilmemiştir. Kelam ve tasavvuf ilimlerinin marifet ve ilim konusunda izlemiş oldukları metoda kısaca değindikten sonra, ilim ve marifet kavramları arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmemiz açısından ilim ve marifet kavramlarının tanımı ve mahiyeti hakkında bilgi vermemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1- İlimin tanımı ve mahiyeti:

İlim, kelimesi Arapça “a-l-m” kökünden türetilmiş mastar olan “ilim” kavramıyla ifade edilmektedir (İbn Manzûr, 1994: XII, 417; Ferâhidî, 2003: III, 222; Zebîdî, 2000: XXXIII, 126). Zıddına ihtimal verilmeyecek şekilde manaları birbirinden ayırt etme sıfatıdır (Tehânevî, 1996: 1219 vd.). “İlim” kavramı bilgi dışında bilim dalları için de kullanılan bir kavramdır. Örneğin Kelam ilmi, Fıkıh ilmi, Kimya ilmi, Fizik ilmi vs.. Sözlükte “bir şeyi gerçek haliyle idrak etmek” anlamına gelir (Yavuz, 1995: XXII, 137). Klasik sözlüklerde “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, gerçekle örtüşen kesin inanç (itikad), bir nesnenin şeklinin zihinde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek, nesnedeki gizliliğin ortadan kalkması, tümel ve tikellerin kavranmasını sağlayan bir sıfat” gibi değişik şekillerde tarif edilmiştir. Bilgisizliğin (cehl) karşıtı biçiminde de tanımlanır. (Cüveynî, 1950: 14; Cürçânî, 1985: 130; Ferâhidî, 2003: III, 203; İbn Fâris, 1979: IV, 109; Kâşânî, 1992: 363; Kutluer, 1995: XXII, 109). Bununla beraber ilim, lügatte “şuur” (Zebîdî, 2000: XXXIII, 126; Asım Efendi, 1305: IV, 410), “eser ve alâmet”, “iki şeyi birbirinden ayıran alâmet”, yola dikilmiş olan ve yolculara doğru yolu gösteren alâmet” anlamlarına gelir (Ferâhidî, 2003: III, 202; Daud Wan, 2002: 86)

Arapça kullanımda ilim kelimesinin iki farklı anlama gelmesi mümkündür. Birincisi, kişinin zihninde veya nefsinde malumatın suretinin meydana gelmesidir. İkincisi ise, kişinin var olan bir şeye “bu şey vardır” diye hükmetmesidir. Eğer “ علم ” fiili, birinci anlamda kullanılırsa, iki mef’ûl, ikinci anlamda kullanılırsa tek mef’ûl alır. Zira

“ لا تعلمونهم الله يعلمهم ” ayetinde (el-Enfâl 8/60) ve (el-Mümteherine 60/10) ayetinin

“ الله اعلم بايمانهم ” kısmında, hüküm verme anlamında kullanılıp tek mef’ûl almıştır. (el-Mümteherine 60/10) ayetinin “ فان علمتموهن مؤمنات ” kısmında ise, birinci anlamda olup, iki mef’ûl almıştır (İsfehânî, 2001: 446).

Kur’ân’da ilim kökünden türeyen kelimelerin yaklaşık 760 yerde geçtiği görülmektedir. Bu sayı, bilginin ve bilme faaliyetinin Kur’ân mesajı bakımından önemini ortaya koymaktadır. Kur’ân’da ilim kavramı, daha ziyade “ilâhî bilgi” yahut “vahiy” anlamında kullanılmakta, ayrıca gerek insanın vahyedilmiş ilâhî hakikate dair ilmi, gerekse bilme melekesiyle ilgili kazandığı dünyevî ilmi ifade etmek üzere çeşitli âyetlerde yer almaktadır. Buna göre ilim sahipleri yahut kendilerine ilim verilenler ilâhî bilgiye muhatap olan ve

bu bilginin doğruluğuna inananlardır (el-Bakara 2/145; Âl-i İmran 3/19; el-İsra 17/107; el-En'am 6/108, 119, 144; el-Hacc 22/3; er-Rum 30/29; el-Necm 53/28).

İnsanın temel maksudu ve kendisi için yaratıldığı bir özellik (Gazâlî, t.y.: VIII, 1354) olan ilmin tanımı hakkında hem kelamcılar hem de mutasavvıflar kendi aralarında görüş birliğine varamamışlardır. Her iki disiplinin de ilim kavramını nasıl tarif ettiklerini ayrı ayrı aktarmak daha yerinde olacaktır.

Kelam disiplininde ilim kavramı hem teolojik hem epistemolojik açıdan ele alınmıştır. Allah'ın ilim sıfatının ezeli olup olmadığı ve keyfiyeti hakkındaki tartışmalar kavramın teolojik boyutunu oluştururken, insan bilgisinin mahiyeti ve kaynağı gibi meseleler ise, epistemolojik yönünü meydana getirmektedir. Dolayısıyla kelâm geleneğinde ilim kavramı işlenirken, daima ilâhî ve beşerî bilgi problemine atıfta bulunmaktadır (Kutluer, 1995: XXII, 112).

Kelamcılar ilmi, kadîm ve hâdis şeklinde ikiye ayırmışlardır (Nesefî, 1993: I, 45; Bakıllânî, 1957: 6-10; Bakıllânî, 2000: 13-14; Cüveynî, 1969: 111; Cüveynî, 1950: 13; Cürcânî, 1311: I, 98; Bağdâdî, 1928: 8; Âmidî, 2004: I, 79; Sâbûnî, 1969: 29). Hâdis bilgiyi de, zorunlu ve ihtiyarî veya istidlâlî şeklinde farklı kısımlara ayrılmıştır (Nesefî, 2003: I, 45; Bakıllânî, 1957: 6-10; Bakıllânî, 2000: 13-14; Cüveynî, 1969: 111; Cüveynî, 1950: 13; Taftazânî, 1998: II, 320-323; Cürcânî, 1311: I, 68-70, 98; Bağdâdî, 1928: 8; Âmidî, 2004: I, 79; İbn Fûrek, 2005: 7-8; Nîsâburî, 1987: 51; Zeyne, 1978: 51; Sâbûnî, 1969: 29). Bununla beraber ilmi, nazarî ve amelî diye ikiye ayıranlar da olmuştur (İsfehânî, 2001: 446). İnsana ait olan hâdis bilgiyi üreten akıl, varlık ve olaylara duyu sınırlamalarına ait sınırlamaları aşarak, kendi imkânları içerisinde ulaşabilir (Bakıllânî, 2000: 13-14).

Mütekaddimûn döneminin meşhur kelamcılarından Mâturîdî, İslam düşüncesinde kendisine özgü bir bilgi anlayışı ya da kuramı geliştiren ilk kelamcı olmuştur (Özarlan, 2010: 15). Mâturîdî'ye göre ilim, "Kendisinde bulunan kimseye, zikrolunan şeyin açık hale gelmesini sağlayan bir sıfattır" (*). Nesefî, Mâturîdî'nin bilgiyi bu şekilde tanımladığını rivayet eder. Nesefî, Mâturîdî'nin tanımını zikrederek bu tanım hakkında sahih ve geçerli olan tanımın bu olduğunu, bu tanımla ilgili olarak kimsenin eleştiri getirmediğini söyler (Nesefî, 1993: I, 15,18). Mâturîdî'ye atfedilen bu tanımı daha sonra bazı kelamcılarının da aynen kullandığını görmekteyiz (Taftazânî, 1326: 25; İzmirli, 1981: 142).

Eş'arî'ye göre ilim, "ona sahip olan kimsenin âlim olmasını gerektiren bir vasıftır" (Cüveynî, 1950: 12) (**). Bu tanımı, aynı zamanda Cüveynî de, tercih etmekte ve onu Eş'arî

* Mâturîdî'nin kendi eserlerinde doğrudan bilgi tanımı ile ilgili bir ibareye rastlamadık. Ayrıca "Mâturîdî de Bilgi Problemi" konulu doktora tezi yapan Hanifi Özcan da böyle bir tanıma doğrudan rastlamadığını belirtir. Buna karşın o, Nesefî'nin, vermiş olduğu tanımı Mâturîdî'nin tanımı olarak verir (Bk. Özcan, 1993: 35).

** Eş'arî'nin bilgi tanımının ne olduğunu, tıpkı Mâturîdî'de olduğu gibi, kendi eserlerinde rastlamadığımız

gelenekte var olan farklı bilgi tanımları içerisinde maksada en uygun olan tanım olarak görmektedir (Cüveynî, 1950: 12). Bununla beraber Eş'arî'nin bilgiyi, "bilinenin olduğu gibi bilinmesi veya idrak edilmesidir" şeklinde tarif ettiği nakledilmiştir (Bakillânî, 2000: 13; Cüveynî, 1950: 12-14; Pezdevî, 2003: 22; Nîsâburî, 1987: 50). Bakillânî de bu tanımı kabul etmiştir (Bakillânî, 1957:6-7; Bakillânî 2000: 13)*. Aynı şekilde Pezdevî, en doğru tanımın, bilme eyleminde idraki merkeze alan bu tarz bir tanım olduğunu ileri sürer (Pezdevî, 2003: 22). Ancak Âmidî, bu tanımı eleştirmiştir (Âmidî, 2004: I, 74).

Mu'tezile kelamcıları, bilginin tanımını yaparken "itikad" kavramını öne çıkarmaktadırlar. Ebu'l-Kasım el-Belhî (el-Ka'bî), bilgiyi "nefsin sukûneti ve karar kılmısıyla beraber bir şeye olduğu haliyle itikat etmek" şeklinde tanımlamıştır (Nesefî, 1993: I, 9; Pezdevî, 2003: 22). Ebu Ali el Cübbâî ve Ka'bî, bilgiyi "bir şeye olduğu üzere itikattır" (Kadı Abdülcabbar, t.y.: XII, 402) şeklinde tanımlarken Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin ise, "sukûn-u nefse beraber bir şeye olduğu üzere itikattır" şeklinde tanımladığı nakledilmektedir (Kadı Abdülcabbâr, t.y.: XII, 13,25; Cüveynî 1950: 13; Bağdâdî 1928:5; Nesefî, 1993: I, 10). Dikkat edilirse, Mu'tezile uleması, ilmin tarifini yaparken özellikle "itikâd" kelimesini kullanmıştır.

Cübbâîler gibi birçok Mu'tezile âlimi tarafından yapılmış olan bu tanımlar ve Cürcânî'nin "ilim, vakıya uygun kesin bir itikattır" (Cürcânî, 1985: 161; Cürcânî, 1998: I, 76) şeklindeki tanımı, Kadı Abdülcebbâr tarafından yeterli görülmemiş ve eleştirilmiştir (**). Kadı Abdülcebbâr, "bir şeyi bilen kimsenin, o şeye olduğu şekliyle mutmain olarak itikat etmesidir" şeklinde bir tanım getirmektedir (Kadı Abdülcabbar, t.y.: XII, 13, 25; Kadı Abdülcabbar, 1996: 46). Çünkü ona göre ilim, hakikatte itikattır, ancak her itikad, ilim değildir (Zeyne, 1978: 57). Ne var ki, bazı Mu'tezile kaynaklarında "sukûn-u nefis"

ancak onun bilgi tanımı olarak rivayet edilen bilgilere dayanarak öğrenmekteyiz. Eş'arî sonrası bazı kelamcıların Eş'arî'nin bilgi tanımı olarak bize aktardıkları tanımlardan biri budur. Zira Cüveynî bu tanımı "şeyhimiz şöyle söyledi" diyerek Eş'arî'ye atfen nakletmektedir (Bk. Cüveynî, 1950: 12; Ayrıca bkz. Bakillânî, 2000: 13; Âmidî, 2004: I, 74; Râzî, Fahrüddin, 1981: II, 219; Cürcânî, 1998: I, 79; Bağdâdî, 1928: 5-6; Nesefî, 1993: I, 15,18; Beyâdî, 1971: 67).

* Bakillânî ilmin tanımını yaparken 'ilim bir şeyin olduğu gibi bilinmesidir' şeklinde değil de "malumun olduğu gibi bilinmesidir" şeklinde tanımlayıp gerekçelendirmeye çalışır. Zira ona göre malumun bir şey olması veya hiçbir şey olmaması mümkündür, ma'dum ne bir şeydir, ne de mevcuttur ama malumdur. Eğer ilim tanımlanırken bir şeyin olduğu gibi bilinmesidir denilirse, bu durumda ma'dum olan malumlardan hiçbir şey olmayanlar hakkındaki bilgi, bir bilgi olmaktan çıkar, tanım dışında kalırdı. Bu ise tanımı bozan bir husustur (Bakillânî, 1957: 6-7; Ayrıca bkz. Bakillânî, 2000: 13).

** O, bu tanımlamaların bilgiyi ifade etmekten uzak olduğunu belirtmiştir. Mukallit olan bir kimse, bir şeyi bilmediği halde o şeye olduğu şekilde itikat eder. Ona göre mukallit kimsenin bu durumu, zan ve şüphe içinde olan kimse gibidir. Bu durumda mukallit, bir şeye olduğu gibi itikat ettiği halde o şeyi bilmez. Kadı Abdülcebbâr, buna ilave olarak, dilcilerin de bilgiyi "bildiği bir şeyde kesinlik olduğu zaman o kimse şüphe ve tecvize düşmez" şeklinde tanımladıklarını ileri sürerek Cübbâîler'in yukarıdaki tanımlarının bilgiyi ifade etmekte yeterli olmadığını belirtir. (Geniş bilgi için(Kadı Abdülcabbar, t.y.: XII, 17). Ayrıca, mantık açısından da Cübbâîlerin bu tanımının bazı sorunlar taşıdığı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Mert, 2003: 46).

kaydının, Kadı Abdulcebbar tarafından ilave edildiği aktarılmaktadır (Kadı Abdülcabbar, t.y.: XII, 13, 25; Zeyne, 1978: 57). Ancak Mu'tezile'nin ilmin tanımını yaparken "itikad" ve "şey" kelimelerini kullanması, Ehl-i Sünnet kelimeleri tarafından ciddi manada eleştirmiştir (*).

Tasavvuf geleneğinde ise bilgi konusu, üzerinde etraflıca durulan bir meseledir. Ebû Talib el-Mekkî, Kûtu'l-Kulûb adlı eserinin en uzun sayılabilecek bölümünü "ilim" konusuna ayırmıştır (Ebû Talib el-Mekkî, 2001: I, 363-491). Aynı şekilde Gazzâlî'nin İhyâu Ulûmi'd-Dîn'i (Gazzâlî, t.y.: I, 8-92). Suhreverdî'nin Avârifü'l-Meârif'i (Suhreverdî, t.y.: 38-42), Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin el-Futûhâtu'l-Mekkiyye'si (İbn Arabî, 1985: VIII, 82) ve Hucvirî'nin Keşfu'l-Mahcûb'u (Hucvirî, 1974: 205 vd.) ilim konusuna geniş bölümlerin ayrıldığı eserlerdir. Bu eserlerin yanı sıra sûfler, diğer pek çok tasavvuf klasiğinde ilim ve marifet konusuna oldukça geniş yer ayırmış, pek çok ayet ve hadisi kullanılarak irfan ve marifete dayalı bir bilgi nazariyesi ortaya koymuşlardır.

Tasavvuf geleneğine bağlı olanlar, insanın başkasından, kitaplardan öğrendiği şeylerin gerçekten bilgi adını almaya layık olmadığını, zira gerçek bilginin doğrudan, vasıtasız olarak ve sezgisel bir yaşantı hali ile Allah tarafından bu tecrübeyi hissedene ihsan edildiğini savunarak özel bir bilgi anlayışı geliştirdiler (Fazlur Rahman, 2004:208-214).

Tasavvuf geleneğinde ilim, zâhir ve bâtın ilim şeklinde ikili bir yapıda düşünülmüş, salt zihni aktivitelerden ibaret olan bilgi tek başına ilmi ifade etmesi için yeterli görülmemiştir. Sûflere göre amellerin en üstünü ilim tahsil etmektir. Ancak burada ilim sözünden maksat, zâhirde ve bâtında (beden ve ruh itibarıyla) kulun vazifesi olan hususlarla ilgili bilgilerdir (Kelâbâzî, 1994: 58-59). Mutasavvıflar nazarî bilgi yoluyla kazanılmış (kesbî) bilgiye karşılık ledünnî bilgiye daha çok önem vermiş, bilgi konusunda "nûr" kavramına ağırlık vermişlerdir (Taylan, 1995: V, 158-159).

Tasavvuf'ta ilim, kalbin bir şeyi elde etmesini zorunlu kılan bir sıfattır. Bu durumda bilen kalb olup, malum ise, elde edilen şeydir. İlimin hakikatının tasavvuru çok zordur (İbn Arabî, 1983: VIII, 82; Hucvirî, 1974, 205). Ayrıca Tasavvuf'ta ilme ayrı bir önem verilmiştir. Nitekim sûflerce ilim, hem kalbin hayatı (Gazzâlî, t.y.: I, 21), hem insanı hayvanlardan ayıran bir özellik hem de kalbin gıdası olarak görülmüş ve ilimsiz bir kalbin, ölümü lazım olan bir hasta olduğu ifade edilmiştir (Gazzâlî, t.y.: I, 13).

İbn Arabî, Bakıllânî gibi bazı kelimelerin tanımına tamamen mutabık olan bir tanım yapmıştır. O'na göre ilim, "kendisine sahip olan zat hakkında 'âlimdir' hükmünün verilmesini sağlayan bir sıfattır" (İbn Arabî, 2009: 49). İbn Arabî'ye göre, malumun kalbe zuhur etmesi, ilmin oluşmasına bir sebeptir. Yani ilim, kalbin, kendisiyle malumu elde ettiği bir sebeptir (İbn Arabî, 1983: VIII, 84). İlim kişinin kendisinde olanı idrak etmesidir (İbn Arabî, 1985: VIII, 85).

Sûfler bilgiyi, bir rivayetin aktarılmasına veya zihni çıkarıma dayalı bir hüküm olarak

görmekten ziyade “manevî aydınlanmaya yahut kesinlik tecrübesine (yakın) yol açan bir nur” şeklinde tanımlamışlardır. Allah’ın nurundan yansıyan bu ışığı, “kalp gözü” denilen manevî yeteneğin hakikati görmesi için zorunlu kabul etmektedir. Bu durumda sûflerin ilimle kastettikleri marifet, manevî tecrübe (zevk) olarak yaşanan zâhidâne hayat tarzının, ahlâkî temizliğin arındırdığı insan ruhuna yansıyan aydınlanma sürecidir (Kutluer, 2000: XXII, 112). Nitekim tasavvufî bilginin bu yönünü Gazâlî açık bir şekilde ifade etmekte ve tasavvuf ehlinin öğrenmekle elde edilen bilgiye değil, ilhamdan kaynaklanan bilgiye meylettiklerini belirtmektedir. Gazâlî’ye göre peygamberler ve velîlere ilâhî sırlar keşfolmuş, göğüslerine nûr akmıştır. Fakat bu öğrenme, okuyup-yazma ile değil, dünyadan yüz çevirme, alâkaları kesme ile yani tüm himmetleriyle Allah’a yönelmeleri sayesinde gerçekleşmiştir (Gazâlî, t.y.: VIII, 1371).

Hem Kalam’da hem de Tasavvuf’ta ilim, ilme’l-yakın, ayne’l-yakın ve hakka’l-yakîn olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Kalam ilminde “ilme’l- yakîn, nazar ve istidlal sonucu meydana gelen ilim; ayne’l-yakîn, bizzat gözle görmekle oluşan ilim; hakka’l-yakîn ise, ilk ikisinin bir araya gelmesi sonucu meydana gelen ilimdir. Bununla beraber ilme’l-yakîn, avam uleması; ayne’l-yakîn, havas uleması ve evliya için; hakka’l yakînin ise, peygamberler için söz konusu olduğunu ileri sürenler de olmuştur (Semerkandî, t.y.: 155). Sûfî ıstılahında ilme’l-yakîn, kesin aklî delil ile elde edilen bilgi; ayne’l-yakîn, beyân/açıklama ile elde edilen bilgi; hakka’l-yakîn ise, şüpheye yer vermeyen müşahede ile elde edilen bilgidir. İlme’l-yakîn akıl sahipleri, ayne’l-yakîn ilim sahipleri, hakka’l-yakîn ise marifet sahipleri içindir (İbn Arabî, 1985: XIV,193-209; Kuşeyrî, 2001: 121; Gümüşhânevî, t.y.: 264, 363, 367; Câbirî, 2001: 251-252; Yavuz, 1995: XXII, 138).

Bilginin/ilmin tanımını yapan ister kelamcı olsun isterse sûfî olsun, bilginin temel unsurları diyebileceğimiz her hangi bir yönünü, öne çıkardığını görmekteyiz. Bu öne çıkardığı yön ekseninde, bilgiyi tarif ettiği ve bilgiyi temellendirmeye çalıştığı söylenebilir. Bu tanımları kısaca, “bileni temel alarak yapılan tanımlar”, “bilineni temel alarak yapılan tanımlar” ve “bilen ile bilinen arasındaki ilişkiyi temel alarak ve öne çıkararak yapılan tanımlar” olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür (Cürçânî, 1998: I, 92; Âmidî, 2004: I, 73-85; İbn Fûrek, 2005: 5-6; Franz Rosenthal, 2004: 69-91). Bu temellendirmelerde öne çıkartılan yönlerin farklı ölçülerde vurgulanmış olması, tanım konusunda oldukça değişik tariflerin yapılmasına neden olmuştur.

1. Marifetin tanımı ve mahiyeti:

Arapça “عرف” kök fiilinden türetilen bir mastardır. Lügatte, sezgi, iç tecrübe, hissetme ve yaşama yoluyla idrak etme, anlama, kavrama, bilme, sağlam görüş, hakikate vâkif olma, görüp yaşayıp tadarak elde edilen bilgi olarak tarif edilir (İbn Manzûr, 1994: IX, 236 vd.; Cevherî, t.y.: IV, 1400 vd.; Zebîdî, 1987: XXIV, 133 vd.; İsfehânî, 2001: 495 vd.). Marifet kelimesinin, (راحته) kelimesinin yerine kullanıldığını yani “onun kokusunu buldum ya da hissettim” anlamına gelen أصبت عرفه fiilinden, ya da “onun sınırına (حده)

ulaştım” anlamına gelen “ أَصَبْتُ عُرْفَهُ ” kullanımından geldiği aktarılmıştır (İsfehânî, 2001: 495 vd.; Zebîdî, 1987: XXIV, 133 vd.). bununla beraber irfan ve marifet kelimesinin tefekkür ederek ve etkisinin veya sonucunun üzerinde düşünerek idrak etmek anlamına gelmektedir (İsfehânî, 2001: 495 vd.; Ferâhidî, 2003: III, 135-136; Zebîdî, 1987: XXIV, 133 vd.). “Marifet”, sözlükte “bilmek, tanımak, ikrar etmek” ve “cehl”in zıddı olan “ilim” demektir (Kâşânî, 1992: 363).

Arapça’da marifet kelimesi, iki mana barındırır. Birincisi, zâhir olan bir eserle istidlal edilen bâtın olan bir şeyi bilmektir. Nitekim “ اَعْمَالَكُمْ وَلَوْ نَشَاءُ لَارِيْنَاكُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمِيهِمْ وَلَتَعْرَفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ ” (el-Muhammed 47/30) ayetinde marifet, bu anlamdadır (Tehânevî, 1996: I, 1584; Etriş, t.y.:282). Dikkat edilirse, bu ayete benzer (el-Bakara 2/273; en-Neml 27/93; el-Hacc 22/72) gibi ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla marifet, bir şeye delalet eden alametleri tanıma sürecinde oluşan ilimdir. Yine bu ayette marifet, rü’yetten sonradır. İkincisi ise, daha önce görmekle, şâhid olmak suretiyle bir şeyi bilmektir. Mesela önce görülen bir kişinin daha sonra görüldüğünde, tanınması veya bilinmesidir. (Tehânevî, 1996: I, 1584; Etriş, t.y.:282).

Kur’ân’da direk olarak “marifet” ve “irfan” kelimesi yer almamaktadır. Ancak “a-r-f” fiili, türevleriyle birlikde 20 yerde geçmektedir. Kur’ân’da “a-r-f” fiilinin dışında, “urf”, “ma’ruf” ve “arafât” gibi kelimeler de yer almamaktadır (Abdulbâkî, 1984: “Marifet” mad.) (*).

Kelam ilminde marifet kelimesi, genel itibariyle ilimle olan ilişkisi bağlamında ele alınmış ve bu doğrultuda tanımlanmıştır. Kelam disiplininde ilim/marifet kavramları genel itibariyle nazarî boyutta ele alınıp tartışılmıştır. Allah’a saygının kalpte yer etmesi olarak tarif edilen marifet, Kelam’da ilimle eş anlamlı olarak umumiyetle bilgi manasına kullanıldığı gibi “marifetullah” şeklinde ve Allah hakkındaki bilgi için de kullanılmıştır (Uludağ, 1991: III, 361). Kelamcılar, bilgide objektifliği esas aldıklarından dolayı marifet kavramından ziyade, ilim kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bununla beraber onlar, bazı spesifik meseleler hariç genel olarak marifet, kelimesini “ilim” kelimesiyle eş anlamlı görmüşlerdir (Mâturîdî, 2003: 69, 75; Bakıllânî, 2000: 13; İbn Fûrek, 2005: 6; Râzî, 1981: II, 219; Neseî, 1993: I, 22). Bundan dolayı da marifet kelimesinin anlamından ziyade, ilim kelimesinin anlamı üzerinde yoğunlaşmışlardır. Kelam ilminde marifet kavramı, ilmin tarifinde (Mâturîdî, 2003: 69; Cüveynî, 1950: 13-14; Bakıllânî, 2000: 13; Pezdevî, 2003: 22; Nîsâburî, 1987: 50) ve imanın tanımı yapılırken (Mâturîdî, 2003: 478-479; İbn Fûrek, 2005: 154; Neseî, 2011: II, 1075;) ve Allah’ı bilme konusu işlenirken değinilen bir kelimedir (Mâturîdî, 2003: 168; Kadı Abdulcebbar, t.y.: XII, 230-238 vd.; Kadı Abdulcebbar, 1996: 86-89). Nitekim Mâturîdî, imân meseleleriyle ilgili olarak imânın,

* Kur’an’da bilmek ve tanımak anlamında yer alan âyetler için Bkz., el-Bakara, 2/89, 146; el-Yusuf, 12/58; Muhammed, 47/30. Bildirmek ve tanıtmak anlamında yer alan âyetler için Bkz., et-Tahrim, 66/3. birbirlerini tanımak anlamında yer alan âyetler için Bkz., el-Hucurât, 49/13, el-Yunus, 10/45.

marifet ya da kalp ile tasdik etmek anlamına gelip gelmediği meselesini ele alırken bu kavrama yer verir (Mâtürîdî, 2003: 485). Eş'arî'ye nisbet edilen bir bir tanıma göre marifet, Allah'ın kendisini yarattığına ve idare ettiğine itikad ederek O'na boyun eğmektir (İbn Fûrek, 2005: 154). Ebû'l Muntehâ ise el-Fıkhu'l-Ekber şerhinde, marifetin "Allah'ı isim ve sıfatları ile bildikten sonra, bu bilmesini/inanmasını muamelatı ile göstermek" olduğunu belirtir (Magnisâvî, 1321: 15). İlk dönem Akâid ve Kelâm metinlerinde marifet kavramının bu çerçevede ele alındığı, "marifet problemi" denildiği zaman Allah'ın tanınması, Allah'a imân edilmesi ile ilgili bazı meseleler anlaşıldığı söylenebilir.

Tasavvuf'ta ise marifet, sadece nazarî olarak değil, amelî açıdan da ele alınır ve marifetin amelî yönü nazarî yönünün temelini oluşturur. Tasavvuf'ta ilimle amel etmek marifeti elde etmenin bir mukaddimesi sayılır. Bununla beraber sûflerin dilinde "marifet" dediğimiz "bilgi", hiç bir şüphe kabul etmeyen, görülmüş, bilinmiş ve içten yaşanmış olan bir anlam taşır (Âfîfî, 1998: 98; Yüksel, 1991: 69).

Tasavvuf'ta irfan, keşif, ilham, ilm-i ledün, sezgi gibi daha başka terimlerle de isimlendirilen marifet, kalp kaynaklı, vasitasız bir bilgidir (Kara, 1995: 129). Marifet/irfan, aklın ötesinde keşifle marifetullah'a ulaşmayı, kalp gözüyle Hakk'ı hisseden ilme'l-yakînden hakka'l-yakîne ulaşmayı hedef alır (İz, 2001: 32). İrfan, evrene karşı bir tür tavır alıştıdır. Marifet, psikolojik, fikrî ve "varoluşsal" bir tavidir. Hatta hayatı, yaşamayı ve ölüm sonrasını içeren genel bir evren tasavvurudur (Câbirî, 2001: 334). İrfan, sadece bireysel bir tavır, sadece süluk değildir. O, aynı zamanda -tabir yerindeyse- uhrevî bir ideolojidir (Câbirî, 2001: 338). İrfan sahibi anlamına gelen "ârif" kelimesi, daha çok Tasavvuf'ta kullanılan bir terimdir. Ârifin bilgisine marifet denir. Velayet rütbesi kazanan insana ârif, onun haline ve kullandığı ölçüye ise marifet denilmiştir (İbn Arabî, 1985: II, 318; Kuyumcu, 1984: 40).

Terim olarak marifet, insanın okuduğu, dinlediği, gördüğü, manevi ve rûhî tecrübe ile kazandığı, keşf ve sezgi ile müşahede ettiği fikir, kanaat ve anlayış anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 1996: 271; Cebecioğlu, 1997: 399). Bir başka deyişle marifet, sûflerin ruhanî halleri yaşayarak, manevi ve ilahî hakikatleri tadarak iç tecrübe ile vasitasız olarak elde ettikleri bilgiye verilen isimdir (Uludağ, 1996: 271 vd.; Cebecioğlu, 1997: 399 vd.). Âriflere göre gerçek marifet, her şeydeki zenginliği bir tarafa koyup, Allah ile beraber olmanın zenginliğine ermektir (Gümüşhânevî, t.y.: 183). Ayrıca İbn-i Sina'ya göre ârif, düşüncesini ceberut âleminin sınırlarına yoğunlaştırmış, hakikatın (Allah'ın) nurunun onun sırrında parlamasını takip etmeye adanmış kimsedir (İbn Sînâ, 1958-1968: II, 58).

Tasavvuf terminolojisinde Bir'e giden yolu gösteren anlamına da gelen marifet (İbn Arabî, t.y.a: II, 297; İbn Arabî, 1997, 58), eğer söz konusu Allah'ın zâtı ve sıfatları ise, şek-şüphe kabul etmeyen ilimdir (Tehânevî, 1996: I, 1584). Marifet, hakikat gözüyle hakikatı olduğu hal üzere ihata etmektir (Kâşânî, 1992: 363). Marifet, Allah ve O'nun sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri hakkında mânevî tecrübeyle doğrudan elde edilen

bilgi anlamında bir tasavvuf terimidir (Uludağ, 2003: XXVIII,54).

2. İlim-marifet ilişkisi:

“Marifet”, Arap diltelerince ilim kelimesiyle eş anlamlı kabul edilmiş (İbn Manzûr, 1994: IX, 236 vd.) ise de, çeşitli bağımsız ilim dallarının ortaya çıkması neticesinde, sonraki dönemlerde bazı metafizik kaygıların da etkisiyle bu iki kelimeye farklı terim manaları yüklenmiştir (Tehânevî, 1996: I, 1583-1584; İsfehânî, 2001: 495 vd).

İsim olarak “bilgi” anlamına gelen marifet/irfan kelimesi ilimle eş anlamlı gibi kullanılmakla birlikte, dil bilginleri ve sûfilerin geneli aralarında bazı farklar olduğunu nakletmişlerdir. İlim tümel ve genel nitelikteki bilgileri, marifet tikel, özel ve ayrıntılı bilgileri ifade eder. İlmin karşıtı cehil, marifetin karşıtı inkârdır (İsfehânî, 2001: 495 vd.; Hıfînî, 1987: 246; Kâşânî, 1992: 363; Semerkandî, t.y.: 154-155; Kuşeyrî, 2001: 342-343; Etriş, t.y.: 281; Cebecioğlu, 1997: 172). Nitekim Nahl suresi 83. âyetinde “marifet” zıddı olan inkârla birlikte “اللهُ تَمَّ يُكْرِوْنَهَا يَعْرِفُونَ نِعْمَتِ” şeklinde yer almaktadır. Aynı şekilde Yûsuf suresinin 58. âyetinde de “يوسف فدخلوا عليه فعرفهم و هم له منكرون وجاء اخوة” bunu görmek mümkündür. Bu sebeple ilim kelimesi her zaman marifetin yerini tutamaz (Uludağ, 2003: XXVIII, 54). Allah için de “الله يعلم” denilip “الله يعرف” denilmez. Zira marifet, tefekkür yoluyla ulaşılan kesin ilim hakkında kullanılır (İsfehânî, 2001: 495 vd.; Etriş, t.y.: 281).

Kelam ilminde marifet kelimesi, Allah için söz konusu olduğunda ilim kavramından farklılık arz etse de, insanlar için söz konusu olduğunda ise, farklı olduğunu ileri sürenler (Kadı Abdulcebbar, t.y.: XII, 25; İbn Fûrek, 2003: 50) olmasına rağmen genel olarak ilim kelimesiyle özdeş kabul edilmiştir. Zira tasavvuf ilminde, marifetin kaynağı olarak kabul edilen ve muteber görülen müşahede, kelam ilminde bilgi kaynağı olarak kabul edilmemiştir. Kelam düşünce sisteminde ilim, müşahedenin mahalli olan kalp ile değil de, nazar ve istidlalin mahalli olan akıl ile elde edilir.

Kelamcılar, özellikle de Allah’ın bilinmesi konusunu ele aldıklarında, ilim kelimesini kullanmayıp tasavvufta kullanıldığı gibi marifet kelimesi kullanmışlardır. Bundan dolayı da “marifetullah” terimini sıkça kullanmışlardır (Kadı Abdulcebbar, t.y.: XII, 488-491; Kadı Abdulcebbar, 1996: 39, 64-69, 88; Cüveynî, 1969: 119-123; İbn Fûrek, 2005: 154; Taftazânî, 1998: I, 262-269; Râzî, t.y.: 28; Beyâzî, 1971: 41-12; Mağsinâvî, 1321: 15).

Kadı Abdulcebbar’a göre, ilim ve marifet farklı olmayıp ikisi de nazar sonucu doğar. İlim, kullarda açığa çıkar ve gerçekleşir. Bu durumda, fehm, tefekkuh ve fetanet şeklinde isimlendirilir. Her halukârda ilimle, alimin nefsi sukuna erer. Bundan dolayı kişinin tatmin olmadığı ve itikat etmediği şeyler ilim değildir (Kadı Abdulcebbar, t.y.: XII, 25). Ancak Mu’tezile âlimlerinin bazılarına göre ilim ile marifet birbirinden farklıdır. İlim, itikat iken; marifet, istidlaldır. Çünkü ârif, istidlal sahibi olandır (Kadı Abdulcebbar, t.y.: XII, 25).

Eş'arî, ilimle marifet arasında her hangi bir fark olmadığını ifade etmiştir (İbn Fûrek, 2005: 6). Bakillânî gibi bazı Eş'arîler, ilim ile marifeti aynı görür (Bakillânî, 2000: 13; Râzî, 1981: II, 219). Ancak İbn Fûrek, “her ilim marifet, her marifet de ilimdir” görüşünün doğru olmadığını belirterek, ilmimi kullanıp gereğince amel etmedikçe ve ilmimi övülen hallere tahsis etmedikçe âlimin, ârif olarak isimlendirilemeyeceğini söyler. Bu durumda marifet, âlimin haline râcidir (İbn Fûrek, 2003: 50) (*).

Nesefî, bilginin marifet temelinde tanımlanmasına karşı çıkmakta ve bu görüşün geçersizliğine kanaat getirmektedir. Ona göre bilginin marifet merkezli tanımlanması durumunda âlimin de ârif olarak tanımlanması gerekir. Halbuki Allah, âlim olarak vasıflandırılabilmesine karşın, ârif olarak vasıflandırılmaz (Nesefî, 1993: I, 13). Allah kendisini âlim olarak vasıflandırıyor, fakat “ârif” olarak vasıflandırmıyor. Çünkü marifet kendisinden önce bir bilgisizliği gerektirir. Allah için böyle bir şeyin muhal olmasından dolayı bilgiyi marifetle tanımlamak yanlış bir tanımlama olur (Nesefî, 1993: I, 13; Râzî, 1981: II, 185; Bağdâdî, 1928: 15; Âmidî, 2003: I, 16). Nitekim Allah için “marifet” kavramının kullanılmayacağı konusunda icma olduğu belirtilmektedir (Cürçânî, 1998: I, 78).

Tasavvuf terminolojisinde ilim kavramı genellikle marifet kelimesiyle münasebeti bakımından anlam taşımıştır. Nitekim hikmet, eşyanın cevherini ve dâhilî hakikatlerini bilmek iken; ilim, eşyanın ve varlığın zâhirini bilmektir (Tirmîzî, 2002: 16). Tasavvuf literatüründe genel itibarıyla ilim ile marifet kavramlarının birbirinden farklı olduğu kabul edilmiş ve ikisi arasındaki farklar dile getirilmiştir (Muhâsibî, 1993:19; Tehânevî, 1996: I, 1583; Ebû Tâlib el-Mekkî, 2001: I, 193; Kâşânî, 1992: 124-125; İbn Arabî, 1997: 70; Tirmîzî, 2002: 16; Kuşeyrî, 2001: 342-346; Şarkâvî, 1987: 205; Cebecioğlu, 1997: 117; Uludağ, 2003: XXVIII, 54).

İlk dönemlerden itibaren sûfiler, sûfî olmayan âlimlerin ulaştıkları bilgilerden farklı ve kendilerine has bir bilgiye sahip olduklarına inanmışlar, bu bilgiyi marifet, irfan, yakın gibi yine kendilerine has terimlerle ifade edip bunun için bazen ilim kelimesini de kullanmışlardır. Ancak ilim terimini marifet anlamında kullandıklarında bunu tasavvufî terminolojiye ait bazı sıfatlarla niteleyerek “ledün ilmi, bâtın ilmi, esrar ilmi, hal ilmi, makam ilmi, fenâ-bekâ ilmi, mükâşefe ve müşâhede ilmi” gibi tabirler oluşturmuşlar, bu tabirlerle marifet dedikleri ilâhî esrar ve hakikatlere, nefsin niteliklerine, varlıkların durumuna ve gayb niteliğindeki bazı hususlara ilişkin bilgiyi kastetmişlerdir. Marifetin mukaddimesinin ilim,

* Bazı sûfiler ise âlimde bulunması gereken hâli keşf ile ilişkilendirmektedirler. Nitekim İbnu'l-Arabî, âlim ile ârifi şöyle tanıtmaktadır: “Allah Teâlâ'nın kendisini müşâhede ettirdiği ve bu sebeple üzerinde bir takım hallerin ortaya çıktığı kimseye ârif denir. Ma'rifet, ârifin hâlidir. Allah Teâlâ'nın zâtunun ilahlığına tanık kaldığı fakat üzerinde hiçbir hâlin ortaya çıkmadığı kimseye ise âlim denir. İlim de âlimin hâlidir”. (İbn Arabî, t.y.a: II, 129).

ilimsiz marifetin muhal, marifetsiz ilmin vebal olduğuna inanan sûfiler, marifetin ledünnî bir ilim sayıldığı görüşündedir. Onlara göre bu ilimde vehmin tesiri bulunmadığından ismet (masumiyet, saflık) vardır; diğer ilimler ise vehmin etkisi altında oldukları için saf ve mâsum değildir (Uludağ, 2003: XXVIII, 54).

Marifet, aynı manaya gelen ilimden farklı olarak tecrübî bilgiyi; yaşanan, his ve duygu ile sezilen irfanî bilgi ve tanımaya ifade eder. İlim ise, daha geniş bir alanı ve nazar ve istidlal yoluyla öğrenilerek elde edilen her türlü bilgiyi kapsar (Yılmaz, 2010: 29). Marifet, şuhûddan meydana gelirken; ilim, yakînden meydana gelir. Marifetullah, şuhud yoluyla meydana gelir (Kâşânî, 1992: 124-125). Geç dönem sözlüklerinde marifet ilimden daha özel bir anlama sahiptir. Çünkü marifette bilme fiilinin yöneldiği nesne tektir, ilimde ise bilmenin konusu umumdur. Ayrıca marifette “unutulan şeyin hatırlanıp tanınması” anlamı da vardır. Nitekim marifetin karşıtı inkâr, ilmin karşıtı ise cehl olarak gösterilir (Zebibî, 2000: XXXIII, 126 vd.; Etriş, t.y.: 281; Kutluer, 2000: XXII, 112).

Marifet, ilim kelimesiyle yakın anlamlı kullanılmakla birlikte aralarında bazı farklılıklar vardır. İlim, aklın hakikatleri ve eşyâyı kavramasıdır. Marifet ise, daha özeldir ve ilimden sonra gelir. Her marifet bir ilmi gerektirirken, her ilim bir marifeti gerektirmez. Bir kimse marifet sahibi olmadığı bir şeyin ilmine (bilgisine) sahip olabilir. Marifet, aklın kavrayışı ile birlikte insan zihninde önceden mevcut olan eşyâ ve hakikatler hakkında irâdenin işe koyulmasıdır. (en-Nahl 16/83; el-Yusuf 12/58 gibi bazı ayetlerde geçtiği gibi marifetin zıddının inkâr olması da kelimenin irâde ile ilişkisini göstermektedir (Rıdvânî, t.y.: 848-849). Kimilerine göre, her ilim marifet; her marifet ise, ilimdir (Tehânevî, 1996: I, 1584; Kuşeyrî, 2001: 342).

Marifetle ilim arasında fark koyan sûfiler şöyle derler: “kimilerine göre, marifet, tasavvur; ilim ise, tasdikdir. Bunlar irfanı, ilimden daha üstün görenlerdir. Zira Vâcibu’l Vücut’un varlığını duyularımızla zaruri olarak tasdik ediyoruz, ama O’nun varlığının hakikatını tasavvur etmek, gücümüzün dışındadır. Buna göre her ârif âlimdir. Ancak her âlim, ârif değildir. Kimilerine göre ise, marifet, cüz’iyyâtı idrak etmektir; ilim, külliyâtı idrak etmektir (Tehânevî, 1996: I, 1583; Râzî, 1981: II, 219).

Marifetin, sırta ait olduğunu söyleyenler de vardır, ilim ile marifet bir imiş gibi gözükmesine rağmen, aralarında ince bir fark vardır: İlim kesbî iken, marifet vehbidir. Kimileri de, bu konuyu şu şekilde açıklar: Kul, Allah’ı sıfat ve isimleri ile bilir, Allah’la arasındaki kulluk muamelesinde ciddi, samimi ve doğru olur, sonra kötü ahlâkını düzeltme yoluna gider. Hakk’ın kapısından sürekli olarak ayrılmaz, yani kalbi ile sürekli itikâf halindedir. Sonra kendisine hatıralar gelir, sürekli içten Allah ile münâcât (söyleşi, yalvarı) halinde olur. Allah tarafından kalbine gelen sırlardan bahseder, işte bu durumda olan kişiye ârif ve bu kişinin bilgisine de marifet denir. Nefsinin kötülüklerinden ne denli uzak olursa, Rabbi hakkındaki marifeti, o denli artar. Bir kimsede marifetin meydana geldiğinin belirtisi, o kişide Allah’tan heybetin zuhur etmesidir. Marifeti fazla olanın, heybeti fazla olur.

Bazıları da marifeti fazla olanın sekîneti fazla olur, demiştir (Kuşeyrî, 2001: 342-343; Semerkandî, t.y.: 154-155; Cebecioğlu, 1997: 172).

İmanı ancak yakın nuru ile müşahede eden ârif (Gazâlî, t.y.: III, 14), âlim gibi bilen manasına gelirse de hakikatte ondan farklıdır. Âlim, ilmi bir tahsil ve çalışma sonucu elde eder. Ârif ise irfana, ilham ve hal ile ulaşır (Cebecioğlu, 1997: 117). Bir başka deyişle ârif, tekellüfsüz, düşünmeye hacet kalmaksızın gördüğünü bilen ve anlayan, zevkî ve vicdânî irfan sahibine derler (Pakalın, 1993: I, 79). İbn Arabî ise, ârif ve âlimi şu şekilde tanımlamaktadır: Allah Teâlâ'nın kendisini müşahede ettirdiği ve sebeple üzerinde bir takım hallerin ortaya çıktığı kimseye ârif denir. Marifet ise, ârifin halidir. Allah Teâlâ'nın zatının ilahlığına tanık kıldığı fakat üzerinde hiçbir halin ortaya çıkmadığı kimseye ise âlim denir, ilim de âlimin hâlidir (İbn Arabî, 1997: 70; Cürçânî, 1985: 155, 221). Ârif-i billah ise, mazhar olduğu ilâhî tecellî hasebiyle, bu dünyada ölüp dirilmiş ve sanki mezarından çıkarak gerçek hayata döndürülmüş olarak ahirete has bir hal içinde yaşar (İbn Arabî, 1992: 272-273; Kâşânî, 1966: 27; Kayserî, 1299: 424; Âffî, t.y.: I, 185-186; Konuk, 1994: IV, 57-59).

Tasavvufî düşüncede ârif ile âlim arasında açık bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım hem marifet ile ilim arasındaki metot farkından, hem de ârif ile âlimin vasıflarının farklı oluşundan ileri gelmektedir, ilmin elde edilmesinde âlimin dinî ve ahlakî şahsiyetinin fazlaca önemi olmadığı halde marifete ulaşmada şahsiyet merkezî rol oynar. Âlim zihnî faaliyetle mutlak surette bilen, ârif ise ahlakî ve manevî arınma sayesinde sezgi gücü ve derunî tecrübe ile öğrenen, anlayandır. İlim marifetten daha şümullüdür, ilim ilâhî bir sıfattır, marifet ise, tabiatla, var oluşla ilgili Rabbânî bir sıfattır. Buna göre Allah Teâlâ'ya ârif denmez, âlim denir (İbn Arabî, t.y.a: II, 316; Tehânevî, 1996: I, 1583; Şarkâvî, 1987: 205). Çünkü âlim küllî ve cüz'îyi veya mürekkebi bilen, ârif ise ancak cüz'îyi veya basiti bilen zattır. Âlim bir şeyin hakikatini, ilm-i Bârî gibi huzurî ve kulların ilimleri gibi husulî olan şeyleri bilir. Ârif, bir şeyi hadd-i zatında olduğu gibi bilir ise de, evvelce onu bilmez (Nesefî, 1993, I, 13; Râzî, t.y.: 5-6; Râzî, 1981: II, 185, 219; Âmidî, 2004: I, 16; Bağdâdî, 1928: 15; Tehânevî, 1996: I, 1583).

Marifet, iki anlamdadır. Birincisi, mutlak tasavvur; ikincisi de, tasdik manasındadır. Bundan dolayı her ilim ve marifet için, ya tasavvur ya da tasdik denilir. Yani tasdike, ilim denilmiştir. İlim, gerek mahiyeti tasavvur olsun gerekse mahiyetin durumunu tasdik olsun basit ve mürekkep(*) olan şeyleri idraktır (Taftazânî, 1998: I, 415-417; Râzî, t.y.: 5-6). Anlamca veya hükümce cüz'î olan basit şeyler, marifet; mefhum ve hüküm açısından küllî olan mürekkepler ise, ilim kelimesiyle ilgilidir. Zira cüz'î ve tasavvur, basite; küllî ve tasdik ise, mürekkebe benzer. Bundan dolayı tasavvurât hakkında marifet; tasdikât

* Basit ve mürekkep kavramları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Taftazânî, 1998: I, 415-417; Râzî, t.y.: 5-6)

hakkında ise, ilim kelimesi kullanılır (Tehânevî, 1996: I, 1583).

Mutasavvıflara göre her ilim, marifet ise de her marifet ilim değildir. İlimin elde edilmesi için dini yaşama zarureti yoktur. Bu yüzden sûfiler birinin amelsiz olduğunu ifade etmek istedikleri zaman ona âlim veya molla derler. Âlim örnek alınır, arifle hidayete erişilir. Çünkü o, hâlleri ve davranışlarıyla doğru yolu gösterendir. Âlim, Allah'ı delille bilir; ârif ise, Allah'ı Allah'la tanır. Gökler ve yer en ücra köşelerine kadar ârifin bilgi alanına girer. Ve ârif tamamen manevî sezgiyle âlemi müşahede eder. Bununla birlikte ârifler, nazar ve marifetlerinin derinliğine göre, farklı derecelerde olabilirler (Gazâlî, t.y.: IV, 309 vd.; İbn Arabî, t.y.a: II, 316; Kuşeyrî, 2001: II, 601 vd.; Uludağ, 1993: III, 361). İrfan, "bâtın"ın bilgisi olmakla ilimden ayrılır. İlim ise sadece "zâhir"ın bilgisidir (Câbirî, 2001: 337). İlim ile kast edilen, büyük ölçüde kavramsal bilme; marifetten maksad ise Allah, şeytan, nefis ve amellere dair olan bilgidir (Muhâsibî, 1993: 19).

Ârif-âlim mukayesesinde ifade edilenlerden sûfilerin akla, aklî bilgiye, ilme karşı oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Onların karşı oldukları katı ve kuru bir akılcılık, inançtan ve aşktan bağımsız olarak uygulamaya konan ilmî bilgidir (Çelik, 2004: 32). Mevlânâ'ya göre böyle bir bilgi, insanın kafası ile gönlü arasında nifak sokmuş, inancı acınır bir duruma getirmiş; bedeni ruhun; maddeyi, mananın; şeytanı âdemin fevkine çıkarmıştır. Muhammed İkbâl'e göre, insandan beklenen ilimden mahrum bir cezbeyle kapılıp gitmek de değildir, hayatı kuru bilgi ile karartmak da. Önemli olan ilim ile aşkı ve irfanı birleştirmektir, İkbâl şöyle demektedir: Mevlânâ'nın kendi nefsinde gerçekleştirdiği ve bizlere de yüksek sesle tavsiye ettiği bu ilim-irfan sentezidir (Aydın, 1986: 232-233).

Kısaca Tasavvuf disiplininde ilim ile marifet arasında ince bir fark mevcuttur: ilmin zıddı cehl iken, marifetin zıddı, inkârdır, ilim kesbî iken, marifet vehbîdir (Cebecioğlu, 1997: 487). İlim daha genel marifet ise, daha özeldir (Askerî, 1997: 80). Yani ilim, marifetten daha geniştir (İbn Kayyim Cevziyye, 2003: III, 312-314).

Özetle Kelamcılar genel olarak ilim ve marifet kavramlarını müteradif olarak görmüşlerdir. Bununla beraber, usulleri gereği sübjektif bilgiyi ifade eden ilham ve keşfi genel itibariyle delil olarak kabul etmemişler ve akıl, nass ve duyularla elde edilen, objektif değeri ve bağlayıcılığı olan ilim kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Sûfiler ise ilim ve marifet kavramları arasında fark görmüş ve âdeta marifeti ilimden daha muteber görmüşlerdir. Ayrıca sübjektif bilgiyi ifade eden keşf ve ilhamı, bilgi kaynağı olarak kabul edip, bu bilgiye marifet ismini vermişlerdir. Her ne kadar sûfiler, sezgi yoluyla elde edilen bilgileri doğru kabul etseler de, istismara açık olması açısından değerlendirildiğinde, kelamcıların bu konuda daha isabetli bir duruş sergiledikleri görülür. Özellikle de itikadî konularda sezgisel bilginin kabul edilmesi, birçok itikadî problemi doğuracaktır.

Nihaî tahlilde Kelam ve tasavvuf disiplinlerinin usulleri göz önünde bulundurulduğunda, ilim ve marifet kavramları iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, Allah'ın bilgisi göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, Allah'a “Ârif” denilemeyeceği hakkında –ifade ettiğimiz üzere- icma vardır. Diğer bir ifadeyle Allah için marifet kavramının kullanılmayıp, ilim kavramı kullanılmıştır. Bu doğrultuda her iki kavram arasında bir farkın olduğunu söylemek mümkündür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde sûflerin haklı olduğunu söylememiz mümkündür. İkincisi ise, beşerin sahip olduğu hâdis bilgi göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, iki farklı yaklaşım sergilenebilir. Birincisi, keşf ve ilham yolu hesaba katılmaksızın sadece akıl, nass ve duyularla elde edilen bilgi ki, buna kelam dâhil olmak üzere islam düşünce sisteminde ilim denilmiştir. Bu noktada ilim ve marifet müterâdif görülmüştür. İkincisi ise, keşf ve ilham yoluyla elde edilen ilimdir ki, sûfler buna marifet demiştir. Kelam ilminde ve islam düşüncesinin genelinde, objektifliği olmadığından dolayı bu tarz bilgiye pek itibar edilmemiştir.

5- Sonuç:

İlim ve marifet kelimeleri, sözlük anlamı itibariyle birbirinin müteradifidir. Nitekim klasik sözlüklerde, birinin tanımının diğeriyle yapıldığı açıkça görülmektedir.

Kelam ilminde ilmin ve imanın tanımı ve marifetullah konuları hariç, marifet kavramı pek kullanılmamış; marifet kavramından ziyade ilim kavramı kullanılmıştır. Kelamcılar arasında her iki kavramı farklı görenler olsa da, genel itibariyle ilim ve marifet kavramları müteradif kabul edilmiştir. Bundan dolayı da Kelam düşünce sisteminde, ilim kavramı ön plana çıkmış ve marifet kavramı fazla gündeme gelmemiştir. Dolayısıyla, Kelam disiplininde, âdeta ilim merkezli bir düşünce ağı oluşturulmuştur.

Kelamcılar, usulleri gereği subjektif bilgiyi ifade eden ilham ve keşfi genel itibariyle delil olarak kabul etmemişler ve akıl, nass ve duyularla elde edilen, objektif değeri ve bağlayıcılığı olan ilim kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir.

Tasavvuf ilminde ise, ilim ve marifet kavramları birbirinden farklı değerlendirilmiştir. Marifet kavramı, ilimden daha çok önemsenmiş ve âdeta marifet orijinli bir düşünce sistemi oluşturulmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca subjektif bilgiyi ifade eden keşf ve ilhamı, bilgi kaynağı olarak kabul edip, bu bilgiye marifet ismini vermişlerdir.

Sûflerin geliştirdikleri epistemoloji ve bu epistemolojinin sonucu olarak oluşan öznel bilgi/marifet, kelamcılarının sahip oldukları nesnel bilgiyi/ilmi karşılayamamaktadır. Zira öznel bilginin, kime ait olursa olsun, subjektif bir değer taşıyan ve başkasını bağlayıcılığı olmayan bir bilgi olduğunu söylemek mümkündür. Kelamcılarının epistemolojisinde ise, nesnel bilgi söz konusudur. Nitekim onlar nesnel bilgi için aklî, naklî ve hissî birtakım delilleri toplamaya yönelir ve bir şeyi doğruluğunu ispatlamak isterler. Dolayısıyla Kelam

ilminde genel itibariyle genel-geçer olan ve herkesçe algılanabilen delillerle elde edilen bilgi, objektif ve bağlayıcı bir bilgi konumundadır.

Kelam disiplininde ilim kavramı hem teolojik hem epistemolojik açıdan ele alınmıştır. Bilgi/ilim, beşerî ve ilâhî şeklinde bir ayrımına tabi tutulmuş ve bu bağlamda ilmin tarifi yapılmaya çalışılmıştır. Tasavvuf disiplininde ise, bilginin teolojik boyutundan ziyade, epistemolojik yönüne ağırlık verildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Allah'ın ilim sıfatının nasıllığı konusuna pek girilmemiş, beşerî bilginin tanımı ve mahiyeti üzerinde durulmuştur. Bununla beraber sûflerin, nazarî/teorik bilgiden ziyade, amelî/pratik bilgiyi önemsediklerini söylemek mümkündür.

Kelamcılarının bilgi/ilim anlayışlarında obje etkili olup, ilim maluma tâbi kılınmıştır. Sûflerin bilgi/marifet düşüncesinde ise, süje etkili olup, süje kaynaklı bir ilim-malum ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdübâkî, Muhammed Fuâd, (1984), *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'an*, İstanbul, Çağrı yay.

Âffîfî, Ebu'l A'lâ, (1998), *Muhyiddin İbnu'l-Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi*, (çev. Mehmet Dağ), İstanbul, Kırkambar yay.,

Âffîfî, Ebu'l A'lâ, (T.Y.), *Talîkâtü'l-Fusûsi'l-Hikem*, Beyrut, Dâr-u Lübnan.

Âmidî, Seyfuddin, (2004), *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûlu'd-Din*, Kâhire, Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.

Âmidî, Seyfuddin, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Dâru's-Samii, Suud-i Arabistan 2003.

Asım Efendi, Ahmet, (1305), *el-Okyanusu'l-basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, (Kamus Tercümesi), İstanbul.

Askerî, Ebû Hilal, (1997), *el-Furuku'l-Luğaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, Kâhire, Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe.

Aslan, Abdulgaffar, (2002), "IV/X. Yüzyılda Kelam-Tasavvuf İlişkisi –İbn Fûrek Örneği-", *Dini Araştırmalar Dergisi*, sy:14, c.V, Ankara.

Aydın, Mehmet S., (1986), "Muhammed İkbâl'in Eserlerinde Mevlânâ", *Birinci Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler 3-5 Mayıs 1985*, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Bağdâdî, (1928), Abdulkâhir, *Usûlu'd-Din*, İstanbul, I. Baskı.

Bakillânî, Ebû Bekir, (2000), *el-İnsâf fîmâ yecibu i'tikaduhu velâ yecûzu'l-cehlu bih*, Kâhire, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Türâs.

- Bakıllânî, Ebu Bekr Muhammed, (1957), *Kitâbu't-Temhîd*, Beyrut, el-Mektebetu's- Şarkıyye.
- Beyâdî, Kemalettin, (1971), *İşârâtu'l-Merâm min ibârâti'l-İmam Ebi Hanîfe fî Usûli'd Din*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Câbirî, Muhammed Âbid, (2001), *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Koroğlu-Hasan Hacak, İstanbul, Kitabevi yay., III. Baskı.
- Cebecioğlu, Ethem, (1997), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber yay..
- Cevherî, İsmail b. Hammad, (T.Y.), *es-Sıhah Tâcu'l-luğa ve's-sihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğaffar Attar, Mısır, I-VI, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi.
- Cürçânî, Seyit Şerif, (1998), *Şerhu'l-Mevâkıf*, thk. Mahmut Ömer ed-Dimyâtî, Beyrut, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.
- Cürçânî, Seyyid Şerif, (1985), *Mu'cemu't-Ta'rifât*, Beyrut, Dâru'l-Fazîle.
- Cüveynî, İmamu'l-Harameyn, (1950), *Kitabu'l-İrşâd ilâ kavâdi'l-edilleti fî Usûli'l İ'tikâd*, Mısır, Mektebetu'l-Hancı.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn, (1969), *eş-Şâmil fî Usûli'd-Din*, İskenderiye, Menşeeu'l-Meârif.
- Daud Wan, Mohd Nor b., (2002), *İslam Bilgi Anlayışı*, (çev. Fuat Aydın), Ankara.
- Fazlur Rahman, *İslam*, (2004),(çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), Ankara, Ankara Okulu yay..
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed, (2003), *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Gazâlî, Ebû Hâmid, (T.Y.), *İhyâ-u Ulûmi'd-Din*, Kâhire, Dâru's-Şa'b.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyauddin, (T.Y.), *Câmiü'l-Usûl*, Basım yeri yok.
- Güzel, Abdurrahim, (2001), “Kelam ve Tasavvuf Açısından Tevhid”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sy:11, Kayseri.
- Hanefi, Hasan, (1999), “Geleneksel İslam Düşüncesindeki Otoriteryenliğin Epistemolojik, Ontolojik, Ahlakî, Siyasî ve Tarihî Kökenleri Üzerine”, *İslâmiyât*, (çev. İlhami Güler), c. II, sy: 2, Ankara.
- Hıfînî, Abdu'l-Mün'im, (1987), *Mu'cemu istulâhâti's-süfiyye*, Beyrut, Dâru'l-Mesîre,.
- Hucvirî, Ebu'l-Hasan Ali b. Osman, (1974), *Keşfu'l-Mahcûb*, Mısır.
- İbn Arabî, Muhyiddin, (1985), *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahya-İbrahim Medkûr, Mısır.
- İbn Arabî, Muhyiddin, (1992), *Fusûsu'l-Hikem*, (çev. Nuri Gençosman), İstanbul, MEB. yay..
- İbn Arabî, Muhyiddin, (1997), *Mu'cemu Istulâhâti's-Süfiyye*, (Mukaddemât içerisinde), (çev. Seyfullah Sevim), Kayseri, Büyükşehir Belediyesi Kültür yay..

- İbn Arabî, Muhyiddin, (2009), *Kitâbu'l-Marife*, (çev. Hüseyin Şemsi Ergüneş), İstanbul, İz yay..
- İbn Arabî, Muhyiddin, (T.Y.) *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyeti'l-Kübrâ.
- İbn Arabî, Muhyiddin, (T.Y.), *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, thk. Ahmet Şemseddin, Beyrut, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- İbn Arabî, (1997), *Marifet ve Hikmet*, (çev. Mahmut Kanık), İstanbul.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed, (1979), *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârun, Basım yeri yok, Dâru'l-fikr.
- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed, (2003), *Kitâbu'l-İbâne an turukı'l-kâsidîn ve'l-keşf an menâhici's-sâlikîn ve't-teveffur ilâ ibâdeti Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Ahmed Yıldırım, Abdulgaffar Aslan, Isparta.
- İbn Fûrek, Muhammed, (2005), *el-Mücerred fî makalât-ı Ebi Hasan el-Eş'arî*, Kâhire, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye.
- İbn Haldun, Abdurrahman, (1986), *Mukaddime* (çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul, Milli Eğitim yay..
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed, (2003), *Medâriku's-Sâlikîn*, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed, (1994), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Daru's-Sadr.
- İsfahânî, Râgıb, (2001), *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'an*, İstanbul.
- İz, Mâhir, (2001), *Tasavvufun Mâhiyeti, Büyükleri ve Tarikatler*, (hızl. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, Kitabevi yay..
- İzmirli İsmail Hakkı, (1339-1341), *Yeni İlm-i Kelam*, İstanbul, Evkâf-ı İslamiyye Matbaası.
- İzmirli İsmail Hakkı, (1981), *Yeni İlm-i Kelam*, (Hızl. Sabri Hizmetli), Ankara.
- Kadı Abdülcabbar, Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Huseyn, (1996), *Şerhu Usuli'l-Hamse*, thk. Abdulkerim Osman, Kâhire, Mektebetu Vehbe, III. Baskı.
- Kadı Abdülcabbar, Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Huseyn, (T.Y.), *el-Muğni fî ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*, Basım yeri yok.
- Kara, Mustafa, (1995), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, Dergah yay..
- Kâşânî, Abdurrezzak, (1966), *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Mısır, Matbaat-u Mustafa el-Bâbî, II. Baskı.
- Kâşânî, Abdurrezzak, (1992), *Mu'cemu istulâhâtı's-sûfiyye*, Kâhire, Dâru'l-Menâr,
- Kayseri, Dâvûd, (1299), *Matlau husûsi'l-kilem fî meâni Fusûsi'l-Hikem*, İstanbul, Dâru'l-Hilâfeti'l-

Bâhire.

Kelâbâzî, Ebubekir Muhammed b. İshak, (1994), *Kitâbu't-Ta'arruf li mezhebi ehli't-Tasavvuf*, Kâhire, Mektebetu'l-Hancı.

Konuk, Ahmet Avni, (1994), *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (hzl. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın9, İstanbul, İFAV yay., II. Baskı.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdulkerim,(2001), *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, Beyrut, Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye.

Kutluer, İlhan, “İlim”, (2000), *DİA*, XXII, İstanbul, TDV. yay..

Magnisâvi, Ebu'l-Muntehâ, Ahmed b. Muhammed el-Hanefi, (1321), *Şerhu Fıkhi'l-Ekber*, Haydarabad, Matbaatu Meclis-i Dâireti'l-Meârifî'l-Nizâmîyye.

Mahmut Ahmet Etriş, (T.Y.) el-Furuku'l-luğaviyyetu beyne elfâzî'l-ilmi ve merâtibihi ve vesâilihi fi'l-Kur'âni'l- Kerim, Basım yeri yok.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, (2003), *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Âruşî, Ankara.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed, (2004), *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Fatıma Yusuf el-Haymî), Beyrut.

Mekki, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. Atiyye, (2001), *Kûtu'l-Kulûb fi muâmeleti'l- mahbûb ve vasfi tariki'l-mürîd ilâ makâmi't-Tevhîd*, Kâhire, Dâru't-Turâsi'l-Mekkiyye.

Mert, Muhit, (2003), “Kelamcıların Bilgi Tanımları Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *AÜİFD*, c.44, sy:1, Ankara.

Muhâsibî, Hâris b. Esed, (1986), *el-Vesâyâ*, Beyrut.

Muhâsibî, Hâris b. Esed, (1993), *Şerhü'l-ma'rife ve bezlu'n-nâsibe*, Mısır, Dâru's-Sahabe.

Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, (1993), *Tabsıratu'l-Edille fi Usûli'd-Din*, thk. Hüseyin Atay, Ankara, DİB. yay..

Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, (2011), *Tabsıratu'l-Edille fi Usûli'd-Din*, thk. Muhammed Enver Hâmid İsâ, Kâhire, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Türâs.

Nisâburî, Ebû Said Abdurrahman, (1987), *el-Ğunye fi Usûli'd-Din*, Beyrut.

Özarslan, Selim, (2010), *Pezdevî'nin Kelami Görüşleri*, Ankara, DİB. yay..

Özcan, Hanifi, (1993), *Mâturîdî'de Bilgi Problemi*, İstanbul.

Pakalın, Mehmet Zeki, (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, I-III,

MEB. yay..

Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, (2003), *Usûlu'd-Din*, thk. Hans Piter Lens, Kâhire, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Türâs.

Râzî, Fahrüddin, (1981), *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, Dâru'l-Fikr.

Râzî, Fahrüddin, (1987), *Metâlibü'l-Âliye min ilmi'l-ilâhiyye*, thk. Ahmet Hicazi es-Sekka, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye.

Râzî, Fahrüddin, (T.Y.), *el-Muhassal*, Mısır.

Rıdvânî, Mahmud Abdurrâzık, (T.Y.), *Mu'cemu's-sûfî*, Kâhire.

Sâbûnî, Nurettin, (1969), Kitâbu'l-Bidâye mine'l-Kifâye fi'l-Hidâye fi Usûli'd-Din, Mısır, Dâru'l-Mearif.

Semerkandî, Muhammed Hanefî, (T.Y.), *Şerh-u Fıkhi'l-Ekber*, Katar.

Suhreverdî, Şehabeddin Ebû Hafs Ömer, (T.Y.), *Avârifü'l-Mearif*, Kâhire, Dâru'l-Mearif.

Şarkâvî, Hasan, (1987), *Mu'cemu elfâzi's-sûfîyye*, Kâhire, Müessesetu'l-Muhtar.

Taftazânî, Mes'ud b. Ömer b. Abdullah Saduddin, (1326), Şerhu'l-Akâid li Ömer en-Neseî, İstanbul.

Taftazânî, Mes'ud b. Ömer b. Abdullah Saduddin, (1998), Şerhu'l-Mekâsîd, Beyrut, Dâru Âlemi'l-Kutub.

Taylan, Necip, (1992), “Bilgi” mad., *DİA*, VI, TDV. yay..

Tehânevî, Muhammed Ali, (1996), *Mevsûatu keşşâf-i istilâhâtî'l-funûn ve'l-ulûm*, Beyrut.

Tirmîzî, Ebû Abdullah Muhammed Ali el-Hâkim, (2002), *Ğavru'l-Umûr*, Kâhire, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye.

Türer, Osman, (2013), *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, Ataç yay..

Uludağ, Süleyman, (1991), “Ârif”, İstanbul, TDV. yay..

Uludağ, Süleyman, (1996), *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, İstanbul, Marifet yay., III. Baskı.

Uludağ, Süleyman, (2003), “Marifet”, *DİA*, XXVIII, TDV. yay..

Yavuz, Yusuf Şevki, (1995), “İlme'l Yakın”, *DİA*, İstanbul, XXII, TDV. yay..

Yılmaz, Hasan Kâmil, (2010), *Marifetullah*, İstanbul, Erkam yay..

Yüksel, Emrullah, (1991), *Amidî'de Bilgi Teorisi*, İstanbul.

Zebîdî, Muhammed Murtaza Hüseyinî, (2000), *Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. İbrahim Terzî, Kuveyt, I. Baskı, XXXIII, Dâru't-Turâsî'l-Arabî.

Zebîdî, Muhammed Murtaza Hüseyinî, (1987), *Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî, Kuveyt, XXIV, Dâru't-Turâsi'l-Arabî

Zeyne, Hüsnî, (1978), el-Akl inde'l-Mu'tezile ve tasavvuru'l-akl inde Kâdı Abdilcebbâr, Beyrut, Dâr-u Efkâri'l-Cedîde.

BİLİMSEL MAKALE HAZIRLAMA DİSİPLİNİ

Yazılı anlatım; düşüncelerin, bilgilerin, gözlemlerin, olayların, düşlerin, ileriye dönük tasarıların uyumlu bir biçimde yazı ile anlatılmasıdır. Yazılı anlatımın kapsamı çok geniştir. Şiir, öykü, roman, tiyatro, düşünce yazıları, haberleşme yazıları, makale & bilimsel makale, bilimsel araştırma raporları, ders kitaplarındaki bilgiler, derslerde tutulan notlar, sınav kâğıtlarına yazılanlar, el ve duvar duyurularının hepsi yazılı anlatımın içine girer. Türkçe Sözlük'te “ayrı ayrı parçaları bir araya getirerek bir bütün oluşturma biçimi ve işi” olarak tanımlanan kompozisyon için eskiden “tahrir” terimi kullanılmıştır. ‘Tahrir’ karşılığında “yazma, yazılma” açıklaması bulunmaktadır. (*)

1. Yazılı anlatımda, aşağıda belirtilen bazı nedenlerle zorlanılır

- Disgrafiye (Yazılı Anlatım Güçlüğüne) sahip bireylerin gösterdiği bazı davranışlar,
- Kelime yazımında hata,
- Yetersiz paragraf bilgisi,
- Cümle kurumunda yetersizlik,
- Dil bilgisi kurallarına uymadan yazma,
- Yanlış sözcük kullanımı,
- Fikirlerini ifade edememe

2. Bir konuda yazmak için; ‘Disgrafi’ denilen bir kusurunuz yoksa, iyi yazma konusunda, bol bol okumak ve yazmak niyetiniz dışında, hiçbir engeliniz yok demektir.

3. Yazılı Anlatımın Özellikleri:

- Yazılı anlatım; bir konuyu, bir plân çerçevesinde yazıyla ifade etmektir.
- Metinde anlatılanlar, kalıcı özelliğe sahiptir.
- Kişinin belli bir kültürel birikime sahip olması gerekir.
- Yazacağı türün özelliklerini bilmesi ve bu özelliklere uygun bir yazı oluşturması gerekir.
- Dilin yapısına ait özelliklerin bilinmesi, cümlelerin kuruluş biçimlerinin doğru olması gerekir.

* (Devlioğlu, 2009, İstanbul, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)

- Metnin anlaşılır bir dille oluşturulması, metinde sanatlı ifadelerin kullanılmasına engel teşkil etmez.
- Duygu ve düşüncelerin daha iyi anlaşılabilmesi için, değişik anlatım biçimleri kullanılmalıdır.

4. Sözlü ve Yazılı anlatım arasındaki farklar :

- Yazılı anlatım bir konuyu, sahip olduğumuz birikimi kullanarak, bir plân çerçevesinde yazıyla ifade etmektir.
- Konuşma dilindeki her kolaylık, yazı dilinde bulunmaz. Yazılı dilin bazı kolaylıkları, konuşma dilinde yoktur.
- Yazılı anlatımda yazarın metnini oluşturması için yeterli zamanı vardır.
- Düzeltilebilir, ekleme ve çıkarma yapabilir.
- Sözlü anlatımda ise; konuşan kişi yanlış başlangıçlar, kurallardan sapmalar, sözcük atlamalar yapabilir.

5. Yazılı Anlatım Türleri :

- Haber
- Makale
- Fıkra
- Eleştiri
- Deneme
- Söyleşi
- Röportaj
- Gezi
- Anı
- Günlük
- İnceleme
- Biyografi
- Otobiyografi
- Bibliyografi

6. Makale Nedir?

Makale, herhangi bir konuda, bir görüşü, bir düşüncüyü savunmak ve kanıtlamak için yazılan yazılara denir. Gazete ve Dergilerde yayınlanır. Bir gerçeği açıklamak, bir konuda görüş ve düşünceler öne sürmek, ya da bir tezi savunmak, desteklemek için yazılan yazılara da “makale” denir. Makaleler, bir gerçeği kanıtlamak için yazılır. Makalelerde bilimsel verilerden yararlanır.

Makale için ayrıca aşağıdakileri söyleyebiliriz:

- Makale, problemin nedenlerini tespit, problemin nasıl oluştuğunu ispat ve problemin nasıl çözüleceğine dair yol öneren yazıdır.
- Soruna önerilen çözümün doğruluğunu kanıtlamak için, makale yazılır.
- Sadece sorunu işaret etmek için yazılan yazılar makale değildir. Bu tip yazılar sohbet, gazete fıkrası , deneme türünden yazılardır.
- Makalede Amaç; bir sorunu ortaya koymak değil, Soruna çözüm yolu bulmaktır.
- Bulunan çözümün doğruluğunu ispatlayıp, destek bulmaktır.
- Makale Yazarı, sorunu belirleyen değil, soruna çözüm üretmiş kişidir.

7. Bilimsel Makale Nedir?

İçeriğindeki bilgilerin bilime dayandırıldığı ve somut delillerin verildiği, bilimsel konuların işlendiği makaledir. Ayrıca:

- Makalede, ortaya konmasında eldeki verilerin çok fazla önemi vardır. İçerisinde somut ve bilimsel deliller barındırır. Bu da makalenin geçerliliğini ve itibar görmesini sağlar. Özellikle alanında uzman kimseler, dergilere düzenli bir şekilde bilimsel makale verirler ve yeni bir bilginin paylaşılmasını sağlarlar.
- Geniş, uzun bir araştırma ve bilgi toplama aşaması ve sabır gerektirir.
- Bilimsel makalenin edebi bir yapıda olması gerekmez.
- Yazarın tarzındaki değişikliklerin, okurun ilgisini canlandıracağı düşüncesi, bilimsel makale için geçerli sayılamaz.
- Bilimsel yazımda, iddialı kelimelere yer yoktur. Kısa ve öz ve hemen anlaşılabilir bir anlatım sistemi uygulanmalıdır.
- Kaynakları tarama, bilgi fişleri oluşturmak gerekir.
- Konuya derinlemesine vukufiyet ve konunun uzmanı olmayı gerektirir.

- Konu hakkında detaylı bilgi, güvenilir örnek, bilimsellik gerektirir.

8. Makalenin özellikleri

- Makalenin amacı, hangi konuda olursa olsun «bilgi» vermektir.
- Amaç, bilgi ve fikirleri başkalarına açıklamak olduğu için; ağırbaşlı, ciddi, kolay anlaşılır, yalın, pürüzsüz bir dil kullanılır.
- Öne sürülen düşünce ve tez, nesnel bir nitelikte ele alınıp birtakım bilgi, belge ve araştırma verilerinden yararlanılarak kanıtlanır.
- Makale sade ve herkes tarafından anlaşılır olmalıdır. Makale her konuda yazılabilir, ama tek bir konuyu ele almalı ve o konu hakkında derinlemesine bilgi vermelidir.

9. Makale ve Yazarı

- Makalede, düşünceler doğrudan aktarılır. Dolaylı, sanatlı, mecazlı, anlatıma yer verilmez. Yazar, konuya vakıf olduğunu, önem verdiğini, işe ciddi bir tavırla yaklaştığını belli edecek bir üslupla yazar.
- Yazar, şaka, latife, söylenceye itibar etmez. Tezini savunur ve ispatlar. Kanıtlar sunar, belge, bilgi doküman ve tanıklarla fikrini destekler; bunlara ait kaynaklar gösterir.
- Makalede, açıklanan konuyla ilgisi olmayan söz oyunlarına başvurulmaz, süslü anlatımdan uzak durulur.
- Makale yazarı, hem sorunu bulan ve hem soruna çözüm öneren; hem de önerdiği çözümün doğruluğuna kesinlikle inanıp, okuyucuyu önerdiği çözüme inandırmaya çalışan kişidir.
- Makalelerin iletmediği sorun ve tezin, mutlaka yazarı tarafından kanıtlanan bir sonucu vardır.
- Makale yazarı, görüşüne uygun kaynak ve meslektaş fikirlerinden alıntı yapar. Yaptığı alıntıları, dipnotlarla gösterir. Kaynak bilgilerini; ünvan, yazar, eser, basım tarihi, basım yeri, sayfa numarası ile belirtir.
- Örnek, dipnot : Prof.Dr., Hasibe Mazıoğlu, “ NEDİM Divan’ı “, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1988, shf. 34-35

10. Makalenin Özellikleri

- Öğretici, bilgilendirici bir fikir yazısı olduğu için; daha çok açıklayıcı anlatım biçimi kullanılır.
- İyi bir makale kısa olmaktan çok, ele alınan konuyu en iyi şekilde açıklayıcı nitelikte olmalıdır.

- Makalede ele alınan konuyu; bütün yönleriyle açıklamak, kendi görüşlerinizi örneklerle belirtmek, açık ve öz bir anlatım tarzıyla yazmak gerekir.

11. Başlıca Makale Konuları

Sosyal, edebî, sağlık, din, bilim, teknik vs. olmak üzere her türlü konuda makale yazılabilir.

12. Makale Planı

- Başlık & Özet
- Giriş
- Gelişme & Tartışma
- Sonuç
- Ekler
- Kaynaklar

12.1. Başlık

Okurun ilgisini çekecek ve yazıdaki içeriği kapsayacak nitelikte ve etkileyici olmalıdır. İçeriği ve konuyu kapsayan başlık, aynı zamanda yazının okunmasını sağlayacak referans bir çarpıcılığı da taşımalıdır.

- Makale başlığı, konuyu tam anlamıyla kapsayıcı nitelikte olmalıdır.
- Basit, kısa, ilginç olmalıdır. 10-12 kelimeyi geçmemelidir. Göz alıcı olmalıdır
- Buyurucu olmamalıdır.
- Gramer olarak, doğru olmalıdır.
- Hedef yayının okuyucusuna hitap etmelidir.
- Çalışma amacı ile uyumlu olmalıdır.
- Çalışma düzenine işaret etmelidir.
- Makalenin konusunu (sonuçlarını değil) yansıtmalıdır.
- Genelde kabul görmeyen kısaltma içermemelidir.
- Konusunu açıkça ortaya koyan, anlaşılması kolay bir BAŞLIK seçilmelidir.

12.2. Özet

- Çoğu kişi bir makalenin önce (veya sadece) özetini okur.

- İyi bir özet; özgün, makaleyi temsil eden ve hedef yayın için uygun bir şekilde düzenlenmiş olmalıdır.
- Birinci cümlede, problemin tanımı yapılır. Amaçlar, yeterince ve basitçe tanımlanır. Sonra çalışmanın nasıl yürütüldüğü belirtilir.
- Son olarak da, önemli sonuçlar ve en önemlisi de, çıkarımlar tanımlanır.
- Özetle, makale içinde kullanılan cümleleri aynen kullanmaktan kaçınılmalıdır.
- Özeti içine kısaltma, referans, şekil, tablo ve kaynak konulmamalıdır.
- Özet; 250 kelimeyi geçmemeli ve makalede neyle uğraşıldığını açık olarak tanımlayacak şekilde tasarlanmalıdır.
- İyi hazırlanmış bir özet, okuyucunun, dokümanın içeriğini kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece dokümanı bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân verir.

12.3. Giriş

12.3.1. Makalenin Konusu

- **Giriş** bölümünde, konu tek bir cümle ile ifade edilir. Ancak, konuyu daha anlaşılır hale getirmek için, devamında, ek açıklamalarda da bulunulabilir.
- Konunun açık ve anlaşılır bir şekilde belirlenmesi ve ifade edilmesi, yazının ilerleyen aşamalarında, incelenen konuda hem literatür taramasını kolaylaştırır, hem de konudan sapmaları azaltır.
- Öne sürülecek sav, görüş ya da düşünce; yazının **giriş**inde sergilenir.
- “**Giriş**”, makalenin en kısa bölümüdür.
- Bu bölümde, konu hiçbir ayrıntıya girmeden ortaya konulur.
- Neyin üzerinde durulacağı, ne hakkında söz söyleneceği ortaya konulmalıdır. Makalede ele alınacak konu, konuya ne yönde yaklaşılacağı, konu hakkında hangi hususların açıklığa kavuşturulacağı, konu ile ilgili çözülmesi gereken problemlerin neler olduğu, konuyu irdeleme yönü, çözüm yolu ve varılacak sonuç hakkında **giriş olabilecek** ve okuru yazının devamını okumaya sevk edecek, merak uyandıracak ipuçları ortaya serilir.
- İyi bir makalenin **giriş bölümü**, okuyucuyu uyandırmayı hedefleyen “gök gürültüsü” şiddetinde olmalıdır (çoğu kişinin yazını en uygunsuz saatte, bir iş gününün sonunda, canı sıkkın, ön yargılı ve hatta uykulu olarak okuduğunu unutmayınız).
- Tarz olarak hayalperest, duygusal ve heyecanlı olunmalı; ancak abartılı ve taklitçi olunmamalıdır.

- İlk cümle çok önemlidir. Okuyucuyu kavramalıdır.
- Önce, makalenin işaret edeceği problemin tanımına genel; ama kısa bir yaklaşım yapılmalıdır.
- Sonraki cümlelerde, problemi ele almaya yardımcı olacak, daha önceki çalışmalar tanımlanmalıdır.

12.3.2. Makalenin Temel Amacı, Önemi & Veri Toplama Tekniği

- Amacı, **giriş** bölümünde açık bir biçimde kısaca ifade edilir. Ayrıca, varsa ikincil amaçlara da değinilir.
- Önemi de, bir veya iki cümle ile ifade edilebilir.
- Giriş bölümünde ayrıca, ne tür bir veri toplama tekniğinden faydalandığı ve nasıl bir yol izlenerek hazırlandığından bahsedilir. Belgesel kaynak derlemesi, gözlem, görüşme, anket, örnek olay incelemesi, v.b. tekniklerden hangisinin ya da hangilerinin kullanıldığı açıklanır.

12.4. Gelişme

- Giriş bölümünde dile getirilen konu açıklanır, makalenin yazılış amacı ve bu amaca yönelik bilgi, belge ortaya konularak tez savunulur, antitezler çürütülür.
- Konu ile ilgili bilgi ve belgelerin ele alınıp işlendiği, konunun genişletildiği ve ortaya konmak istenen fikrin doğruluğuna deliller gösterildiği bölümdür.
- Gelişme bölümü, derlenen, ortaya atılan fikirlerin çeşitli yönlerden **genişletilmesi, desteklenmesiyle** meydana gelir.
- Gelişme bölümünde açıklanacak fikirlerin derli toplu olması lazımdır. Dile getirilen fikirlerin inandırıcı, iddiacı kesin bir karaktere sahip olması için, onları uygun yollarla açıklamak, desteklemek ve yerine göre de ispatlamak gerekir.
- Öne sürülen sav, görüş ya da düşüncenin açıklanması, kanıtlanması olan bu bölüm, makalenin gövdesini oluşturur. Yazar bu bölümde düşüncelerini açacak, geliştirecek ve boyutlandıracaktır.
- Bunun için de **tanımlama, karşılaştırma, örneklendirme**, tanımlama, nesnel verilerden yararlanma gibi yollara sık sık başvuracaktır. Böylece okuyucuyu söylediklerinin doğruluğuna ve geçerliğine inandırmış olacaktır.
- Savunduğu görüşe destek olacak görüşlere, tanıklara, bilgi - belge ve dokümanlara kaynak göstererek yer verir. Bu kaynaklarını Dipnot_bilgiler halinde kanıt gösterir.

- Antitezi çürütecek belge ve dokümanlara muhalif görüşleri veya destek görüşleri de bir bir belirtir.
- Tüm gücüyle kendi görüşünün doğruluğuna sevk edecek ispatlara yönelir.

12.5. Sonuç

- Sonuç bölümü; bir bakıma gelişme bölümünün özetlenmesi sayılabilir. Başta ileri sürülen, sonra açıklanan görüş, sonuç bölümünde – genellikle - bir paragrafta yinelenir.
- Asıl işlev, burada yazının etkisinin doruğa ulaştırılmasıdır.
- Ele alınıp işlenen, geliştirilen konunun hükme varıldığı ve o konunun ana fikrini oluşturan kısım, sonuç bölümüdür. Bu bölümde yazar, söylediklerinin tümünü belli bir sonuca ulaştıracak biçimde, bir iki cümle ile sonucu vurgular.
- Spekülasyondan kaçınılmalı, ancak yapılması gerekiyorsa zekice yapılmalıdır.
- İyi bir araştırma makalesi “gök gürültüsü” ile başlayıp “şimşekle” bitmelidir. Böylece, yazının sonunda okuyucunun kafasında ışıklar belirmesi sağlanmalıdır.
- Çıkarımlar açık, kesin, haddini aşmayan; sonuçlar ile tamamen uyumlu, ve çarpıcı olmalıdır.

13. Ekler

- Bazı dokümanlar, metnin içerisine yerleştirmek yerine ek olarak konmak istenebilir. Örneğin; görüşme soruları, anket formları, tablolar gibi. Birden fazla ek olması halinde, her ek, ayrı sayfadan başlar ve EK A:, EK B:, ..şeklinde büyük harf ile isimlendirilir. Her ek, başlığıyla birlikte İçindekiler bölümünde yer alır. Eklere ek yapmak gerektiğinde, bu ekler LAHİKA olarak isimlendirilir ve LAHİKA-1, LAHİKA-2 şeklinde rakamla numaralanır. Lahikaların ekleri de, CETVEL-1, CETVEL-2, ...şeklinde isimlendirilir.
- Tüm eklerde, yayının bütününde kullanılan biçimsel kurallar geçerlidir ve sayfa numaraları metnin devamı şeklinde verilir. Ancak, ek olarak resim ve belgelerin ilk haliyle konması gerekiyorsa, bu kuralların dışına çıkılabilir.

14. Kaynaklar & Referanslar

- Çoğu yazar, editörlerin referans bölümüne dikkatle baktığını bilmemektedir. Referansların hedef derginin formatına uygun olarak yazılması gereklidir. Dergiler arası kurallar değişik olabilir. Örneğin bazı dergiler, basılmamış yazıları ve bir dergide yayınlanmamış kongre tebliğ özetlerini, kaynak olarak kabul etmemektedir.
- Makale içi referans numaraları ile, referansların sırasının kesinlikle tutarlı olması gerekir. Aksi durumda hakem ve editörler, araştırmanız ve yazınız ile yeteri derece özenli

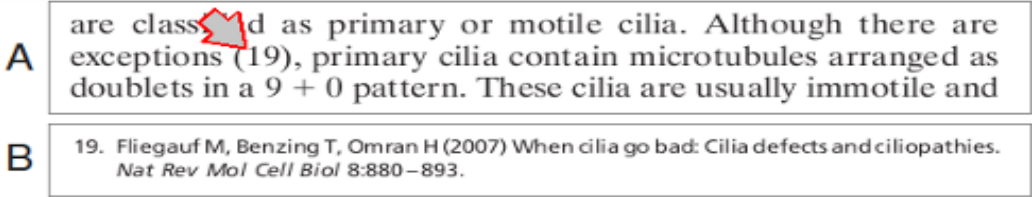
olmadığımızı düşünebilirler.

- Metin içinde atıfta bulunulan veya dolaylı olarak faydalanılan kaynakların, yazarların soyadının alfabetik sırasına göre verildiği bölümdür.
- Metin içinde atıfta bulunma ve kaynakça hazırlanması ile ilgili ayrıntılı açıklamalar; ‘‘ASSAM YÖNERGESİNE EK-P YAYIN HAZIRLAMA VE YAZIM KILAVUZU’’ 4ncü Bölüm’de yer almaktadır.
- İdeal referans sayısı; 20-40 arasındır. Çoğu dergi, 25’in üstünde referansı önermemektedir.
- Referansların sadece güncel olması değil; o konuda yapılmış en önemli çalışmaları da (eski tarihli de olsa) içermesi gerektiğinden, kaynak seçiminin dikkatle yapılması gerekir.
- Yazının içine referans konulması, derginin stiline göre, (x) veya [x] veya xxx şeklinde olabilir.
- Çoğu dergi, makale içinde yazar isminden hemen sonra sitasyon konulmasını istemektedir (ör: Johnson et al (11) have claimed...)

15. Atıf nedir? Nerelerde kullanılır?

- Hangi makalenin daha çok ilgi çektiğini öğrenmek isteyen bilim adamları, o makalenin ‘‘atıf’’ sayısına bakar. Bilimsel dergiler de, yayınladıkları makalelerin atıf sayısına dayanan bir ölçek olan ‘‘etki değeri’’ne göre değerlendirilir.
- Bir bilimsel makale, diğer bir bilimsel makaleyi kaynak olarak gösterince, o makaleye atıf yaptı denir.

Meselâ Şekil 1A’da kırmızı okun gösterdiği yerde ayrıç içinde 19 sayısı var. Bu, orada bahsedilen bilginin 19 numaralı dipnottaki yayından alındığını belirtiyor. Şekil 1B’de ise 19 numaralı dipnottaki ayrıntıları görüyoruz.

Yukarıdaki örneğe göre, Atıf bilgisi nasıl okunmalıdır?

- Sırasıyla makalenin yazarlarını (M. Fliegau, T. Benzing ve H. Omran),
- Yılı (2007),
- Başlığını (When cilia go bad: Cilia defects and ciliopathies),

- Yayınlandığı derginin adını (*Nature Reviews Molecular Cell Biology*),
- Makalenin yer aldığı cilt (8) ve sayfa (880-893) sayısını gösteriyor.

16. Terimler Sözlüğü

Kaynakçanın bitmesinden sonraki sayfadan itibaren, yayın içinde kullanılan özel kavramlar ile, kendisine özel anlam atfedilen kavramların ve bunların tanımlarının yer aldığı bölümdür.

Yayını okuyan ve değerlendirene kolaylık sağlaması amacıyla, bu bölümün hazırlanması tavsiye edilir.

Anlamı herkes tarafından bilinebilecek kavramlara, bu bölümde yer vermeye gerek yoktur.

17. Özgeçmiş

- Özgeçmişin, öz ve üçüncü tekil şahıs diliyle yazılmasına özen gösterilmelidir.
- Özgeçmiş bölüm numarası verilmez.
- Özgeçmiş, yayındaki biçim kurallarına göre yazılır ve İçindekiler bölümünde gösterilir.

18. Yayının Anlatımı

- Yayın, Türkçe yazım kurallarına uygun olarak yazılır. Kararsız kalınması durumunda, Türk Dil Kurumunca hazırlanan sözlük ve yazım kılavuzlarına başvurulmalıdır.
- Yayındaki anlatım, üçüncü şahıs/shahısların ağzından anlatıma göre yapılmalıdır. “**hazırladım, yaptım, verdi, kullandı**”, vb. yerine “**hazırlandı - hazırlanmıştır, yapıldı - yapılmıştır, tarafından verildi - verilmiştir, tarafından kullanıldı - kullanılmıştır, vb.**” ifadelerine uygun anlatım olmalıdır. Yayının sahibi, Yayınından bahsederken “Makalemde, çalışmamda vb.” ifadelerin yerine, “bu Makalede, bu çalışmada vb.” ifadelerini kullanmalıdır.

19. Yayının biçimi ve görünümü (Bakınız:ASSAM Yönergesi ve Ekleri)

20. Kağıt Özellikleri ve Sayfa Yapısı

Kâğıt Özellikleri

Sayfa Kenar Boşlukları

Sayfa Numaraları

21. Metin yazımı ve Başlıklar

Yazı Karakterleri

Paragraf ve Satırlar

Başlıkların Yazımı ve Numaralandırılması

Tablo ve Şekillerin Yazımı ve Numaralandırılması

22. Kaliteli makale yazmak için, ilave bazı tavsiyeler

Sececeğiniz konu bugün ve yarın yaşanması beklenen konular olmalıdır. Geçmiş konular, ilgi çekici özelliğe sahip olmadıkça okuyucuyu cezbetmeleri pek mümkün değildir.

Makaleyi yazarken sık sık kendi düşüncelerinize dair eklentiler yapmalısınız. Bunu yaparken, kişisel amaçlarınızı makalenin önüne geçecek boyutta ele almamalısınız.

Makaleyi yazarken, tek bir konu üzerinde yoğunlaşın. Makaleye has bir başlık ve başlığa has iyi düşünceler yazmak zorundasınız.

Yazınızda fazla yabancı sözcük kullanmayın. Bunu yaptığınız takdirde, okuyucu makaleden sıkılır ve sayfayı kapatabilir.

Makale içerisinde günlük yaşamdan örnekler vererek, daha çok dikkati toplamayı hedefleyin, ayrıca okunaklı olmasına da özen gösterin.

Ele alınan konudan bahsederken, olabildiğince konuyu zengin tutmaya imkan verecek bir sunum ve üslup kullanın. Fakat konuyu amacından uzaklaşmadan sürdürmeye devam edin, çünkü ne kadar süslerseniz amacından da bir o kadar uzaklaşırsınız.

Makale türü göz önünde bulundurulmalı; okuyucunun belirlediği değil, okuyucunun belirlendiği ve hedef alındığı, amacına ulaşacak bir makale yazılması için gereklidir.

Noktalama, imla kurallarına mutlaka bağlı kalmaya özen gösterin. Çünkü yanlış bir yazı, okuyucunun dikkatini dağıtacaktır.

Ve son olarak; tüm materyelleri yerinde ve doğru kullanmalısınız.

23. Yayın Planı (Aşağıdaki gibi bir plan yapabileceğiniz gibi, ayrıca, örnek olarak; <http://www.assam.org.tr/tr/26-kurul-calismalari/49-assam-yonergesi-ve-ekleri.html> 'linkinden Assam Yönerge ve eklerinin yer aldığı yayın planına bakınız.

23.1. Ön Kısım

- Ön Kapak
- Boş Sayfa
- İç Kapak
- Kabul Sayfası
- Yayından Yararlanma

- Önsöz (tercihe bağlı)
- İçindekiler
- Tablolar Listesi (varsa)
- Őekiller Listesi (varsa)
- Kısaltmalar

a. Metin

- Giriş
- Ana Metin
- Sonuç

b. Son Kısım

- Ekler (varsa)
- Kaynakça
- Terimler Sözlüğü (gerekli ise)
- Özgeçmiş
- Boş Sayfa
- Arka Kapak

Ali COŞAR

ASSAM Ynt. Krl. Başkan Yrd.(4, 5 ve 8nci Str. Arş.ve İnc. Krl. Koordinatörü)